

The Project Gutenberg eBook of Attila: Historiallinen romaani kansainvaelluksen ajoilta, by Felix Dahn

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Attila: Historiallinen romaani kansainvaelluksen ajoilta

Author: Felix Dahn

Translator: K. A. Petrelius

Release date: May 24, 2015 [EBook #49040]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ATTILA: HISTORIALLINEN ROMAANI
KANSAINVAELLUKSEN AJOILTA ***

Produced by Juhani Kärkkäinen and Tapio Riikonen

ATTILA

Historiallinen romaani kansainvaelluksen ajoilta

Kirj.

FELIX DAHN

Suomentanut K. A. P.

WSOY, Porvoo, 1922.

ENSIMMÄINEN KIRJA.

Ensimmäinen luku.

Synkeänä lepäsi painostavan lämmin kesäyö valtavan Tonava-joen yllä. —

Melkein merenpoukaman kaltainen oli aaltojen silmäkantamaton avaruus. Saeten kummallakin puolen rantaa monin paikoin liejuksi ne keskellä uomaakin vyöryttivät suunnattomia vesimääriään itää kohti vain hiljaiseen, sillä monta pienoista saarta, pensasten ja puiden vihreäksi rehevöittämää, oli kulkua estämässä. —

Yksi näistä kapeista saarista kohosi vain nimeksi joen kalvosta; miehenkorkuinen kaislikko ympäröi sitä joka taholta ja ainoastaan pari puuta siitä yleni, pari ikivanhaa salavaa, ei kovin korkeaa, mutta valtaisen laajaa ja pahkaista, latvoissa, oksissa ja kuoressa eriskummaisista kasvannaisia.

Kuuta ei näkynyt taivaalla; ja tähtiä peittivät tiheet pisartelevat pilvet, joita hautova lounaistuuli ajoi hiljaa edelleen.

Mutta kaukana idässä leimahteli aika ajoittain kelmeä valo mustalta taivaalta, aavemaisena, peloittavana; yhä uhkaavampana painoi sitten äkillistä välähdystä seuraava syvä, ikäänkuin tuhoaennustava vaikeneva yö. — —

Hiljaa koristen ja sohisten pyrki joen juoksu verkalleen, vitkastellen pienoisen kedon sivuitse, joka leveten länttä kohti ja idässä päin suipeten muodosti melkein kolmion.

Kaislikko muuttui vähitellen saaren liejuisilla alavilla rannoilla tiheäksi pajukoksi ja piikkisiksi näsiäisiksi.

Ylt'yleensä pimeyttä, yksinäisyyttä, hiljaisuutta; väliin vain kohosi syvästä virrasta petokala, joka saalista tavoitellessaan hypätä läiskäytti pintaan: veden kalvossa hetken aikaa väreitä — sitten taas oli kaikki hiljaa.

Silloin kohosi vasemman, pohjoisen rannan pensaikosta raskaasti lentoon suuri lintu: kaartelihen ja päästi kirkuvan varoitushuudon.

Se liihotteli verkalleen luodon luo, mutta ollessaan juuri laskeutumaisillaan vanhaan piilipuuhun — se liiteli jo sen latvan kohdalla — kohottautui äkisti, tehden jyrkän polven, ylemmä, päästi monta, mutta vielä äänekkäämpää pelästys- ja varoitushuutoa ja riensi nyt pois nopein, iskevin siivenlyönnein aivan toiseen suuntaan, itään käsin, joen juoksua seuraten, ja hävisi ennen pitkää yöpilviin. —

* * * * *

Mutta saarella syntyi nyt hiljaista liikettä pajupensaikossa. Hahmo, joka oli tähän asti ollut kyykistyneenä pensaiden peitossa kostealla rantahiekalla, ojentautui suuremmaksi.

"Vihdoinkin!" lausui nuorekas ääni hiljaa. Nuorukainen tahtoi nousta pystyyn.

Mutta toinen mies, joka oli maannut hänen vieressään risukkoon kätkeytyneenä, veti hänet käsivarresta alas ja kuiskasi:

"Hiljaa, Daghar. Haikaran säikäyttäjät saattavat olla vakoojiakin."

Pohjoiselta rannalta liukui nyt tätä pientä saarta kohti joen tummasta kalvosta vielä tummempana kohoava pitkähäkö viiru, ikäänkuin musta varjo.

Se oli — nyt saattoi sen jo erottaa — vene; nuolennopeasti se kiiti lähemmä, mutta yhtä kaikki äänettömästi.

Sen neljä airoa varoi visusti synnyttämästä kolinaa ja loisketta painuessaan ja kohotessaan. — Jo soljui kulussaan taitavasti käännetty vene, ei suippo kokka, vaan leveä perä edellä, sakeaan kaislikkoon; ohiliukuvat kupeet raapivat jäykkiä ruokoja, hipaisivat höyhenmäisiä kukkia — siinä ainoa ääni, jonka saattoi havaita.

Molemmat soutajat hyppäsivät rannalle ja vetivät veneen kuiville.

Tällävälän olivat odottajat nousseet rannalla seisolleen: äänettöminä ojensivat nuo neljä miestä toisilleen kättä; sanaakaan ei puhuttu.

Äänettöminä he kulkivat rannalta ylemmä kedolle, joka länttä, pohjoista ja etelää kohti loivasti kohosi, mutta idässä muodosti jyrkänteen; he lähenivät siten noita mahtavia piilipuita, jotka kasvoivat saaren kukkulalla.

Siinä pysähtyi vanhempi aikaisemmin saapuneista, nosti kypäräistä päätään, heilautti pitkäsuortuvaisen valkean tukkansa niskaan ja lausui huoaten: "Yörosvojen tavoin täytyy meidän salaa hiipiä kokoon — ikäänkuin kiellettyyn murhatyöhön."

"Ja kuitenkin on kysymyksessä jaloin kaikista teoista", huudahti nuorukainen hänen rinnallaan, kouristaen keihästä lujempaan, — "vapautus."

"Kuolema leijailee päittemme päällä!" kuiskasi varoittaen nuorempi tulokkaista, pyyhkäisten alas ruskean partansa, jonka kostea tuuli huiskautti hänen kasvojaan vasten.

"Kuolema leijailee kaikkialla ja alati inehmon pään päällä, kreivi Gerwalt", vastasi hänen venetoverinsa; päättäväisyys ja luottamus kajahti hänen äänestään.

"Uljaasti puhuttu, kuningas Ardarik!" huudahti nuorukainen.

"Vain kuoleman laadussa on ero", virkkoi päätään nyökäyttäen valkohapsinen.

"Tosin, tosin, kuningas Wisigast", huomautti Gerwalt. "Ja minua kauhistuttavat tuskat, jotka saamme kärsiä, jos hän vain aavistaa, että olemme toisemme tavanneet salaa." Häntä puistatti.

"Kaikkitietävä hän ei toki ole!" intoili nuorukainen vihaisena.

"Eikä edes Wotankaan", arveli kuningasvanhus.

"Mutta tulkaahan", kehoitti Gerwalt, käärien tumman vaippansa leveiden hartiansa ympärille tiukempaan. "Tuuli lennättää ihan kahmalokaupalla sadetta vasten silmiä. Tuolta, piilipuun alta, saamme suojaa."

Kaikki neljä menivät nyt koillispuolelle piilipuunrungoista leveimmän suojaan; runsaasti siinä oli heille tilaa vieretysten.

"Aloita heti, ruugien kuningas", kehoitti Gerwalt, "ja lopeta pian. Voi meitä, ellemme ole jälleen päässeet turvalliseen paikkaan ennenkuin päivän ensi sarastus taivaalla näkyy. Hänen ratsumiehensä, hänen vakoojansa piileskelevät, liikkuvat, väijyvät kaikkialla. Mielettömyyttä oli, että taivuin tulemaan tänne. Vain sen takia, että pidän sinua, kuningas Wisigast, isäni ystävää, niin suuressa kunniaassa, vain sen takia, että sinä, kuningas Ardarik, annoit kaksikymmentä talvea sitten minulle kalpasuojelusta — sen takia, että tahdon teitä kumpaakin varoittaa niin kauan kuin minussa henki on. Vain sen takia tulin mukaan tälle päämenoretkelle. — Minusta tuntui, kun kuljimme synkeävarjoisella, vitkaan vierivällä joella, kuin pitäisi matkamme Manalaan."

"Manalaan joutuvat vain pelkurit", lausui kuohahtaen nuorukainen, vihoissaan pudistaen tummanruskeita, lyhytkiharaisia kutrejaan, "jotka kaihtavat verikuolemaa."

Ruskeapartainen mies laski nyrkkinsä kannikkeesta riippuvalle lyhyelle miekalleen.

"Aloita, ystävä Wisigast", kehoitti kuningas Ardarik, nojaten piilipuun runkoa vasten ja painaen keihästä poikki rinnan pitääkseen siten koossa lepattavaa viittaansa. "Ja sinä, nuori Daghar, hillitse mielesi. Minä näin kerran tämän alemannikreivin seisovan sotisovassa rinnallani, silloin — Marnen varrella — kun vain kaikista rohkeimmat, kuolemaa väijäämättömät sankarit pysyivät väistymättä."

"Mitä minulla on sanottavaa", aloitti ruugien kuningas, — "sen tiedätte itsekin. Sietämätön se on, tämä hunnien ies! Milloin se laukeaa?"

"Kun jumalat murtavat", lausui Gerwalt.

"Tahi me", huudahti Daghar.

Mutta kuningas Ardarik katseli mietteissään eteensä ja pysyi vaiti.

"Eikö se tosiaan ole sietämätön, kreivi Gerwalt?" kysyi kuningas. "Sinä olet urhoollinen mies, svaabi, ja ylpeä mies, ylpeä niinkuin koko ylevämielinen kansasi. Pitääkö minun muistuttaa sinulle, mitä tunnet, mitä kärsit, yhtä täysin kuin me? Hunni hallitsee niin laajalti kuin haluaa. Ei Rooma, ei Byzantion tohdi antautua taisteluun tuota kaikkien maiden kauhua vastaan! Ja kaikkien merien kauhua, hirmuista vandaalia Gerserikiä hän nimittää veljekseen. Kansat hän on laskenut valtansa alle Byzantionin porteilta keskipäivän mailta hamaan keskiyönmeren merenpihkasaariin asti. Ja miten hän hallitsee! Mielivalloin! Oikku tekee hänet monesti jalomieliseksi, mutta vain oikku panee myös väkivallalle rajan, kaikkialla rehoittaa julmuus, konnuus. Yksikään kuningas ei hänen mielivallaltaan, hänen himoltaan ole varma arvostaan, yksikään maamies lyhteestään, ei edes yksikään nainen vyöstään. Kuitenkin vielä syvemmin kuin muita heimoja, jotka hän hunneillaan kukisti, säälimättömämmin hän tallaa *meitä* maahan, meitä, vaaleatukkaisia ja sinisilmäisiä kansoja, joiden esi-isät polveutuvat Asgardhista. Meitä

'germaaneja' — joiksi roomalaiset nimittävät meitä — ei hän halua vain lannistaa, hän tahtoo raiskata meidät."

"Paitsi minua", lausui kuningas Ardarik levollisena, suoristautuen hiukan, "ja gepidejäni."

"Niinpä kyllä", virkkoi Daghar nyreästi, "sinua — ja sitten vielä amalilaista Valameria, itägoottia. Hän saa kiittää teitä keihäästään ja miekastaan. Teitä hän kunnioittaa — mutta mistä hinnasta! Minkä palkaksi!"

"Uskollisuutemme palkaksi, nuori kuninkaanpoika."

"Uskollisuutenne! Sekö on kaikkein korkein kunnia? Minua opetettiin toisin skiirien kuninkaanlinnassa! — Sokea isäni, kuningas Dagomuth, lauloi siitä harpun säestämänä jo pojalle, kunnes opin sitä soittamaan:

"Mahtavin maine, kunnia korkein, — kuule se tarkoin: — on sankaruus."

"Ja hyvin olet, nuori Daghar, kumpaisenkin isältäsi oppinut: sankaruuden ja harpunoiton. Parhaimmaksi laulajaksi, valioimmaksi soittajaksi ylistävät sinua ylt'ympäriinsä miehet ja neidot. Ja uljaasti näin sinun, sydänilokseni, kalpaa heiluttavan byzantilaisia ja sklabeneja vastaan. Nyt opi vielä tämä: — ei oppiminen vanhemmalta mieheltä ole häpeällistä! — kaikki sankaruus alkaa uskollisuudella."

"Ja siinäkö kaikki?" kysyi Daghar kärsimättömästi.

"*Minulta* — hänelle — niin!"

"Sinussa ei siis ole, ystävä Ardarik", kehoitti kuningas Wisigast, "vähääkään sydäntä heimolaisiasi, naapurejasi, ystäviäsi kohtaan? Tosin hän on gepidien ja itägoottien oikeuksia — tähän asti! — suojannut: hän pitää teidän kanssanne tekemänsä sopimukset. Mutta kaikki me muut? Minun ruugini, Dagomuthin skiirit, herulit, turkilingit, longobardit, kvaadit, markomannit, tyyrinkiläiset, sinun svaabisi, Gerwalt — eikö hänestä ole sula nautinto rikkoa uskollisina pysyneiltäkin mielivaltaisesti mikä sopimusoikeus tahansa? *Teitä* hän pitää kunniaassa — teitä hän palkitsee runsain arvolahjoin, saaliin osingoilla, silloinkin kun ette ole lainkaan olleet sotimassa — ja meitä? — Meitä hän murjoo ja ottaa meiltä mitä meille olisi tuleva. Etkö luule, että se herättää vihaa ja kateutta?" —

"Than varmaan", huokasi Ardarik, sivellen harmaata partaansa. "Senhän *pitääkin* herättää!"

"Hän koettaa ajaa", jatkoi ruugien kuningas, "meidät muut epätoivoon ja vastarintaan."

"Tuhotakseen teidät varmasti", myönsi Ardarik surullisena.

"Sitä varten hän höystää sortoa pilkalla, häpeällä. Niinpä hän on tyyrinkiläisten vanhaan kolmesataa ratsua, kolmesataa lehmää, kolmesataa sikaa käsittävään vuosiveroon äkkiä lisännyt — kolmesataa neitsyttä."

"Minä lyön hänet vielä kuoliaaksi, tuon neitsyenraiskaajan!" huudahti nuori Daghar äänekkäästi.

"Et iki päivinäsi pääse, senkin huimapää", vastasi Gerwalt kädellään viitaten, "keihään mitan päähän hänestä. Sankkoina parvina sulkevat hänet alinomaa joka askeleella piiriinsä hunnit niinkuin mehiläiset parveilupesänsä."

"Ja urheat tyyrinkiläiset", tiedusti kuningas Ardarik sangen tarkkaavaisena, "ovatko he jo myöntyneet?"

"En tiedä", jatkoi Wisigast. — "Niin, pari vuotta takaperin, silloin kävi toivon tuulahdus läpi vapisevain kansain: hengähtäen ne nostivat kumaraisia päitään! Kun Galliassa — vieläkö muistat, Ardarik-ystävä? — tuo joki ei enää voinut juosta — niin täynnä se oli ruumiita! — ja tulvien verta kohosi yli äyräittänsä?"

"Tokko muistan", vaikeri gepidi. "Kaksitoistatuhatta miestä kansaani makaa siellä."

"Silloin oli hänen, kaikkivaltiaan, pakko ensi kerran väistyä."

"Kiitos mainioiden länsigoottien ja Aëtiuksen", huudahti Daghar.

"Ja kun hän kohta jälkeinpäin", puuttui Gerwalt puheeseen, "Italiassakin kääntyi takaisin vanhan, kepin varassa kävelevän miehen, Roomasta tulleen papin edessä, silloin heräsi toivo kaikissa Länsimaiden orjuutetuissa —"

"Että loppu lähenee, jumalan vitsa on katkennut", jatkoi Wisigast.

"Jo loimahti siellä täällä vapauden liekki!" innostui Daghar lausumaan.

"Liian aikaisin!" virkkoi gepidien kuningas vakaasti.

"Niin kyllä, liian aikaisin", huokasi Gerwalt. "Verivirtoihin hän sen sammutti."

"Ja nyt!" valitti Wisigast. "Suurempaa tuhoa kuin koskaan ennen hän hautoo ensi kevääksi. Tosin hän pitää lopulliset tarkoituseränsä vielä visusti salassa — ne saattaa vain aavistaa —, mutta suunnattomat täytyy niiden olla, niistä suunnattomista keinoista päättäen, joihin hän ryhtyy. Kaikki hänen kansansa — kai monta sataa nimeä! — kummastakin maanosasta! Ja kolmannesta, keskipäivän maasta, Afrikasta, ojentaa hänelle vandaali kätensä hirmuiseen liittoon!"

"Kenenkähän varalta? Länttökö vastaan?" tutkisteli Gerwalt.

"Vaiko itävaltakuntaa?" kysyi Daghar.

"Vai molempia!" lopetti Ardarik.

"Miten tahansa", jatkoi ruugilaiskuningas, "kuusi kertaa voimakkaampi hän on oleva kuin kolme vuotta sitten! Ja vastustajat? Byzantionissa heikko raukka valtaistuimella! Lännessä? Aëtius keisari Valentiniuksen epäsuosiossa, murhaajantikarin uhkaamana. Länsigooteilla kolme, neljä veljeskuningasta kruunusta riitelemässä. Mennyttä kalua on maailma, mennyttä iki päiviksi, jos myös Gallia ja Espanja joutuvat orjuutetuiksi. Silloin suistuvat sekä Byzantion että Rooma. Ennenkuin hän lähtee tähän viimeiseen taisteluun, täytyy hänen sortua epäiltävään voittoon. Muuten joutuu maanpiiri hänen orjuutukseensa. Olenko oikeassa vai väärässä, ystävä Ardarik?"

"Oikeassa olet", huokasi tämä ja painoi vasemmalla nyrkillä otsaansa.

"Ei, väärässä olet, kuningas Wisigast!" huudahti alemanni väliin. "Olisit oikeassa, jos hän olisi kuolevainen niinkuin me ja meidän kuolevaisten tavoin voitettavissa. Mutta hän on epatto! Kristittyjen helvetistä noussut! Niin kuiskaavat Ziun papit, epaton ja susinoidan poika. Keihäs ei kajoa, kalpa ei kuoleta, ase ei auta! Minä olen sen kokenut, olen nähnyt. Seisoin hänen rinnallaan tuon joen varrella Galliassa: minä suistuin, ja satoja, tuhansia suistui minun viereeni nuolia ja keihäitä sata vain pilvien alla: hän seisoi! Pystyssä seisoi! Hän nauroi! Hän puhalsi — itse minä näin! Hän puhalsi suippoon, harvaan leukapartaansa — ja roomalaiset nuolet kimposivat kuin oljenkorret takaisin hänen hirventaljastaan. Ihminen hän ei ole, sen osoittaa parhaiten hänen — julmuutensa!"

Hän vaikenä kauhun puistattamana.

Hän painoi molemmat kätensä silmilleen.

"Kolmekymmentä vuotta siitä kohti on kulunut", jatkoi hän hetken päästä. "Olin poikanen. Mutta yhä vielä näen heidät edessäni — suippopäisissä vaajoissa väännellen, yhä kuulen heidän ähkivän tuskissaan — he olivat nousseet kapinaan tuota hirviötä vastaan ja joutuneet vangeiksi — isävanhuksen, veljen, ihan syyttömän äidin. Ja — silmäimme edessä! — hän ja sitten hänen ratsumiehensä kiduttivat neljä kaunista sisartani kuolemaan! Minun kasvoni hän lykkäsi isän hytkähtelevään ruumiiseen kiinni ja virkkoi: 'Näin päättyy uskottomuus Attilaa kohtaan. Opi, poika, tästä uskollisuutta.' — Minä *olen* sen oppinut!" päätti hän vapisevin huulin kertomuksensa.

"Niin minäkin", lausui gepidien kuningas. "Toisella tavoin, mutta vielä perinpohjaisemmin. Kauhun? Minä pudistaisin sen niskoiltani. Minä *olin* sen pudistanut! Mutta minua sitoo kaikista väkevin pakko: *kunnia!* — Minäkin havaitsin, jo aikoja sitten, niinkuin nyt sinä, ystävä Wisigast, ikeen sietämättömäksi ja tahdoin pelastaa kansani maanpiiristä. Kaikki oli kunnossa: liitto Byzantionin kanssa, salainen sopimus monien germaanilaiskuningaiden ja sklavenien päämiesten kanssa. Makasin teltassani nukkumassa — kolme yötä oli vielä sovittuun päivään. Herätessäni istui hän — hän itse — vuoteeni vieressä! Kauhistuneena yritin nousta. Silloin hän painoi minut lempeästi kädellään takaisin vuoteeseen ja saneli minulle — koko suunnitelmamme ja sopimuksemme — se täytti neljä sivua roomalaista kirjettä — ulkoa! Sitten hän virkkoi lopuksi: 'Muut ovat ristiinnaulitut, kaikki seitsemäntoista. Sinulle annan anteeksi. Jätän sinulle valtakuntasi. Minä uskon sinua. Ole minulle edelleenkin uskollinen.' — Vielä samana päivänä oli hän minun ja gepidieni kanssa metsästävässä yksin Tonavan metsässä. Väsyneenä hän nukahti pää minun polvilleni. Niin kauan kuin hän elää, täytyy minun pysyä hänelle uskollisena."

"Ja maailman täytyy olla ja pysyä hunnilaisena!" valitti ruugien kuningas.

"Niin, niin kauan kuin hän elää."

"Hunnien ensi voiton jälkeen jää se hunnilaiseksi ainiaaksi."

"Attilan *pojat*", lausui Ardarik painavasti, "eivät ole hän itse."

"Hyvä! Mutta Ellak ei ole mikään heikko raukka, vaan kyllin vahva pitämään tuon uuden voiton jälkeen hallussaan sen, mitä isä on voittanut. Silloin ei hunnilaisvaltakunnalla ole enää ketään vihollista maan päällä."

"*Silloin* — on kuin onkin!" lausui Ardarik.

"Oikeaa kuningaspuhetta", huudahti Daghar kärsimättömänä. "Liian arvoituksellista! On siis taisteltava ilman gepidejä — lopulti heitä vastaan! Kuningas Wisigast, lähetä minut Valamerin, amalungilaisen, luo. Minä tahdon hänet —"

"Säästä se ratsastus, nuori Daghar", virkkoi Ardarik.

"Onko hän hänetkin armahtanut ja — kahlehtinut?" intoili nuorukainen.

"Ei. Mutta he ovat juoneet veriveljeyden."

"Hyi inhaa hirmunverta!" huudahti kuninkaanpoika.

"Ei itägoottikaan taistele hunnilaisvaltakuntaa vastaan niin kauan kuin Attila elää."

"Hän voi elää vielä kauankin; hän on vasta kuusikuudetta talvea vanha", puhisi Daghar.

"Ja sillävälän menehtyy maailma", huokasi Wisigast.

"Ennemmin koko maailma", lausui gepidi levollisena, ojentautuen täysin suoraksi, "kuin minun kunniani. — Tule, Gerwalt, lähtekäämme. Minä tulin tänne, koska jo aikaa sitten aavistin, mitä Wisigastystävä mieli. Häntä kuulla, häntä varoittaa halusin mistä hinnasta tahansa, jopa henkeni, en vain kunniani uhalla. Vanha valkohapsinen ruugilaissankari: — et itsekään usko voitavasi murskata hunnilaisvaltaa, kun minä ja Valamer sitä kannattamme. Ja meidän *täytyy* sitä kannattaa, jos sinä — *nyt* — hyökkäät sen kimppuun. Harmaapartainen kuningas, etkö vielä ole oppinut ensimmäistä kuningastaitoa — odottamista? Etkö kuule, vanha taistelutoveri: odota!"

"Ei, emme odota!" huudahti intohimoisesti Daghar. "Kuningas Wisigast, anna gepidien ja itägoottien nukkua ja jäädä osattomaksi voiton ja maineen ihanimmasta seppeleestä. Me emme odota! Sinähän sanot, että ensi kevään jälkeen on liian myöhä. Käymme päälle! Mitä? Emmekö muka olisi kyllin vahvoja? Sinun ruugisi! Minun skiirini! Heruli Wisand voimallisine palkkasoturijoukkoineen! Jalo longobardi Rothari miehineen! Jalo markomanni Vangio heimoineen! Sklabenien kolme päällikköä Drosuh, Milituh ja Sventoslav! Vihdoin lupasihan itse Byzantionin keisari meille, kun hänen lähettilänsä ensi kerran tulevat hunnien luo, heidän mukanaan kultaa ja aseita..."

"Jos hän vain pitää sanansa!" keskeytti Ardarik. "Nuori kuninkaanpoika, sinä miellytät minua. Harppua sinä osaat soittaa heljästi ja taistella ja puhua sinä osaat reippaasti. Opi nyt vielä neljänneksi — vaikeampi ja vastaiselle kuninkaalle noita muita tarpeellisempi taito — olemaan vaiti! Jos minä nyt ilmoittaisin kaikki, mitä sinä tässä luettelit, suurelle hunnille?"

"Sitä sinä et tee!" huudahti nuorukainen; mutta hän pelästyi.

"En teekään, koska olen itselleni luvannut pitää salassa, mitä täällä minulle luottamuksessa uskotaan. Minun tulee pitää se salassa, sillä vain teille tämä salaliitto uhkaa tuhoa, ei Attilalle. Epäiletkö sitä, rohkea Daghar? Kaikki, jotka mainitsit — painakoot he sitten vaikka kymmenen kertaa enemmän! — eivät voi saada irti lastuakaan Attilan yli koko maailman ulottuvasta ikeestä. Vahinko sinun reipasta nuoruuttasi, sinä tulinen sankari! Vahinko sinun valkeaa, kallista päätäsi, vanha ystävä! Mennyttä miestä te olette, ellette ota varoituksia varteen. *Odottakaa!* — Etkö tahdo lyödä kättä, Wisigast? Olet katuva sitä, sittenkuin huomaat, että minulla on ollut syytä varoittaa sinua. Mutta *minun* käteni — vaikka sen tänään hylkää, pysyy parhaimman ystäväsi kätenä. Ja se on aina oleva avoinna, ojennettuna sinua kohti: huomaa se! — Minä tulen, Gerwalt."

Ja hän hävisi vasemmalle päin pimeyteen.

Melkein kuulumattomasti katosi tuo kapea vene luodon pohjoispuolitse mustiin aaltoihin. —

Miettiväisenä katseli vanhus ystävänsä jälkeen; hän laski molemmat kätensä vaipan alla kannikkeesta riippuvan valtavan kalvan ponteen, vitkaan, ikäänkuin raskaiden ajatusten painamana, vaipui hänen päänsä alas rinnalle.

"Kuningas Wisigast", ahdisti nuorukainen häntä, "et suinkaan sinä toki horju?"

"En", vastasi tämä alla päin. "En horju enää. Heitän sikseen. Olemme hukassa, jos yksin yritämme."

"Ja vaikka olisimmekin", huudahti Daghar leimahtaen hehkuun, "täytyy meidän kuitenkin uskaltaa yrittää! Kuule, mistä vieraiden edessä olin vaiti. Meidän *täytyy* toimia heti! Heti!"

"Minkätähden?"

"Sentähden... että! *Hänen* tähtensä, sinun tyttäresi tähden."

"Ildikon! Mitä hänestä?"

"Hunnin poika on hänet nähnyt ja —"

"Kuka?"

"Ellak. Hän tuli teidän kartanoonne sillä aikaa kuin sinä olit ratsastanut meille metsästämään."

"Kuka sen sinulle sanoi? Ei suinkaan Ellak."

"Ildiko —!"

"Mutta ei minulle?"

"Hän ei tahtonut tehdä sinua levottomaksi ennen, aikojaan — tunnethan hänen voimakkaan henkensä! — kenties aiheetta, hän arveli. Mutta on syytä toimia. Hän *näki* kaikkien germaanilaiskansain kauneimman neidon ja halusi häntä — kuka saattaa hänet nähdä haluamatta? Ellak pyytää häntä isältään..."

"Ildikoa? Minun lastani! Tule! Rientäkäämme! Kotiin! Pian!"

He kulkivat saaren huippenevaan itäpäähän, jossa oli liejuiselle rannalle maihin vedetty lautta, kuudesta paksusta hirrestä kömpelösti kyhätty ja etumaisen poikkihirren editse pystyyn maahan lyödyn sulkupuun kiinnittämä. Molemmat hyppäsivät sen päälle. Daghar iski lauttavivulla hirren alas, lykkäsi lautan irti rannasta ja nopeasti kuin nuoli se lähti soljumaan myötävirtaa; nuorukainen työnsi kokasta sestalla oikealta, väliin vasemmalta puolen, edestakaisin juosten, vanhus piti perää leveällä melalla: — hän suuntasi kulun oikealle, eteläiselle rannalle. — Kumpikin oli kovin kiihdyksissä ja halusi kärsimättömänä päästä kotiin. —

Ja nyt, kun tuo melan outo, heikko loiske oli häipynyt tuonne kauas, nyt painui syvä hiljaisuus sekä joen että taaksejääneen luodon ylle.

Hetkisen pysyi kaikki vaiti.

Juokseva vesi korisi hiljakseen; länsituuli kumarrutti korkean ruohikon syvästi tummanruskeat heiluvat kukkatöyhdyt joen kalvoon asti; leveäsiipinen yökkö lentää tohahti äänettömästi ohi, erehtymättömän varmasti siepaten yöhyttysiä suuhunsa.

Muuten kaikki hiljaa, hengetönnä.

Silloin näytti salavan leveä runko, jonka alla nuo neljä miestä olivat neuvotelleet, kummallisesti kasvavan: sen latvaoksien välistä kohoutui puusta tumma hahmo.

Ensin pisti esiin kypärinen pää, sitten leveä, vaipan peittämä vartalo, joka voimakkain käsin kävi kiinni puun latvaan. Nyt kuunteli ja tähysti mies tarkkaan ympäristöönsä. Kun kaikki oli hiljaa ja pysyi hengetönnä, veti hän sääretkin pois onkalosta ja hyppäsi maahan. Toinen ja kolmas hahmo vetäytyi esiin ontosta salavasta ja laskeutui alas.

"Olinko nyt oikeassa, herra?" huudahti kolmas kiihkeästi. Ääni oli nuorekas. "Eikö kaikki käynyt niinkuin minä jo etukäteen sanoin?"

Puhuteltu ei vastannut mitään. Oli hämärä — hänen piirteitään ei voinut erottaa. Vartalo oli vanteraa, lyhyt, ei jalomuotoinen.

"Pane nimet tarkoin muistiisi, *Khelkhal*", käski puhuteltu toista seuralaistaan, sen asemesta että olisi vastannut kysyjälle. "Minä en niitä unohda. *Wisand* — *Rothari* — *Vangio* — kolme sklabenilaiskoiraa. Kutsu heidät suurimpaan juhlaamme, *Dzrivilin*, ratsunjumalattaremme kolmipäiväiseen. Se ei herätä huomiota, se on tapa. He ja koko heidän seuransa ja sukunsa, heidät *kaikki* minun täytyy saada!"

"Herra, olet siis tyytyväinen? Anna siis minulle sovittu palkkani", tiukkasi pyytäjää. "Arveletko, että minun oli helppo pettää uskollisuuteni ja nuori jalomielinen herrani, minun, hänen oman kilvenkantajansa? Vain himo, raivoisa, toivoton — jollet *sinä* auta — jonka tuon tytön sanomattomat,

sydäntäpolttavat sulot ovat herättäneet, saattoi minut... Et usko, herra, *miten* kaunis hän on? Miten solakka, miten täyteläinen kuitenkin, miten valkea —"

"Solakka! — Ja kuitenkin täyteläinen? — Ja valkea? Minä saan sen kaiken nähdä."

"Milloin?"

"Hänen häöpäivänään, tietenkin. En minä silloin ole poissa."

"Kiiruhda! Olethan kuullut, Ellak on jo — *minulla* on kiire!
Milloin — milloin sinä annat hänet minulle?"

"Niin pian kuin olen täysin varma sinun uskollisuudestasi, sinun vaitiolostasi. Sanopa itse: lähimmän herrasi olet pettänyt minulle, jota et juuri rakasta, vain pelkää. Minkä keinon valitsen sinua vastaan, ettet minuakin pettäisi?"

"Minkäkö keinon? Minkä vain haluat. Kaikista pätevimmän, kaikista varmimman, mikä päähäsi pistää."

"Varmimman?" toisti puhuteltu aprikoiden, samalla kuin hän hitaasti pisti kätensä vaippansa alle. "Hyvä! Kuten itse neuvoit." Hän veti äkkiä esiin pitkän käyrän veitsen ja työnsi sen mitään aavistamattoman miehen vatsaan niin rajusti, että kärki tunki kylkiluiden välistä näkyviin.

Sanatonna kaatui mies selälleen.

"Anna hänen maata siinä, Khelkhal. Korpit kyllä löytävät hänet. Tule."

"Herra, anna minun yksin uida lähimmälle luodolle, jossa veneemme on piilossa. Minä soudan tänne sinut hakemaan. Johan sinä uit tänne tullessamme melkein puolen virtaa. Tulee liikaa."

"Vait. Mies, joka joka yö turmelee yhden germaanilaisnaisen, jaksaa kaikesti kahdesti samana yönä uida pikkuisen Tonavaa. — Uinti ja kuuntelu ovat kannattaneet. En kaada vain koko tuota vesakkoa, vanhaa ja nuorta, yhdellä tempauksella: myös nuo kaksi ylpeää tammea gepidin ja amalini. Heidän täytyy vannoa samaa uskollisuutta minun pojilleni kuin minulle itselleni. Lähtekäämme, Khelkhal! Kylmä kylpy tuntuu jo edeltäkäsini hyvältä. Tule, ylpeä Tonava, näihin käsivarsiin!" —

Toinen luku.

Ruugienmaa, kuningas Wisigastin alue, ulottui Tonavan oikealta rannalta länteen päin niihin harjuihin asti, joilta Krems- ja Kamp-joet saavat alkunsa.

Runsaan päivän ratsastusmatkan päässä Tonavasta sijaitsi loivalla kummulla lukuisain sivurakennusten keskellä kuninkaan upea kartano.

Rinteellä kasvoi tammia ja pyökkejä, joita oli tarpeeksi harvennettu, jotta kuninkaan talosta jäi vapaa näköala pohjoiseen päin laaksoon; siellä alhaalla kiemurteli rehevän niittymaan halki leveä, kaunisaaltonen puro — sitä saattoi nimittää vaikka pieneksi joeksi — kunnaan ympäri etelästä luoteeseen.

Puron varrella vilisi kesäpäivän kirkkaassa aamuvalaistuksessa eloisaa, rattoisaa elämää: vihreällä rannalla hääräsi parvi nuoria tyttöjä huuhtomassa monenlaisia villaisia ja liinaisia vaatteita nopeajuoksuissa, kirkkaassa vaaleanvihreässä vedessä.

Se oli eloisa kuva, täynnä vaihtuvaa, vapaata, silmää miellyttävää liikuntaa.

Sillä työn jouduttamista tai vaivaa eivät tyttöhäiläkät näyttäneet kovin vakavasti ottavan: äänekkäs pila, vallaton nauru kajahti vähän väliä ilmoille tuosta häärivästä laumasta, jonka punaiset, keltaiset, siniset, valkeat hameet loistavina erkanivat aamukasteessa kimaltelevan niityn mehevästä vehreydestä. Tytöt olivat, voidakseen esteettömämmin työskennellä, avanneet pitkän mekkohameensa ja kääntäneet helmuksen leveän vyön alle: valkeat jalat olivat kengättömät, ja täyteläiset, pyöreät käsivarret loistivat aamuvaloa heijastaen; yksi ja toinen oli tosin sitonut päähänsä leveän, ruskeista kaisloista palmikoidun, aivan matalan aurinkohatun leuan alitse, mutta useimmat antoivat melkein poikkeuksetta vaalean tukkansa liehua vapaana.

Välillä kohottautui joku puron päälle kumartuneista työskentelijöistä, ojennellen solakkaa nuorekasta vartaloaan, pannen paljaat käsivarret lanteille ja vilvoitellen kumarruksissaolosta punoittamaan ruvenneita kasvojaan raikkaassa aamutuulesa.

Sillä noin kaksitoista tyttöä oli polvillaan vieretysten keltaisella aivan pienirakeisella rantahietikolla, vähän väliä huuhtoen liina- ja villavaatteita vilkaslaineisessa, somassa, viekoittelevassa vuossa, nostivat ne ylös vedestä, panivat suurille puhtaille paasille, joita sitä varten oli sinne kerätty, löivät paukuttivat valkeasta koivupuusta tehdyillä kartailla aika tavalla, läimäyttivät pä piloillaan väliin puron kalvoonkin, niin että vesi roiskahti korkealle ja kasteli siinä tuokiossa kirkaisevalta naapurilta pään, kaulan ja poven likomäräksi.

Sitten he väänivät puhtaaksitulleet vaatekappaleet — seitsemän kertaa kunkin, niin vaati Friggan käskyn mukaan vanha perintätapa — nuorien käsivarsien täydellä voimalla ja valuttaen veden tarkkaan hiekalle — ei takaisin puroon —, ja nakkasivat puhtaat vaatteet taakseen rehevälle nurmikolle, kaappasivat käsiinsä uutta työtä, sievistä, pajusta palmikoiduista korkeista koreista, joita oli kunkin pesijättären oikealla puolella.

Mutta polvistuneiden huuhtojain ja karttuajain takana kulkivat nopsajalkaiset levittäjät edestakaisin, laskivat noiden toisten poispanemat vaatekappaleet ja veivät ne leveillä, matalanpuoleisilla lehmuspuusta tehdyillä kaukaloilla parin askelen päähän joesta kirkkaassa auringonpaisteessa kylpevän niityn keskelle; sillä siellä oli kaste jo kuivunut, vaikka se vielä puron partaalla ja vastakkaisellakin puolen niityn länsikulmalla, metsän pensaiden ja latvojen alla, runsaana helmeili.

He levittivät vaatteet yksitellen ja huolellisesti poimut tasoittaen levälleen riviin. Niitty upeili parhaassa kukkeudessaan, tätyruohot ja tikankontit, kaunokit ja ruutat painoivat nuokkuvat päänsä mielellään ja nöyrästi vilvoittavaan suojaan polttavalta auringolta. Ja välisti lensi luo tuttavallinen päiväperhonen, käväisi katsahdassa kirjava riikinkukonsilmä tai hento korento, joka rakastaa lämpimiä aurinkoisia metsäniittyjä, tahi kaunis, vitkaan, ikäänkuin juhlallisena liihotteleva välkeperho laskihen valkean villakankaan kutsuvalle pinnalle ja hajoitti suuret siipensä levälleen, paistattaakseen päivää ja suloisesti siitä nauttien. —

* * * * *

Lähellä kukkaisaa niittyä haaraantui leveä ajotie, joka kuninkaan kartanosta vei kunnasta myötämäkeen etelää kohti: länteen käsin se kääntyi metsään, oikealle taas, itäänpäin se kulki juuri tuon nurmikon läpi.

Haarautumispaikassa oli tuuheaoksaisten, leveälehtisten pähkinäpensaiden varjossa pitkät häkkivankkurit, joiden eteen oli valjastettu kolme vitivalkoista hevosta: yksi edelle ja kaksi perään rinnan; kuuteen puoliympyrän muotoiseen renkaaseen oli vankkurien päälle kiinnitetty vahvasta purjekankaasta katto; lukuisat, siististi vierekkäin vankkurien pohjalle asetetut korit, jotka olivat täynnä jo kuivuneita pesuvaatteita, todistivat, että työ oli kestänyt jo hyvän aikaa.

Vankkurien edessä, niiden poikkilaudan kohdalla, nojautui niitä vasten suorana ja ylväänä neito; hän oli kaunis ylen määrin.

Solakkalanteinen, mutta niskan, hartioiden ja poven kohdalta täyteläisenä upeileva ihana hahmo kohosi pään korkeuden ylemmäksi hänen kumpaakin toveriaan, jotka hekin ylittivät keskimitan.

Hänen neitseellisten jäseniensä ympärillä aaltoili yksi ainoa valkoinen vaate: vaaleansinisen vaippansa hän oli riisunut pois ja ripustanut sen vankkurien kaiteelle. Niin jäivät kaula ja ihmeen ihanat, hienosti pyöristyneet käsivarret näkyviin. Hänen hipiänsä valkoisuus kuului, välkymättä, himmeänvalkean marmorin lailla. Kämmenen levyinen vyö, joka oli hienoa, morsingolla siniseksi värjättyä nahkaa, piti aaltoilevaa villapaitaa lanteilta koossa; sininen päärme ei enää ulottunut peittämään hienoja nilkkoja; sievästi oljista palmikoidut pohjalliset suojelivat jalkaa, jonka korkean rinnan ylitse ne olivat punaisilla hihnoilla kiinnitettyt.

Kuninkaallisen neidon yllä ei ollut kultaa muuta kuin tukassa, joka olikin tässä luonnon ihmeellisen runsaasti hellimässä olennessa ihme sinänsä: värin kylläisyys, lämpö, syvä kulta, jokaisen suortuvan silkinhento hienous ja kummastuttava täyteläisyys siinä yhtyivät. Kolmen hänen kapean, pitkän sormensa levyisenä kohosi hänen valkealta otsaltaan palmikot, verrattomana diadeemina sitä koristaen, ja näiden otsapalmikkojen takana jakautui vasta täysin jalosti muodostuneessa päässä tulvehtivan tukan runsaus kahdeksi uhkeaksi, kolmipunontaiseksi palmikoksi, jotka ulottuivat hänen polventaipseeseensa saakka ja joiden päät oli sidottu sinisillä nauhoilla.

Niin hän nojautui, täyteen mittaansa suoristuneena, vankkureita vastaan, oikea käsivarsi kaksivaljakon valkoisen oriin selän päällä leväten, samalla, kuin hän vasemmalla kädellään varjosti silmiään auringonsäteiltä.

Sillä valppaana hän tarkasteli tyttöjen työtä puron varrella ja niityllä. Hänen suuret, pyöreät silmänsä, kullanuskeat, väriltään kotkan silmäin näköiset, loistivat: terävä, kiinteä, rohkea oli katse; väliin hän kohotti ylpeästi voimakasta, suoraa nenäänsä ja kauniisti kaartuvia, syvästi tummanvaaleita

kulmakarvojaan. —

Äkkiä rupesivat raskaat vankkurit kovaan kulkemaan takaperin: etumainen ratsu ei päästänyt hirnuntaa, vaan kauhun parahduksen, työntyivät taaksepäin toisten päälle, kohosi takajaloilleen —; vankkurit ja hevoset näyttivät välttämättömästi suistuvan korkealta tieltä laaksonpohjaan.

Kirkaisten syöksyivät hänen molemmat seuralaisensa pois päin, ylös mäkeä.

Mutta tuo korkea neito hypähti esiin, painoi suitsiin tarttuen takajaloilleen nousseen hevosen voimakkain käsin alas, katsoi hetkisen, kaunisti päätään kumartaen, tarkoin tutkien maahan ja polkaisi sitten oikealla jalallaan kovaan ja varmasti.

"Tulkaa takaisin vain", lausui hän rauhallisena, lykäten jalkansa kärjellä tieltä vähän syrjään jotakin, mikä värähdellen kiemurteli tomussa. "Se on kuollut."

"Mikä se oli?" tiedusti peloissaan toinen seuralaistyöstä, ilmaantuessaan taas vankkurien kupeelle. Uteliaana ja samalla peläten pisti hän ruskeakutrisen päänsä esiin, pitäen tummanvihreää vaippaa ikäänkuin suojana edessään.

"Vaskikäärme, Ganna; hevoset pelkäävät sitä kovin."

"Syytä onkin", arveli toinen paenneista tytöistä, joka hänkin nyt jo uskalsi näyttäytyä vankkurien toisella puolen. "Entä ihmiset! Jos minä vain olisin tietänyt — kyllä olisin kiireen vilkkaa juossut tieheni. Serkkuni kuoli sen puremaan."

"Ne täytyy polkaista kuoliaaksi ennenkuin ehtivät purra. Katsokaahan — ihan pään taakse — kaulaan — minä sitä polkaisin."

"Mutta Ildiko!" huudahti Ganna kauhistuneena, molemmat kätensä kohottaen korkealle.

"Voi valtiatar! Jos olisit astunut harhaan!" valitti toinen.

"En minä harhaan astu, Albrun. Ja minua suojelee Frigga, se mielevä vaimo."

"Niin kylläkin! Hänen avuttaan...!" huudahti Albrun. "Muistatko vielä, Ganna, miten minä viime keväänä, kun olimme tuolla alhaalla pesua huuhtomassa, putosin päistikkaa veteen? Sinä huusit, ja kaikki kaksikymmentä juoksite pitkin rantaa perästäni, kun vellova vesi minua kiidätti — —"

"Varsin! Mutta *hän* ei huutanut. Veteen hän ryntäsi ja sieppasi sinut kiinni punaisesta vaipasta — tämähän se oli, tämä sama — jota niin mielelläsi käytät, se, niinkuin tiedät, sopii sinulle niin hyvin! — tarttui sinuun vasemmalla kädellään ja tiukkaan haroen voimallisella oikealla kädellään veti sinut maihin."

"Ja kun minä", lausui kuninkaantytär hymyillen, "suorin vettävaluvaa tukkaani..."

"Oli siihen takertunut simpukoita, joita nimitämme Friggan soljiksi..."

"Helmiä kantavia", jatkoi Albrun. "Ja kun me mursimme kuoret auki..."

"Löysimme kaikkein kauneimman, suurimman jalohelmen, mikä koskaan on tytön silmää ihastuttanut."

"Niin kyllä", virkkoi Ildiko totisena, pyyhkäisten vasemmalla kädellään kulmakarvojaan, "minä olen Friggan turvassa ja rauhassa. Miten muuten olisinkaan voinut, kun äiti kuoli heti kun oli minut synnyttänyt, ruumiiltani, sielultani ja tavoiltani vaurastua koko lailla? Frigga-emäntä on, äidin asemesta, uskonut minut isän huomaan, hänhän on sukumme valoisa alkuäiti! Illat pitkät haasteli hyvä isoni pirtissä helottavan liesiloimun paisteesta hänestä, kaikista naisista naisellisimmasta ja pyhimmästä. Ja useaa useammin, kun sitten vaivuin uneen, näin sen vaalean, kauniin emännän seisomassa vuoteeni ääressä, ja tunsin, miten hän valkealla kädellään sivelivät — tästä näin — otsaani ja kulmakarvojani. Ja välisti heräsinkin: silloin tuntui kuin näkisin hänen valkoisen liehuvan pukunsa häipyvän, ja kipinöitä kirposi silloin ritisevästä tukastani, kun mieli suloisesti säikähdyksissä sitä hipaisin. Näkymätönä hän seuraa minua kaikkialla suojelee, rauhoittaa se valkea vaimo. — Mutta nyt riittää joutavat tyttölepertelyt! Työhön käsiksi taas!"

"Ei, valtiatar", vastasi Albrun, mustanruskeita palmikkojaan ravistaen ja tarttuen Ildikoa käsivarteeseen, — "sinä olet työmääräsi jo tehnyt monin kerroin."

"Kuka on", jatkoi Ganna, "kaikki nämä raskaat korit, jotka me kaksi vain töin tuskin jaksoimme kantaa tuolta niityltä vähän matkan päästä, nostanut korkeihin vankkureihin — yksin —?"

"Emme saaneet edes auttaa. Miksi?"

"Kun olette niin hennot, olisitte voineet särkyä", vastasi nauraen kuninkaantytär, ojentautuen täyteen mittaansa, "molemmat. Oletteko väsyksissä? No, riittääköön sitten kerrakseen. Toisethan levittävätkin jo viimeistä pesua tuolla niityllä. Me jääme kolmisin, kunnes se on kuivanut, siihen viereen pyökkihakaan. Muut palatkoot vankkureilla takaisin kartanoon; heillä on varmaan nälkä, ja lehmät on jo lypsetty — aamumaito on valmiina. Tulkaa, huudamme heidät pois työstä."

Kolmas luku.

Hiljaiseksi kävi nyt ranta, niitty, kunnastie. Nauravat, lavertelevat tytöt olivat vankkureineen kadonneet kukkulan harjalle upeilevan kartanon viereen rakennetun varastoaitan leveästä portista.

Ildiko seuralaisineen käveli pyökkien alla metsänreunassa, joka lännessä rajoitti niittyä; aurinko nousi; mielellään he jo painuivat varjoon.

Suloiselta tuntui korkeiden, nuorien, solakkain pyökkien katveessa; ne eivät olleet kovin taajassa: vaalean vihreiden lehtien muodostama kattosuojus ei ollut niin tiheä, ettei olisi päästänyt auringonsäteiden kullanhöhkää värinää metsätien tummalle, sametinpehmeälle sammalpeitteelle; siitä syntyi silloin usein kummallisia, leikkiviä, katkonaisia varjoja, vuoroin kullankeltaiseen valoon vaihtuen.

Kuninkaantytär taitteli pyökkien alemmista haaroista ohuita oksia, noukki lehdet irti ja liitti ne sitkeillä ruodeilla yhteen, niin että siitä punoutui sievä seppelkiehkura.

Loivasti kunnasta kohti ylenevän metsikön povesta pulppusi kirkas, jokseenkin leveä lähde; hiljaa, soinnukkaasti liristen se kulki suorinta tietä niittymaan poikki puroon.

Lähestyvän tyttöjen keveiden askelten ja heidän vartalonsa varjon säikäyttäminä ampaisivat kivennuoliaiset pakoon, ikäänkuin tummat nuolet lähteen kirkassomerista pohjaa myöten.

Korea sudenkorento — sillä oli pitkät, kapeat ristikkosiivet — tuli lentäen ja laskeutui tuttavallisesti Ildikon kiiltävälle tukalle, sen vienoa tuoksua hengittäen; se jäi pitkäksi aikaa istumaan paikalleen, vaikka neito käveli edelleen.

"Friggan airut!" huudahti Albrun.

"Se toi sinulle jumalattaren tervehdyksen, sinä, Asgardhin lemmikki", yhtyi Ganna puheeseen.

Mutta ruhtinatar pysähtyi nyt äkkiä ja osoitti äänettömänä sormellaan ylös.

Sieltä, korkearunkoisten pyökkien tiheästä latvalehviköstä, kuului hyväilevää kukertelua.

"Metsäkyyhkyksen!" kuiskasi Albrun ilosta loistavin silmin.

"Sinä, valtiatar, kuulit sen ensiksi", lausui Ganna.

"Se merkitsee..."

"Häitä, naimisiinmenoa", hymyili Ganna, painautuen valtiattarensa valkoiseen käsivarteen kiinni. "Kuule, kuinka se kaikuu hellältä! Selvästi ottaa Freijakin sinut ystäväkseen — onhan näet metsäkyyhky lemменjumalattaren lintu."

Ildiko punastui hiusrajaan asti; hän painoi pitkät, tummanvaaleat silmäripsensä alas ja astui ripeämmin.

"Kuulkaa!" huudahti hän sitten, ikäänkuin johtaakseen seuralaistensa ajatukset toisianne. "Tuolta kuuluu toinen huuto. Kaukaa, kaukaa, metsän syvimmästä pohjasta! Kuulkaahan toki! Nyt taas! Lyhyesti, mutta huimaavan suloisesti, salaisen raskaasti."

"Se on rastas, keltarinta", selitti Albrun. "Kultalintu! Burolf! Joka voi tehdä itsensä ja pesänsä näkymättömäksi."

"Niin kyllä! Hänhän on noiduttu kuninkaanpoika! Noiduttu, koska hän metsän pimennossa kurkki Ostara-jumalataria tämän ollessa kylpemässä."

"Hänen ei annettu näkemäänsä lörpötellä muille!"

"Yhä kuitenkin kuulostaa vielä salainen ihastus hänen huudostaan."

"Mutta impi, joka on syntynyt Wodanin päivänä, voi hänet vapauttaa kaipuustaan —"

"Jos suutelee häntä sydämellisesti kultaiseen päälakeen..."

"Kolme kertaa!"

"Lintua! Senhän toki saanee tehdä ankarinkin neitsyt, eikö saakin, Ildiko?" kysyi mustanruskeatukka Albrun.

"Saa, saa, mutta et sinä sitä linnun takia", arveli Ganna nauraen. "Sittenkuin se karistaa pois höyhenet ja nokan..."

"No, silloin tulisi hänen vuoronsa suudella."

"Te kerkeäkieliset lapset", moitti Ildiko. "Mitä te siinä puhutte niin kuuluvasti suutelemisesta ja suudeltavaksi joutumisesta? Minua ihmetyttää, ettette häpeä!"

"Ka, niin kauan kuin puhuu suutelemisesta pilan päiten..."

"Ei toki vielä tosissaan ajattele sen tulevan suudelmaa..."

"Josta *ei* puhu."

"Niinpä niin! Ja *sellaista* kuninkaanpoikaa, joka kätkeiksen linnunhöyheniin, saanee sentään ajatella ja..."

Ildiko rypisti valkeaa otsaansa ja painoi kohtalaisen suuren suunsa täyteläiset, kukkeat huulet yhteen — teki kummankin aivan heikosti; mutta Ganna huomasi kuitenkin ja varoittaen hän nykäisi kiusantekijää mustasta, pörröisen kiharaisesta kutrasta.

"Odottakaa tässä", lausui kuninkaantytär, "tässä sammalmättäällä. Pyökkilehtiköynnökseni on valmis. Minä menen seppelöimään metsälähteen alkuhetteen uudestaan. Lupasin tehdä sen."

"Se on pyhitetty Friggalle", — lausui Ganna totisena, — "ja syväenteinen se on. — Anna hänen mennä yksin — ja kuuntelematta!" lopetti hän, vetäen Albrunin, joka aikoi kurkistella valtiattaren jälkeen, kirkkaanpunaisesta vaipasta viereensä mättäälle istumaan.

Neljäs luku.

Ildiko astui rivakasti.

Korkeakasvuisen immen täytyi tuon tuostakin kumartaa kiiltävän hiuskruunun somistamaa päätään pujotellaidessaan oksain alitse, jotka monin paikoin molemmin puolin ulottuivat kosteassa sammalessa kulkevan, tuskin näkyvän polun ylitse.

Yhä syvemmälle se vei metsän pimentoon, taajemmassa seisoivat täällä puut, niukemmasti pääsi auringonvalo sinne pilkistämään.

Pian hän oli saavuttanut päämääränsä, lähteen alkukohdan.

Kantaisain kiitolliset kädet olivat siihen kohtaan, missä tämä pyhä luontolähde, täynnä pulppuavaa voimaa ikäänkuin elävä olio, äkkiä solahtaa esiin maaemon uumenista, rakentaneet kehyksen kauniista tummanpunaisesta hiekkakivistä. Tätä kivilajia tarjosi metsäpohja viljalti; varsinkin pyökki kasvaa mielellään maaperässä, jossa tämä, sen ystävä, esiintyy. Se on kaunis, lempeä ja voimakas samalla — niinkuin tämä metsän herttainen asujain, iloinen pyökkiemäntä itse.

Koruttomasti ja savilaastitta yhteenliitetyn kivilalvoksen ylimpään keskipaateen oli uurrettu muutamia piirtoja; ne sanoivat:

Lähtehen läikkyvän turvasi tään viihdyksi Friggan ratsuri-ruugien ruhtinas, Friedgast. — Frigga, oi varaja kodit ja konnut, meidät ja vaimomme vaaroja vastaan!

Tämän ylimmän keskikiven ympärille oli kiedottu tummalehtisestä muratista tehty sepele; isojen kellokukkain vaalea sini pisti edullisesti silmään tummanvihreältä pohjalta. Vaikka sepele oli ollut viikkokauden paikoillaan, oli se yhtä kaikki vielä säilynyt tuoreena; lähteestä nousevan vesihöyryn kosteat utupisarajat eivät päästäneet lehtiä ja kukkia lakastumaan.

Ildiko polvistui ja laski pitkän pyökinlehtikiehkuransa huolellisesti viereensä sammalelle.

Hellin käsin, tempomatta tai repelemättä hän päästeli murattiseppeleen keskikivistä irti, nypisti sen kahtia, niin että puoliskot olivat vain löyhässä kiinni. Nyt hän kohottautui seisoalleen ja lausui miettien, vakavana, juhlallisena:

"Frigga, ma kysyn!
Niinkuin sepele —, niin tulevaisuus:
niinkuin sen kohtalo, niin elomme, lempemme.
Oikealle *hänen*, vasempaan *minun!*
Frigga, — ma kysyn!"

Niin lausuen hän laski vanhan sepeleen soljumaan lähteeseen.

Tarkkaavaisena, jännittyneenä hän katseli sen kulkua.

Vain vähän matkaa pysyivät molemmat osat yhdessä — äkisti ne erosivat; oikealle kulkevan palan tempasi virta nopeasti — se painui umpeuksiin ja katosi. Vasemmanpuolinen kiehkura ui yksikseen myötävirtaa; yht'äkkiä se tarttui kiinni: tumma kivi, jonka suippo kärki pisti pinnalle, osui ohuen murattiköynnöksen tielle ja pysäytti sen siihen; turhaan se koetti virta van jälki veden ahdistamana kiemurtautua irti: musta kivi piti sitä paikoillaan, ja kaikista kaunein sininen kukka painui tykkänään veteen ja näytti surkeasti hukkuvan. —

Niin kiihkeänä, niin hartaana oli neito seurannut kiehkurain kohtaloa, vasen käsi nojaten lähteen kivireunaan ja pää kauas kurkotettuna, ettei hän vähääkään huomannut, miten vastakkaiselta puolelta, syvästä metsästä käsin nopeat askelet lähenivät; ne kyllä olivatkin taipuisat ja joustavat, varovasti, mitään ääntä nostamatta, pehmeää sammalkatetta polkevat: käynti oli tottuneen metsästäjän, joka yllättää valpassilmäisen ilveksen, jopa kaikkikuulevan metsonkin.

Hahmo ilmaisi vasten neidon selkäpuolelta lankesi varjo kirrkaaseen puroon.

Hän tunsi — tai arvasi —, kuka yllättäjä oli.

"Sinä!" impi virkkoi nopeaan kääntyen. Ja hänen poskensa hehkuivat.

"Niin surullisena?" tutkisteli kaunis, solakka nuorukainen — hän oli kasvultaan vain sormenleveyttä mittavampi kuin kuninkaantytär. Hän kumartautui, kietoen oikean käsivartensa metsästyskeihäänsä varren ympärille. "Mitä tähyät niin tarkoin?... No, näenhän minäkin sen. Tuolla riippuu kukka kiveen juuttuneena — ja kaukana alempana ajelehtii muratti kamppailen. Niin, tiedätkö, neito, miksi? Kummallakaan köynnöksellä ei ole tahtoa! Täytyy ottaa vastaan, mitä väkivalta pakottaa! Mutta sydämet, ihmiset, ovat vapaat. Minä autan sitä, tuota juuttunutta kukkaa. — Katsos vain — ei tarvitsekaan! Se auttoi itse itseänsä! Siellä se vapautuneena nyt uiskentelee iloisesti tiehensä. Ja tuolla raidanjuuren luona — näetkö? — tapaavat kukka ja muratti toisensa jälleen. Yhtyneinä ne menevät menojaan!"

"Frigga on ne vienyt jälleen yhteen", lausui ruhtinatar hurskaan kiitollisena, ja hänen jalot kasvonsa selkenivät.

"Mutta sinä —", hän kääntyi hänestä pois päin tehdessään tämän kysymyksen, — "mitä sinä täältä taas etsit?"

"Jospa minä nyt sanoisin: ennustusta — niinkuin sinä?" — Mutta nauroi samalla, niin että hohtavan valkoiset hampaat kiilsivät hänen punaisten, terveiden huuliensa välistä. "Älähän nyt toki alati katsele vain tuota kuivaa sammalta, jonka päällä seisot niin itsepintaisesti! Ihmettele sitä, milloin erosin taas."

Ja samalla hän pyyhkäisi tuuheet tummanvaaleat kiharansa, jotka valuivat otsalta samanvärisiin kulmakarvoihin ja sille asti, kädenliikkeellä ylemmälle. Matalan kapealierisen, ruskeasta huovasta tehdyn metsästäjähatun, jota hopeahaikaran valkoinen untuva koristi, oli oksa pyyhkäissyt päästäjä nyt se riippui leveästä nahkahihnasta hänen niskassaan. Aivan puolikaarimaiset kulmakarvat likenivät nenänjuuressa melkein kiinni toisiinsa, mikä antoi hänelle veitikkamaisen, kauniisti aistillisen ja rattoisan ulkonäön. Onnellinen hymy leikitteli hienopiirteisen, hieman ylimielisen suun ympärillä, jota vaaleanruskeat parranhaituvat reunustivat. Hän oli sangen kaunis, tuo nuori metsästäjä, eikä Ildiko, noudatettuaan hänen pyyntöään ja luotuaan silmänsä häneen, voinut kääntää katsettaan pois hänen kasvoistaan.

"Ennustusta?" hän kysyi epäillen.

"Ei. Valhettelisin, jos niin sanoisin! En minä mitään ennustusta enää tarvitse! Kuninkaantytär, minä etsin — *sinua!*"

"Mutta sen minä olen sinulta kieltänyt!" hän kohotti uhaten oikean kätensä etusormea. "Sinun ei enää

ollut lupa tulla minua yllättämään tänne kaivolle — kuin mitäkin metsäkaurista."

"Eipä olisi paha", nuorukainen vastasi nauraen ja parranhaiveniaan sivellen, "jos kauris voisi kieltää metsästäjää yllättämästä itseään veden partaalla. Oi Ildiko, älä vastustele enää! Ei se sinua auta yhtään! Frigga, suosijattaresi, tahtoo sitä ja mielevä Freija! Ja minä! Ja sinä itse — haluat myös!" Hän tarttui neidon käteen.

Salamannopeasti hän vetäisi kätensä irti. — "Kuninkaanpoika, sinä et saa koskea minuun, ennenkuin —"

"Ennenkuin isäsi Wisigast on sinut antanut minulle. No hyvä: hän on antanut sinut minulle."

"Daghar!" — Hän punastui korviaan myöten. "Sellaisesta ei lasketa leikkiä."

"Ei. Sillä se on pyhää", virkkoi nuorukainen jalon totisena, mikä sopi hänelle vielä paremmin kuin leikinlasku. "Erosin isästäsi vast'ikään — metsän edustalla; hän meni suoraa päätä kartanoon. Minua veti aavistus."

"Hän on siis jo palannut suurelta metsästysretkeltä?"

"Metsästysretkeltä? — suurelta metsästysretkeltä?" toisti Daghar vakavana. Hän kouraisi lujempaan keihään vartta ja vasemmalla kädellään vetäisi yltään tummanruskeasta hirventaljasta tehdyn, polviin asti ulottuvan ihokkaan, joka oli hänen koko pukunsa. "Suuri metsästysretki on vasta sovittu tehtäväksi, ei tehty. — Niin, ei edes alulla! — Sisukas, pystyharjaksinen, veristäväsilmäinen metsäkarju ei vielä ole saarroksissa. Moni metsämies, luulen ma, tupertuu kiukkuisten torahampaiden kuolettavasta puremasta ennenkuin se hirviö on heittänyt henkensä."

"Daghar!" Neito vapisi. Syvä kuin kuilu oli tämän huudahduksen tulkitsema tunne.

"Minä — minä arvasin, mitä isäsi hautoi mielessään. Sanoin sen hänelle vasten kasvoja. Pyysin päästä mukaan, kun hän lähti ratsastaen — Tonavalle päin. Siellä tapasimme — toisia metsästäjiä. Mutta he eivät lähteneet mukaan — eivät tahdo, eivät voi. — Paluumatkalla kosin häneltä sinua, niinkuin kauan sitten olin päättänyt ja mihin sokea isäni oli antanut suostumuksensa. Harmaa sankari vastasi: 'Niin, mutta vasta sitten, kun...' Hän vaiken. 'Kansamme jäsen ja kuninkaanpoika, joka ei sitä arvaa', hän jatkoi, — 'ei ansaitsisi —'. 'Koko Germaanin maan ihaninta neitoa', huudahdin minä. Ja hiljaa, — sillä se on salaisuus, josta ei saa hiiskahtaakaan! — minä kuiskasin hänen korvaansa sen ehdon, jota hän tarkoitti. Vain kolme sanaa! Ilostuneena hän katsoi minua silmiin ja paiskasi kättä. 'Ei ennen, isä!' huudahdin. 'Eihän ennen yksikään morsian ole turvassa eikä aviovaimokaan!'"

"Voi Daghar, mikä uhkayritys! Se on suunnaton". — Ja kauhuissaan hän sulki silmänsä.

"Niin on, suunnattoman suuri! Ja joka sen toteuttaa, saavuttaa korkeimman kunnian — maailman kiitoksen! Ja sama päivä, Ildiko, joka vapauttaa kaikki germaanolaiskansat, on oleva... Kuule! Ratsu hirnähti! Syvällä metsässä! Toinenkinko metsästäjä, joka aikoo lähteellä valkoisen metsäkauriin yllättää?"

Hän kääntyi sukkelaan ja kohotti hiljaa keihästään.

Viides luku.

Pohjoisesta päin, missä "maantie" metsän loputtua kierteli, oli tuo ääni kuulunut. Siinä paikassa, missä pensaita alkoi olla niin tiheässä, että hevonen vain vaivoin pääsi työntymään eteenpäin, pysähtyi ratsastaja ja hyppäsi maahan ratsunsa, erinomaisen mustan oriin selästä. Hän nakkasi ohjakset eläimen kaulaan ja kohotti oikean kämmenensä ihan sen sierainten eteen; ori hirnähti taas, nyökäytti päätään ja nuoli herransa kättä.

Tämä rupesi astelemaan lähteellä olevaa paria kohti.

Hän lienee ollut kymmenkunta vuotta vanhempi Dagharia; oli tuntuvasti pienempi, tukevampi. Kallisarvoinen byzantilainen kypärä peitti hänen mustaa tukkaansa, joka riippui olkapäillä ja kaulalla pitkissä suortuvissa, kiharattomana ja jäykkänä. Tumman porfyyrin värinen vaippa, kreikkalaista tekoa ja kaikkein hienointa kangasta, aistikkaasti, ei ylellisen runsaasti kullalla kirjaeltu, verhosi koko hahmon, joka ei ollut epäjalo, mutta näytti ikäänkuin liian lyhyeksi osuneelta.

Hänen astuntansa oli hidasta, samalla juhlallista, hänen nyt päästyään jaloin maahan.

"Taas hän!" kuiskasi tyttö, levottomana, mutta ei harmistuneena.

Ja kuninkaanpojankin katse mittaili tulokasta tosin vakavasti, mutta vihamielisyydettä.

Tulija taivutti neidolle päätään kunnioittavasti; niin ylhäinen, niin ylpeä ja pidättyväinen ja kuitenkin samalla niin syvästi kunnioittava oli tämä tervehdys — immen täytyi, puoliksi vastahakoisesti, vastata siihen kevyesti kumartaen — vain niin kevyesti kuin vienosta tuulenhenkäyksestä taipuu solakka lilja.

"Anteeksi, jalo ruhtinatar", hän sanoi ruugin-gootinkielellä, hänen äänensä oli pehmeä ja soinnukas, mutta ikäänkuin murheen tummentama, — "että näyttää siltä kuin tulisin tänne teitä etsimään. Toinen on jo, näemmä, ennen minua teidät löytänyt. Tervehdin teitä, skiirien urhoollinen, soitontaitava kuninkaanpoika."

Hän lausui viimeiset sanat puhtaalla skiirin murteella, joka kyllä oli gootin kieltä, mutta erosi kuitenkin ruugin kielestä osapuilleen yhtä paljon kuin Lechin alemannien murre Sveitsin murteesta.

Daghar ojensi hänelle oikean kätensä, johon muukalainen tarttui vasemmalla, ja pudisti sitä.

"Todella — näyttää siltä kuin etsisin teitä täältä, Ildiko-neito. Tekemäni lupaus tuo minut tämän metsäkaivon luo. Kun minä viimeksi käydessäni sain saattaa teitä ja tyttöjänne tänne lähdeuhria uhraamaan ja kun te niin hartaasti, hiljaa kuiskaten, täällä rukoilitte, silloin päätin minäkin uskoa tämän metsälähteen jumalattarelle rakkaimman toiveeni."

"Te — Friggalle?" huudahti Ildiko tyyllä äänellä. Kopeasti hän nyrpisti huuliaan. "Mitä on hunnilla tekemistä Friggan, tuon valkean onnen emännän kanssa?"

Tuskallisesti, katkeran tuskallisesti värähtivät morkatun kasvot.

Harvinaiset nähdä olivat nämä kasvot, ikäänkuin yhteenliitetyt kahdesta eri osasta, jotka eivät kuuluneet eivätkä tahtoneet sopia yhteen.

Otsa oli matala, taaksepäin kallistuva, aito mongolilainen, karheiden hiuksien ympäröimä, mutta kulmakarvat olivat jalosti kulkevat, pitkäkaarteiset; niiden alla, liian syvässä kuopissa ja ulkonevain poskipäiden yläpuolella, pitkään syvämustain silmäripsien varjostamina kaksi ihmeen ihanaa silmää, tummanruskeaa, verhottua, syvästi raskasmielistä, kaihomielistä; liian lyhyt, hiukan litteä, mutta ei kuitenkaan hunnilaiseksi muodostunut nenä; hieno, ei lainkaan hunnilainen suu, sangen ilmeikäs, mutta ainoastaan tuskaista ilmettä täynnä, joka naurun taitamatonna vain harvoin hymyili ja silloinkin surullisesti; pehmeä leuka, melkein pä, ollakseen miehen, liian pehmeä, jonka parrankasvu oli huono. Eivätkä kuitenkaan, vaikka olivat vastakohtia täynnänsä, nämä kasvot lainkaan olleet rumat — miellyttävät ne olivat katsella. Sillä hieno sielu elävöitti näitä henkevoityjä juonteita ja mieleensattuva piirre syvää, elämänsynkkää murhetta. — — Tämän vienon raskasmielisyyden vaiteliasta lumoa ei ylväs neitokaan voinut nyt kokonaan välttää, kun tulijan katse täynnä äänetöntä moitetta kohtasi hänen silmänsä: hän katui tyyliä äänensävyään jo ennen kuin vieras alkoi pehmeällä, hiljaisella ja sointuvalla äänellä puhua.

"Minä pidän kunniaassa valtakuntamme kaikkien kansain jumalia, samoin kuin pyrin oppimaan niiden kieliä. Ja te unohdatte, korkeasti jalo kuninkaantytär —! Tosin *Te* polveudutte — sen *näkee*, vaikk'ei tuntisikaan sukujuurenne vanhaa tarinaa — tuosta vaaleasta, valkeasta auvon vaimosta." — Hän pysähtyi — sulki tummat silmänsä, jotka olivat rohjenneet katsahtaa liian kaihoisan ihailevasti. — "Mutta minunkin suonissani virtaa toiseksi puoleksi germaanista — goottilaista! — verta: äitiparkani kuului amalungien heimoon. Niinpä minullakin on jotakin oikeutta vaaleaan jumalattareen. Olen luvannut, taivuttaakseni hänet suopeaksi toiveelleni, ainoalle toiveelleni! — uhrata hänelle sormuksen; se oli koristava lähteen kiveyksen keskipaatta — tätä —..."

Hän otti miekankannikkeen vyötäskusta leveän sormuksen; pyökkien latvain välitse tunkihen auringonsäde ja osui kehään taiteikkaasti kiinnitettyyn jalokiveen; silloin tulvahti siitä kaikin sateenkaaren värein sellainen sädevälke, että Ildiko häikäistyen sulki pitkät ripsensä ja Dagharinkin metsästäjänsilmä rävähti.

"Miten ihana kivi!" hän huudahti. "Se on timantti! Mutta niin suuri, niin sädehtivä..."

"Byzantionin keisarin viime verotuksesta." "Mutta", hän jatkoi, pitkään katsoen kihlautuneita, — "huomaan tulleen toiveineni ja lupauksineni liian myöhään." — "Samantekev!" hän virkkoi vilkkaammin. "En peruuta, mitä kerran aioin vaalealle jumalattarelle antaa. Ei hänen pyhäkkönsä ole sormus koristava — minulla ei elämässäni ole mitään toivottavaa enää! — mutta, valkea vaimo, ota kuitenkin omasi ja huuhto se menemään kaiken tietä! Älköön kenkään sitä löytäkö! Älköönkä kukaan aavistako, mitä lupaussormus tahtoi."

Hän viskasi sormuksen kauas lähteeseen.

"Mitä teettekään?" huusi Daghar.

"Vahinko! Se oli *aarre*", virkkoi Ildiko.

"Niin, neito, *aarre: toivekin!* — Jääkää hyvästi! — Käännyin heti takaisin. En enää etsi kuningas Wisigastin kartanoa."

Hän tervehti molempia surullisesti, nyökäyttäen kevyesti päätään, kääntyi, nousi oriinsa selkään — ratsu polvistui hänen eteensä ja sitten nousi hirtahtaen.

Tuota pikaa olivat ratsu ja mies hävinneet metsään.

Daghar, keihääseensä nojaten, katseli mietteissään hänen jälkeensä.

"Hm", lausui hän, "kun sen vanhan hirviön mukana kerran kuristamme koko pesueen —, tätä yhtä minun käy sääliksi."

TOINEN KIRJA.

Ensimmäinen luku.

Samaan aikaan vaelsi noin päivänmatkan päässä ensimmäisestä byzantilaisesta rajakaupungista Vimanaciumista (nykyisestä Widdinistä) komea kulkue ratsumiehiä, vaunuja ja jalankävelijöitä pohjoista kohti hunnien valtakuntaan Theissin suuntaan. Oppaina laukkasi edellä ryhmä ratsastavia hunneja pienien takkuisten laihojen, mutta väsymättömän kestäväin hevostensa selässä.

Hunnilaisia ratsastajia parveili myös kummallakin puolen sitä vanhaa, pitkät matkat yhä vielä käyttökelpoista roomalaistietä, jolla kulkue pyrki pysyttelemään. Mutta kovin hitaasti se taivalsi eteenpäin.

Sillä komeasti puetuilla muukalaisilla, joita hunnit opastivat ja saattoivat, oli tosin oivalliset hevoset, mutta raskaiden vaunujen pitkä jono pääsi vain vaivalloisesti etenemään, vaikka jokaisia ajopelejä veti kuusi, kahdeksan, kymmenen muulia tai hevosta.

Korkeiksi kuormatut olivat nuo leveät kärryjen kaltaiset vaunut, monet olivat valtavain arkkujen näköiset; lujasta tammipuusta tehdyt neljä seinää oli varustettu kaartuvilla rautakansilla ja ne oli suljettu suurilla rautasalvoilla ja lukoilla. Toiset oli suojattu ainakin vedenpitävillä parkitsevomattomilla vuodilla ja vahvoilla nahkakansilla huolellisesti sateelta ja auringonpahteelta.

Leveät sinetit oli pantu lukkojen avaimenreikien eteen ja nahkakansien nauhain päälle. Ja isopyöriäisten vaunujen vieressä astui täysissä aseissa sotureja, korkeakasvuisia, vaaleatukkaisia, sinisilmäisiä ja uskolliskatseisia, saarnikeihäs olalla; totisina, varovina, valppaina he tähyilivät ympärilleen, luotettavina he katselivat, kävellen vakavina ja syvästi äänettöminä, sill'aikaa kun byzantilaiset orjat ja vapautetut, joita istui aina jokaisen valjakon ensimmäisen ja viimeisen juhdan selässä, lakkaamatta lörpöttelivät huonolla kreikan ja latinan kielellä, eivät vain keskenään, vaan sättivät ja morkkasivat julmasti kohdeltuja eläimiä, niin, jopa pyöriä, huonoa tietä, sen kuoppia ja kiviä.

Myös ratsain ja jalkaisin taivalsi mukana pari tusinaa näitä vapautettuja ja orjia; mutta niin pian kuin joku heistä tunkeutui tuollaisten sinetöityjen vaunujen likittyville, putosi vaiteliaan vartijan keihäsvarsin raskaasti roomalaisen selkään; joitakuita runsaasti kullattuja kantotuoleja kantoivat roomalaiset ja byzantilaiset.

Eräästä tällaisesta kantotuolista näkyi — ainoastaan tuulen puolelta oli näet tuon puulaatikon seinä työnnetty kiinni — teräväpiirteinen pää, joka vaania kurkisteli ulos; ja kun kalliisti puettu asestettu ratsumies pyyhälsi ohi, koetti kantotuolissa istuva huutaa ja viittoilla häntä luoksensa.

Tämä ratsumies, komea soturi, vartaloiltaan ja kasvonjuonteiltaan germaanilainen, näytti pitävän koko matkueen ylintä johtoa; usein hän pysäytti juoksijan, otti vastaan tietoja etujoukolta — myös airuilta, joita välisti riensi pohjoisesta — ja antoi lyhyitä käskyjä ja vastauksia.

"No seisahdu toki, Ediko! Yksi sana! Vain yhden ainoan sanan ajaksi!" huusi kantotuolissaistuja latinaksi.

Mutta ratsumies nelisti mykkänä ohitse.

Hitaasti ja raskaasti vyöryivät vaunut jokseenkin jyrkkää mäkeä ylös.

Etumaisia valjakkoja melkoista ennemmin oli sen laelle pysähtynyt pari ratsastajaa, jotka olivat loistavissa byzantilaisissa puvuissa; he erkanivat toistensa seurasta tuskin koskaan koko pitkän matkan kestäessä.

He olivat tuolla ylhäällä, josta aukeni laaja näköala, odotellessaan kuormaston tuloa laskeutuneet hevosen selästä ja juttelivat nyt kävellen edestakaisin.

"Miten surullinen autius", huokasi vanhempi ja ilmeisesti ylhäisempi, noin kuusikymmenvuotias mies; kapea sepele hopeanvalkoista tukkaa näkyi pyöreän huopaisen matkahatun alapuolelta, tehden jalojen kasvojen vaikutuksen vielä arvokkaammaksi. "Niin pitkälti kuin silmä kantaa", — hän ojensi käsivartensa runsaasti kullalla kirjaillun vaippansa alta, — "ei ainoatakaan ihmisasuntoa! Ei missään, ei äärimmäisessä etäisyydessäkään kaupungin torneja tai muureja. Mutta ei edes yhdenkään asumuksen kattoa tai savua. Ei ainoatakaan kylää! Ei talonpoikaistaloa! Ei paimenmajaa! Niin, ei puuta, tuskin pensasta! Ei muuta kuin aroa, nummea, autiutta, rämeitä! Mikä erämaa, tämä hunnien valtakunta!"

"Niinpä kyllä, Patricius", vastasi toinen, hillityn vihan valloissa älykästä päätään tuskallisesti nyökäyttäen, "koska he ovat sen erämaaksi tehneet. Tämä maa oli rikas ja kylläkin kukoistava vielä muutama vuosikymmen sitten. Kauniita kaupunkeja, ystävällisiä huviloita, niiden ympärillä hyvinhoidettuja puutarhoja, täynnänsä kaikenlaisia hedelmiä, viiniköynnösviljelmiä, joissa ihanat sinisenmustat rypäleet upeilivat — sillä tämä maaperä kasvattaa tulisen kasvun ja Probuksen ajoista pitäen ovat roomalaiset viiniviljelijät täällä pusertaneet rypäleitä —, leveitä vainioita, joissa aaltoili kultainen vehnä. Kaikki tämä oli roomalaista maata, suuren goottilaisen yhteiskansan heimojen, itägoottien, gepidien, ruugien, skiirien asumaa, oivallisesti turvattuna muilta barbaareilta, oivallisesti heidän ahkerain käsiensä viljelemää. Sillä parempia maanviljelijöitä kuin germaanit — jos tahtovat tai jos heidän täytyy! — en matkoillani ole missään tavannut. Kaupunkeihin he eivät asetu; sisältä muuratuiksi pyydyshaudoiksi sanoi niitä kerran muudan alemanni — joissa menettää ilman, vapauden ja liikunnan. Mutta peltoviljelys vaurastuu, missä vain vapaa talonpoika, joka tietää kääntävänsä kamaraa omaksi, uskollisen vaimonsa ja epälukuisain vaaleapäisten lapsiensa hyväksi, saa tunkea tieltään laiskat orjat ja siirtolaiset, jotka tekevät työtä ainoastaan huiskiva ruoska niskassaan — vihatulle herralle; se on: niin vähän kuin suinkin, niin huonosti kuin suinkin. Kaksikymmentä vuotta sitten matkustin samaa tietä keisarinna Pulcherian lähettiläänä itägoottien kuninkaan luo. Silloin näytti tämä maa toiselta! — Mutta sen jälkeen tulivat hunnit!"

"Mutta — nuo hunnit — mitä varten he hävittävät sen, mikä nyt kuitenkin on joutunut heidän omakseen? Kuka tietää", — huokasi Patricius, — "vaikka ainiaaksi! Miksi he tuhoavat kaiken?"

"Siksi, Maximinus, että heidän täytyy! Oletko sattunut näkemään kulkuheinäsirkkain laskeutuvan kukoistavan hymyilevään maahan ja katsellut, miltä se näyttää *jälkeenpäin*?"

"Kammottava kansa!"

"Ja näitä hirviöitä ovat Byzantionin ja Ravennan keisarit kiskoneet tännepäin, hyvittelleet, mairitelleet, tehneet heidät naapureiksi! Yhä enemmän on heille luovutettu valtionmaata — varhemmin aivan vapaaehtoisestikin! Mitä varten? Yksinomaan, jotta heidän avullaan germaanit tungettaisiin taammaksi. — Sehän on samaa kuin kutsua lampaiden luo susilauma, jotta kotka pysytettäisiin loitompana."

Toinen luku.

"Minusta on yhä edelleen käsittämätöntä", lausui Maximinus, "että minun täytyy matkustaa hunnien maassa. Minun! Rehellisen, säädyllisen Rooman kansalaisen, joka en ole mitään rikosta tehnyt!"

"Minunpa", vastasi hymyillen hänen seuralaisensa, "tulisi vielä enemmän kummastella isäni poikaa, kun hänen täytyy seisoskella tällä tuulien tuivertamalla mäellä, sen asemesta että kotonaan Byzantionissa kaikessa rauhassa siloittelisi viihtyisässä kirjoitushuoneessaan entisistä

lähettiläsmatkoistaan laatimaansa kuvausta. Sen sijaan teen — vastoin tahtoani peräti — uutta matkaa! Ja minkälaista! Attilan luo! Jonka nimellä roomalaiset äidit Tiberistä hamaan Bosporokseen asti vaientavat lapsiensa itkun! Ken tietää, palaanko tältä retkeltä koskaan takaisin liuskojeni, kääryjeni ja päiväkirjaini ääreen, jotka niin huolellisesti, niin siististi järjestettyinä odottavat minua kirjasalin lokeroissa! Tuo hunnikuningas on jo pidättänyt luokseen aika monta lähettilästä, jotka häntä miellyttivät, koko heidän loppuiäkseen. Tai sattumoisin myös sellaisen, joka ei ollut hänelle mieleen. Ja silloin ei se mies tavallisesti elänyt kauan."

Puoliksi nauraen, puoliksi suutuksissaan, kasvoissaan pahimpaankin alistumisen ilme, hän lopetti puheensa puristaen hienot huulensa yhteen.

"Anna anteeksi, Priscus-ystäväni", vastasi Patricius. "Minä kyllä tiedän olevani syyllinen, ellei tuo lähettiläs-toimia esittävä kirjasi, jota kaikki Byzantionin sivistyneet pitävät niin suuressa arvossa, joutuisi päätökseen —"

"Pitävätkö? Siinä tapauksessa on koko Byzantionissa vain seitsemäntoista. Seitsemäntoista niin sivistynyttä, jotka eivät ainoastaan kiittäneet kirjaa, vaan — ostivatkin sen!"

"Mutta jos teoksen toinen osa ei tulisi kirjoitetuksi loppuun — jos Byzantionin taitavasanaisin puhuja, sen valistunein reetori ei enää pääsisi käyttämään sananvuoroa kaunopuheisuuden saleissa — pysyn minä kuitenkin hänen kohtalotoverinaan, elävänä tai kuolleenä."

"Eipä siitä viimeksimainittu kohtalo käy hilpeämmäksi, senaattori!"

"Katsohan, kun keisari yks kaks käski minun lähteä lähetystömatkalle, minun, joka totisesti en ole suosiossa siinä kultakattoisessa palatsissa —"

"Miten olisitkaan, Patricius? Olethan loukkaavan rehellinen! Et ole lahjottavissa etkä — mitä vielä enemmän halutaan! — lahjova. Muuten: pidätkö tätä tehtävää, tätä lähetystä arosuden leiriin, kenties armonosoituksena?"

"Tein kaikkein ensimmäiseksi testamenttini! Mutta sitten sanoin itselleni: Priscus-ystävän täytyy tulla mukaan. Muutoin kuolen ikävään tuolla pitkällä matkalla — ja inhosta lähettilästoverini seuraa kohtaan! Ja yleisen surkeuden tunnosta — avuttomuudesta näiden barbaarien minulle täysin tuntemattomassa erämaassa. Mutta Priscus, kielitaitoinen, kaikkien lähettilästen haluttu seuralainen, tuntee kaikki maat — hän tuntee hunnienkin maan. Ja Priscuksella on sydän, joka sykkii hänen kielentaitamattomille ystävilleen ja..."

"Kiitollisuutta henkensä, kunniansa pelastajalle!" huudahti tuo muuten niin selvä, viileäjäärkinen reetori lämpimästi ja otti senaattoria kädestä. "Kun pari vuotta sitten kaiken kelvottomuuden kokoomus —"

"Siis Khrysaphios!"

"Sentähden, ettei hän, eunukki, saanut minua lahjotuksi kuvittelemaan keisarille, että minä persialaisten luo tekemälläni lähetystöretkellä olin tullut vakuutetuksi rajalla valtaapitävän käskynhaltijan oivallisuudesta —"

"Hän on Khrysaphioksen serkku."

"Minulla oli päinvastaisia todistuksia! No, silloin hän syytti minua siitä, että olin persialaisten lahjoma poistaakseni paikaltaan rajamaakunnan heitä vastaan niin menestyksellisesti toimivan päällysmiehen. Minut oli jo — heti syytteen alussa — heitetty kuolemattomain vankilaan —"

"Miksi nimität sitä valtion vankilaa niin?"

"Siksi, ettei siitä tavallisesti kukaan palaa kuolevaisena. — Silloin sinä, kaikkivaltiasta eunukkia uhmaten, panit koko omaisuutesi takuuseen minun puolestani ja sait siten minut vapautetuksi, jotta voisin sinun avullasi näyttää viattomuuteni toteen. En koskaan unohda sitä! Ja vaikka Attilalla tosiaan olisi se sudenkita, josta Byzantionissa imettäjät juttelevat — sinun puolestasi, oi Maximinus, lasken pääni hänen hampaidensa väliin. Mutta minkätähden he *sinut* — juuri sinut! — ovat tähän lähetystöön valinneet, siitä meidän täytyy vielä ottaa selko. Miten se mahtoikaan tapahtua?"

"Oudosti kylläkin. — Pari tuntia keskiyön jälkeen tultiin kotiini. Orjat herättivät minut; Vigilius tahtoo puhutella minua heti. Kysyin, ovatko he tulleet hulluiksi, hän vaiko minä? Sillä minä halveksin sitä kurjaa olentoa enemmän kuin ketään ihmistä —"

"Lukuunottamatta kuitenkin Khrysaphiosta", muistutti puhuja.

"Keisarin käsky', he vastasivat, ja siinä samassa seiso se hirtehin vuoteeni ääressä, piti kattolampun valossa edessäni eunukin käden kirjoittamaa, keisarin allekirjoittamaa kirjettä, jossa meitä käskettiin seuraavana päivänä — siis jo tänään! — lähtemään Pannoniaan, hunnien valtakuntaan, viemään Vigiliuksen ja Attilan lähettilään kanssa keisarin vastausta."

"Se on raskas kantaa — monta sentneriä häpeää!" virkkoi harmissaan puhuja.

"Avoimena tuodun kirjeen keisarillinen purppuramuste oli vielä kostea. Keskiyön jälkeen, niin äsken vasta, he siis olivat keskenään neuvotelleet, keisari, Khrysaphios, Vigilius ja, arvatenkin, vielä yksi."

"Kuka sitten?" tiedusti Priscus kummissaan.

"Ediko."

"Attilan lähettiläs! Mistä sinä sen tiedät?"

"Vigiliuksen suusta! Kunpa vain tietäisin, millä se mies — vähimmättäkään ansiotta — on päässyt niin korkealle keisarin, jopa itse eunukin suosioon!"

"Paitsi ansiottomuudellaan myymällä ainoan taitonsa."

"Mitä tarkoitat?"

"Hän rupesi tulkiksi, koska hän ymmärtää paitsi latinaa ja kreikkaa myös goottien ja hunnien kieltä; hänellä on taipumusta kieliin: kaksikielisenä syntymästään asti hän on oppinut useita muitakin kieliä, niin että hän voi nyt valehdella kuudella kielellä yhtä nopeasti ja kangertamatta, omasta päästään tai Khrysaphioksen saastahengen innoituksesta."

"Niinmuodoin Vigilius ilmaisi, puoliksi vasten tahtoaan, Edikon puuttuneen asiaan. Kun minä panin vastaan, kun vihoissani kysyin, miten hän uskaltaa pakottaa minut seuraamaan häntä, kun hän kuitenkin tietää, mitä minä hänestä ajattelen, hän huusi kohauttaen olkapäitään:

"Luuletko, että minä olen sinut valinnut? Huvikseni? Ediko sitä vaatimalla vaati."

"Hän ei edes tunne minua", vastasin.

"Vaikka! Mutta hän vaati, että Byzantionin kaikista kunnioitettavimman senaattorin ('tai ainakin', lisäsi vanhus vaatimattomasti, 'jota kunnioitettavimpana pidetään!') tulee seurata häntä hänen herransa hovileiriin. Hän oli tiedustellut ja yksimielisesti...'

"Kaikki mainitsivat", jatkoi Priscus, "kunnioitettavimmaksi Maximinuksen."

"Muutoin hän ei muka voi — pane se merkille, ystäväni! — kestää vaaraa, vastuuta. — Ymmärrätkö sitä?"

Reetori pudisti miettiväisenä älykästä päätään.

"Sen on Vigilius valehdellut", arveli hän sitten.

"Niin tietysti minäkin ajattelin ja sanoin sen lähettiläälle, heti kun sain puhutella häntä kahden kesken: — hän ei ole hunni, vaan germaani, eikä mikään tavallinen mies!"

Priscus nyökäytti myöntelevästi päätään: "Mutta läpitunkematon!"

"Vigilius ei ole, merkillistä kyllä, tällä kertaa valehdellut", vastasi hän minulle. "Attila *vaatii* lähettilästä, joka on arvoltaan senaattori."

"Mutta mitä varten sinä valitsit juuri minut, jota tosin pidetään luotettavana miehenä?"

"Sen saat tietää aikanaan", vastasi germaani.

"Aivan niin, aikanaan!" toisti syvä ääni ystävysten takaa.

Yllätettyinä kääntyivät molemmat: Ediko seiso heidän takanaan.

"Kohdakkoin saatte sen tietää. Ja silloin myöskin käsitätte syyn. Siihen saakka — olkaa varovaisia", hän varoitti, "jos haluatte puhella syrjäisen kuulematta. Älkää minua pelätkö, vaan... muita."

Ja hän oli jo menossa mäenrinnettä alas taas, vaunuja vastaan; alhaalla seiso hänen ratsunsa odottamassa isäntäänsä.

Ennen pitkää hän ratsasti tuon puoliavoimen kantotuolin ohi.

"Ediko, Ediko!" kuului taas kuiskaava ääni tuolista. "Kirottu lonkkasärky, joka ei anna minun istua satulassa, vaan pakottaa tähän laatikkoon. Minun täytyy saada toki puhella sinun kanssasi — vieläpä paljonkin — vain yksi sana."

"Ole vait, höpäkö", vastasi toinen pysähtymättä. "Molemmat ovat jo muutenkin epäluuloa täynnä. Tahdotko saattaa meidät turmioon? Ja päälle päätteeksi — *ennen* tekoa?"

Kolmas luku.

Vähitellen alkoi pitkä kesäpäivä hämärtää eikä vielä ollut saavuttu yöleiriksi valittuun paikkaan, Theissin pienen sivujoen Driccan poikki vievälle kaalamolle, kun vähän väliä muutamat niistä ratsastajista, jotka usein laajassa kaaressa parveilivat kulkueen läntisen siiven ympärillä, nopeina kuin nuoli karauttivat esiin tuomaan Edikolle lyhyitä tiedonantoja. Samalla he vilkkaasti osoittivat pitkillä keihäillään tai kaikkein kovimmasta puhvelinnahasta tehdyllä lyhytvartisella, monihaarisella murhaavalla ruoskallaan — joka jousen tai nuolen ohella oli hunnien varsinainen pääase — laskevaa aurinkoa kohti, joka kiekko, aron usvan epäkauniin leveäksi litistämä, vääristetty kuin kuperassa peilissä, katosi keltaisenharmaiden pilvien taa, verenpunaisena, säteettömänä, loistottomana.

Levollisena katsoi Ediko hänen käskyjään vieväin ratsumiesten jälkeen.

Hyvin nuorekas roomalainen ajoi hevosensa lähemmäksi. "Ediko, herra", — aloitti hän arasti, — "isäni Vigilius lähettää minut: hän on huolissaan — noiden ilmoitusten johdosta. Eräs vaunuja vartioivista gooteista sanoi, että tuolta lännestä päin voi iltataivaan korkeammalla kulkevista pilvistä selvästi alempaa erottaa paksuja pölypilviä. Sanoo niiden olevan ratsastajajoukkueen ilmaan nostamia. Isä pelkää... — ei suinkaan rosvoja ole liikkeellä?"

"Attilan valtakunnassa? Ei ole, poika. Rauhoita sitä urhoa! Etkö ole, heti teidän rajanne tälle puolen päästyämme, siellä täällä tien varrella — eikä niinkään harvoin! — huomannut puihin naulittuja luurankoja tahi vielä mätäneviä ruumiita?"

Nuurukainen nyökäytti päätään kauhistuneena: "Olen! Herranne rakastaa sotajoukkojensa teiden koristamista hirvittävään muotoon. Kokonaisia korppiparvia säikäyttää ohiratsastava niistä lentoon. Tuolla, tuon tienmutkan takana, riippui kolme yhdessä. Roomalaisia, kasvoista ja puvusta päättäen."

"Aivan niin! Kaksi rosvoa ja yksi roomalainen vakooja. Minun herrani tietää rikastuttaa ne ansion ja opettaa toiveiden mukaan! Jo teon hetkellä otettiin heidät kiinni, pantiin syytteeseen, todistettiin syyllisiksi, tuomittiin ja teloitettiin."

"Oikeudenkäyttönne on veristä", virkkoi nuorukainen.

"Mutta nopeaa ja oikeamielistä", päätti Ediko. "Sen saat vielä nähdä, poika."

"Mutta — elleivät ole rosvoja, mitä väkeä nuo ovat?"

"Ilta näyttää."

Ja se näytti.

Sillä tuskin Ediko joukkoineen oli kerjennyt kaalamon viereiselle niitylle, josta hevoset paitsi vettä saivat runsaasti tuoretta rehua, kun sillävälän selvään näkyviin tulleesta joukosta, joka lännestä käsin nähtävästi pyrki pohjoiselle tielle, nopeimmat ratsumiehet jo saapuivat paikalle.

Ensin taaskin kerkeitä hunneja ratsain, sitten ylhäisiä roomalaisia, ja samoin heitä seurasi, vaikka vähemmän, raskaasti kuormattuja vaunuja.

Maximinus ja Priscus ratsastivat hiljakseen tulokkaita vastaan.

"Comes Romulus!" huudahti Maximinus hypäten satulasta maahan.

"Ystävä Primutus!" ihmetteli Priscus hänen esimerkkiään seuraten.

Nyt laskeutuivat molemmat puhutellutkin — upeassa roomalaisessa puvussa — hevosenselästä ja nuo neljä miestä pudistivat toistensa käsiä.

"Minä luulin sinun olevan Ravennassa, Romulus", virkkoi Maximinus.

"Ja minä sinun, Primutus, Virunumissasi", lausui Priscus. "Mitä on Noricum prefektillä täällä tekemistä?"

"Ja minä arvelin teidän molempain olevan Byzantionissa", vastasi Comes Romulus, joka näytti Maximinusta vähän nuoremmalta.

"Ja nyt tapaamme toisemme täällä", huokasi Noricum prefekti, miehekäs soturihahmo, "hunnien arolla."

"Iloista muuten on nähdä vanhoja ystäviä taas..." valitti Maximinus.

"Ja roomalaisia senaattoreja!" arveli Romulus.

"Mutta meidän tapaamisemme..." keskeytti Priscus.

"Ei ole mikään ilo!" lopetti prefekti.

"Se on tuskaa!"

"Sillä me tapaamme toisemme, arvaan minä, samoilla asioilla..."

"Ja samassa häpeässä."

"Keisari Theodosius on teidät lähettänyt Attilan luo..." aprikoi Primutus.

"Pyytämään rauhaa!" vastasi Maximinus. "Ja teidät keisari Valentinianus — —?"

"Kaikki vaatimukset..."

"Myöntämään!" täydensi Priscus.

"Maksamaan mitkä veromäärät tahansa..." valitti prefekti.

"Mitä barbaari vain haluaa...! Noissa vaunuissa tuolla..."

"Laahaatte kuluneen vuoden erää!"

"*Rauhako* teidän on solmittava mistä hinnasta hyvänsä?"

"Eikö?" kysyi puhuja.

"Rauha, kunniankin hinnalla", jymisi Primutus tarttuen miekkaansa.

"Se ei ole enää pitkään aikaan ollut luovutettavissa", virkkoi suutuksissaan Priscus.

"Oi Maximinus, Antoniuksen pojanpoika!" valitti Comes.

"Voi Romulus, vandaalien voittaja!" huudahti Patricius.

"Ja me tapaamme toisemme täällä menossa rukoilemaan hunnipäällikköä!" lausui prefekti.

"Barbaarimaisinta kaikista barbaareista!" lisäsi Priscus.

"Minulla on vielä erikoinen tehtävä", aloitti vihoissaan Maximinus uudestaan.

"Niin minullakin", huudahti Romulus.

"Salainen!" nauroi Priscus.

"Ihan salainen!" täydensi Primutus.

"Ellen kaiken kullan ja kaikkien nöyryytyksien hinnalla saa hunnia pidätetyksi, vaan hän taas vetää pelätyn miekkansa tupesta, tulee minun hänelle esittää..."

"Ei kuitenkaan", tiedusti Comes, "että Länsi-Roomaa vastaan on helpompi sotia ja se helpompi ryöstää kuin Byzantion?"

"Se on meidän tärkein tehtävämme", vahvisti puhuja.

"Säästäkää itseltänne se vaiva", huusi prefekti vihan vimmassa.

"Sillä *meidän* on Attilalle todistettava, että te siellä

Byzantionissa olette vielä paljon turvattomimmat ja voimattomimmat ja sitäpaitsi rikkaammat kuin me ravennalaiset!"

"Voi häpeää", voivotteli Patricius.

"Voi surkeutta", valitti ääneensä Comes.

Maximinus puseri nyrkillään otsaansa, Romulus painoi kättään sydäntään vasten, prefekti ravisti vihaisena päätään, reetori hillityn tuskan valloissa hiljaa voihi. Tämän surullisen keskustelun kestäessä he olivat saapuneet byzantilaisten vaunujen luo; heidän murheensa näkyi selvään heidän ilmeistään ja eleistään.

Eräiden valtavin vaunujen takaa katseli heitä kookas, korkea hahmo. Mies nyökäytti hiljaa kypäriin peittämää päätään. "Painaako, roomalaiset, häpeä teidät maahan?" hän kuiskasi gootin kielellä. "Olette sen täysin ansainneet — jo aikoja sitten. — Odottakaa vain! Vielä parempaa tulee!"

Neljäs luku.

Noin pari tuntia myöhemmin istuivat nuo neljä roomalaista ystävästä myötään tuomassaan, väleen pystytettävässä matkateltassa, jokseenkin hauskassa ympäristössä. Nurmilattia oli kallisarvoisilla matoilla paksult peitetty; kolmikolkkaisen matkateltan huipusta riippui lamppu, levittäen himmeää valoa; palvelevain orjain, jotka olivat kattaneet illalliserian, oli käsketty poistua; viiniruukkuun, vedellä täytettyyn sekoitusruukkuun ja neljään pikariinsa ulottuivat toverukset itse pehmeillä patjoilla loikoessaan. Ediko itse oli kysynyt, oliko heillä kaikki, mitä tarvitsivat, ja sitten kohteliaasti hyvästeltynään poistunut. Vigilius makasi toisessa teltassa lonkkasärkyä potien; se ja kai myöskin tieto, että hän oli toisista vastenmielinen, pysytti hänet erillään heistä; poika hoiti häntä.

Länsi-Roman lähettiläät antoivat lyhyen kertomuksen matkastaan.

"Meillä", arveli prefekti, "ei ole paljon mainittavaa. Tiemmehän kulki melkein koko matkan roomalaista aluetta, legioonaimme vanhaa valtamaantietä vaelsimme. Ei vielä ole pitkäkään aikaa siitä, kun saavuimme Attilan alueelle. Mutta heti kun olimme päässeet rajan poikki, jouduimme pieneen seikkailuun."

"Iso parvi hunneja", jatkoi Comes, "ajaa karautti meitä vastaan, käski uhkaavin elkein, heiluttaen hurjasti aseitaan, meitä pysähtymään."

"Hetki paikalla ratsasti joukon johtaja meidän molempain luo huitoen paljaalla miekalla silmäimme edessä. 'Attila on suutuksissaan', hän huusi meille latinaksi. 'Hän puhuu palvelijansa suun kautta: hän ei tahdo enää nähdä ketään Valentinianuksen lähettilästä. Sitävastoin on teidän luovutettava mukanaan tuodut lahjat ja aarteet. Tänne ne! Tahi — minä hakkaan teidät maahan siihen paikkaan.' Ja hän veti miekkansa.

"Silmääkään räpäyttämättä", kehaisi Romulus, "katsoi prefekti häntä silmiin ja lausui: 'Nämä lahjat saa Attila ainoastaan minun kädestäni lahjana — sinun käsistäsi pelkkänä ryöstösaaliina; tee nyt, niinkuin haluat, barbaari!'"

"Hyvä, roomalainen!" huudahti tämä antaen aseensa painua. "Kestit kokeen reippaasti. Minä ilmoitan siitä herralleni."

"Ja heti sen jälkeen näimme hänen virkulla hevosellaan taas ajaa karauttavan tiehensä — itäänpäin. Samaan menoon tuli sitten vastaamme toisia hunneja, joilla oli tehtävänä saattaa meidät Attilan luo. Siinä kaikki, mitä meillä on kerrottavaa."

"Mutta te —, teidän laitanne on toisin. Olette jo kauan aikaa matkanneet hunnien valtakunnassa. Kerro, reetori. Mutta ennen sitä sekoita, ole hyvä, vielä — tässä pikarini. — Miten teidän on käynyt?"

"Sangen vaihtelevasti", vastasi Priscus, antoi ystävänsä maljan täytettynä takaisin ja alkoi puhua: "Kahdessakymmenessä päivässä pääsimme vasta Sardicaan, joka kuitenkin on vain kolmentoista päivämatkan päässä Byzantionista — niin raskaasti painaa kulta ja häpeä, jota kymmenen kuormavaunullista kuljetamme hunneille."

"Siellä Sardicassa", jatkoi Maximinus, — "hunnit ovat sen puoleksi polttaneet — kutsuimme Edikon ja muut saattajamme vieraisille illalliskemuihin."

"Mutta voi", valitti reetori, "naudat ja oinaat, joita vieraillemme tarjosimme, meidän täytyi ensin ottaa

heiltä lahjaksi. Vain valmistuksen toimittivat meidän kokkimme."

"Pöydässä syntyi riitaa. Vigilius — hän oli kai juonut minun vanhaa lucanialaista viiniäni liikaa —"

"Tai se oli teeskentelyä!" arveli Priscus.

"Ylisti Theodosiusta kuin jumalaa Attilaan verrattuna, tämä kun oli kuitenkin vain ihminen."

"Lopuksi täytyi Maximinuksen lepyttää kiihtyneitä hunneja — ei Edikoa, joka pysyi vaiti! — lahjoittamalla heille seriläisiä vaatteita ja intialaisia jalokiviä. Jumala Theodosius maksaa sinulle, Patricius, paljon enemmän kuin minkä arvoinen hän on."

"Sitten saavuimme Naissukseen."

"Se on: siihen paikkaan", korjasi reetori, "missä Naissus aikoinaan oli. Hunnit ovat tasoittaneet sen maan tasalle."

"Paikkakunta oli tyhjä. Basilikain raunioissa istua kyykötteli pari haavoittunutta tai sairasta, rukoillen pyhimyksiltä leipää ja pelastusta tai kuolemaa, mikä, tuloksista päättäen, näytti olevan pienempi ihme kuin noiden toisten saanti; sillä sangen monta ruumista virui maassa hujan hajan."

"Me vaivaiset jaoimme viimeiset leipävaramme näille epätoivoisille."

"Ja matkustimme edelleen."

"Aution maan halki!"

"Poikkesimme valtamaantieltä pois."

"Sillä siellä ei voinut hengittää!"

"Minkä vuoksi?" kysyi Comes.

"Ruumiiden tähden."

"Monien tuhansien hautaamatta mätänevän ruumiiden tähden!"

"Taistelussa tai pakomatalla hunnien surmaamain!"

"Naissuksen vuorilta tulimme sitten kiertotietä Tonavan varrelle."

"Hunnit keräsivät kokoon asukkaita, jotka kuljettivat meidät ruuhilla joen poikki."

"Minun pisti silmäni näiden barbaaristen aluksien suuri, epäluukuinen määrä —"

"Leveiden aarrevaunujemme kuljettamista varten sidottiin kaksi tai kolme rinnakkain."

"Kysyttyämme, mitä varten sellainen paljous veneitä oli kerätty kokoon, vastasivat hunnit, että Attila aikoo hetimiten tulla tänne suurelle metsästysretkelle."

"Minä aavistan!" arveli prefekti. "Ja otus..."

"Olemme me roomalaiset."

"Me matkasimme nyt Tonavan vasenta rantaa noin seitsemänkymmentä stadionia. Aioimme sitten muutamana iltana majoittua telttoinemme eräälle kunnaalle."

"Olimme jo asettuneet yötiloillemme kunnaan laelle, kun muualta ei ollut kuivia lepopaikkoja löydettävissä — alhaalla joen puolella oli maaperä soista —"

"Mukana tuodut teltat oli jo pantu pystyyn, hevoset riisuttu vaunujen edestä ja tuli tehty ilta-aterian valmistamista varten —"

"Silloin ajaa karautti esiin hunneja — Ediko oli päiviä aikaisemmin matkustanut edeltäpäin meille ilmoittamattoman asian toimittamista varten — ja pakottivat meidät vihaisesti sättien lähtemään uudestaan liikkeelle ja kunnaan juurelle leiriytymään..."

"Minkätähden?" tiedusti Romulus.

"He huusivat, että itse Attilakin rakensi leirinsä laaksoon... — tosin jo monta yötä sitten alempana joen varrella — mutta on sopimatonta..."

"Mikä sitten?" vihoitteli prefekti.

"Että meidän jalkamme ovat nyt korkeammalla sitä paikkaa, jossa kaikkivaltiaan pää on levännyt. Ja tosiaan: kaikki vastaväitteemme olivat turhat."

"Meidän täytyi uudestaan lähteä liikkeelle ja vaihtaa hyvä majapaikka varsin huonoon!"

"Kuitenkin oli Attila lähettänyt meille ruoaksi jokikaloja, äsken pyydystettyjä, ja monta nautaa."

Viides luku.

"Näiden lehmänvarkaiden ylimielisyys", jyrisi reetori, "on sanomaton ja sietämätön! Muutama vuosi sitten saatoin samanlaista surkeuslähetystä Byzantionista hunnien tykö. Heti Marguksen takana tapasimme Attilan meitä vastaanottamaan panemat lähettiläät. Nämä liasta kankeat miehet kieltäytyivät tervehtimästä meitä ja keskustelemasta kanssamme teltoissa. 'Hunni neuvottelee vain kuusijalkaisena', he sanottivat meille. Me emme ymmärtäneet tätä kentaurimaisesti ajateltua arvoitusta ennenkuin näimme. He eivät laskeutuneet maahan. Eivät millään muotoa! Yksikantaan sanoivat neuvottelevansa vain hevosenselästä, satulassa! Mutta meidän oli mahdotonta keskustella seisten, jalkaisin, heihin nöyrästi ylös katsellen. Ei siis ollut muuta neuvoa — hunnien ilmeissä kun ei näkynyt värähdystäkään, esitimme pä mitä tahansa — kuin nousta jälleen satulaan; ja niin keskustelivat sitten keisarilliset lähettiläät, roomalaiset miehet, konsularit hunnien kanssa hevosenselästä, ikäänkuin olisivat kuuluneet toiseen joukkueeseen tätä roistoväkeä!"

"Tulos oli yhtä nöyryyttävä kuin muotokin: me lupasimme luovuttaa kaikki turviimme paenneet — niiden joukossa oli kaksi Attilalle vihamielisen suvun kuninkaanpoikaa, Attaka ja Mamo — heti paikalla hänen lähettinsä ristiinnaulitut heidät meidän silmämme edessä! — lupasimme olla solmeamatta Attilaa kohtaan vihamielisten kansanheimojen kanssa mitään sopimuksia, lupasimme vuosiveroa — Rooman keisari maksamassa hunnilaispäällikölle! — seitsemänsataa naulaa kultaa siihenastisten kolmensadan viidenkymmenen asemesta. He vaativat meitä vannomaan keisarin hengen kautta ristini ja evankeliumien nimessä nämä sopimukset pyhänä pidettäväksi, samalla kuin he teurastivat hevosien, viilsivät siltä vatsan auki, työnsivät paljaat käsivartensa kyynärpäätä myöten sen sisuksiin ja sitten ojensivat punaiset, höyryävät kätensä ilmaan valaksi, kunnes niistä veri oli kuivunut."

"Sellaisten susimaisten elukkain kanssa meidän täytyy tapella ja tehdä sopimuksia!" virkkoi prefekti suutuksissaan.

"Kerrohan edelleen, Patricius, tästä nykyisestä matkastasi", kehoitti Romulus.

"Samoinkuin Tonavan", jatkoi Maximinus, "pääsimme Tigaksen ja Tiphisaksen poikki: ruuhilla, jotka hunnit sitten kuormasivat vaunuihin — tai myöskin useampain yhteenkytkettyjen ratsujen selkään — ja katkaisivat sillä tavoin maataipaleen, kunnes he toisen veden äärellä niitä tarvitsevat taas."

"Hunnilaisten saattajaimme käskystä", täydensi Priscus kertomusta, "jotka lähettivät kaikkialle noita tuulennopeita ratsastajiaan, täytyi kaukaisten kylien ja erämaatalojen asukkaiden tuoda meille elintarpeita. Sikäläisillä talonpoikaparoilla on vehnän tai viljan asemesta ainoastaan hirssiä, viinin sijasta vain mettä, villimehiläisten hunajasta valmistettua, ja erikoisen vaahtoavaa juomaa, jonka he antavat käydä puolimädänneestä ohrasta ja jota nimittävät 'kamukseksi'."

"Seuraavana yönä kävi meidän huonosti. Leiriydyimme pitkän päivänmatkan taivallettuaamme lähelle erästä kalalammikkoa, josta aioimme saada vettä hevosille ja itsellemme. Mutta tuskin olimme panneet telttamme pystyyn, kun puhkesi ankara ukonilma salamoiden, jyristen, rankkasateen langetessa maahan ja rajun pyörremyrskyn riehuessa. Se kohotti telttamme paikoiltaan ja sen ympärille puretut kapineemme, kiidätti sitä ilmassa ja nakkasi sen lammikkoon. Kauhistuneina jouduimme erilleen toisistamme ja pilkko pimeässä, likomärkinä sateesta, tuulen pieksäminä, lammikon lietteiselle rannalle. Huutomme kuultuaan riensivät likimajan kalastajat ja talonpojat hätään, ja kun juuri silloin sade taukosi, saivat he vihdoin pitkät, ytimelliset ruokoputket, joita he käyttävät soihtuinaan, syytymään ja palamaan ja niiden valossa rämeestä korjatuksi osan myrskyn sieppaamista matkatavaroistamme viheliäisiin savimajoihinsa, joissa kaikkialla lähistössä puuttuvain puiden asemesta kuivia ruokoja täytyy käyttää lämmittämiseenkin."

"Seuraavana päivänä sitävastoin", jatkoi Priscus, "jouduimme sitä parempaan korjuuseen. Rupesi näkymään kylä, jonka Bledan leski omistaa."

"Kuka hän on?"

"Bleda oli Attilan varhain kuollut veli ja hallitsijakumppani."

"Sitä emme kuitenkaan saaneet lähestyä: Attila on kieltänyt häntä puhuttelemasta ketään miestä."

"Tietää kai minkätähden!" arveli Priscus kuivasti.

"Mutta leski kutsui meidät kuitenkin erääseen taloonsa, lähetti meille kosolti ja hyvää ravintoa ja — hunnilaisen vieraanvaraisuustavan mukaisesti — kauniita orjattaria."

"Ruoat nautimme mielihyvällä, kiittäen kieltäydyimme elävistä lahjoista ja lähetimme ruhtinattarelle vastalahjaksi kolme hopeista kulhoa, punaisia villapeitteitä, intialaista pippuria, taateleja, byzantilaisia leivoksia ja muita herkkupaloja, joita naiset mielellään napertelevat, toivotimme hänelle taivaan siunausta hänen kestiystävyydestään ja kuljimme eteenpäin. Kerran meidän täytyi jättää hyvä ja suovin valtatie ja poiketa kurjalle, rapakkoiselle nummitielle, ainoastaan sen takia, että edellistä käyttivät kukistetun kansan lähettiläät. — Luulen, että heitä nimitetään gepideiksi ja ovat germaaneja."

"Aivan niin, goottien suurta ryhmää", selitti Priscus. "Kun me teimme vastaväitteitä, arvelivat hunnit olkapäitään kohauttaen: 'Jos teidän keisarinne alistuu, silloin saakoot hänen lähettiläänsäkin kunniaa!' Se tapahtui seitsemän päivää sitten. Sen jälkeen ei meille ole enää sattunut mitään mainitsemisen arvoista."

"Ja mikä teidät tuo Ravennasta ja länsivaltakunnasta Attilan luo?" kysyi Patricius.

"Vanha surkeus", vastasi Romulus. "Alinomaa vaihtelevassa muodossa! Hän tuntee meidän heikkoutemme ja tuntee oman voimansa. Hän ei väsy käyttämään voimaansa väärin meitä vastaan, imeäkseen meidät kuiviin, nöyryttääkseen, kiduttaakseen."

"Mitään tilaisuutta hän ei päästä käsistään", jatkoi Noricumun prefekti. "Mikään tilaisuus ei ole hänestä liian vähäpätöinen."

"Tällä kertaa on kysymyksessä pari vaivaista kultakulhoa, joiden takia kahden ylhäisen roomalaisen, toinen on Comes ja toinen Noricumun prefekti, on täytynyt lähteä näille aroille ja tähän häpeään."

"Muudan roomalainen, Constantius, Attilan alamainen, oli hunnien piirittäessä Sirmiumia saanut kaupungin piispalta kultaisen kirkkoastiaston ostaakseen sillä piispan ja muita porvareita, jos kaupunki kukistuisi, vapaaksi vankeudesta."

"Kaupunki kukistui. Mutta roomalainen rikkoi lupauksensa, vei kulhot Roomaan ja panttasi ne siellä Sylvanus-nimiselle rikkaalle rahanvaihtajalle."

"Liian rohkeasti palasi Constantius takaisin Attilan luo. Hunni sai kuulla hänen metkuistaan, ristiinnaulitsi hänet ja vaatii nyt —"

"Sylvanusen luovuttamista, joka muka on varastanut nuo Sirmiumin voitonsaaliiseen kuuluvat astiat tai ainakin jättänyt antamatta niitä hänelle."

"Miten saatamme luovuttaa syyttömän miehen?"

"Mutta Attila uhkaa sodalla, jos kieltäydymme."

"Hän voisi yhtä hyvin uhata sodalla senvuoksi, että keisarin nenä ei miellytä häntä", arveli Priscus.

"Ja meidän täytyy nyt rukoilla barbaaria ja nöyryydellä lepyttää ja antimilla lahjoja, kunnes hän meidät päästää tuosta häpeästä."

"Kulkekaamme siis", huokasi Maximinus, — "ei paljon muunkaanlainen tunnu tehtävämme olevan — yhdessä tätä häpeän tietä."

"Niin! Mutta huolimatta runoilijan sanasta ei ole mikään *lohdutus*, että *tässä* onnettomuudessa on tovereita."

"Ravenna ja Byzantion samaan häpeään upotettuina!"

"Lamppu on sammumaisillaan. Käykäämme nukkumaan", kehoitti Priscus, "etsiäksemme unohdusta ja Rooman suuruutta — unesta."

Kuudes luku.

Kolme päivänmatkaa taivallettuaan saapuivat yhtyneet lähetystöt Attilan olinpaikoille tai pääleiriin, joita hunnit ylistivät maailman ihanimmiksi asuinsijoiksi.

Laaja asutus, käsittäen lukuisan määrän erikokoisia puutaloja, ylitti kyläkunnan mitan: se oli verrattavissa kaupunkiin, vain vallitus puuttui.

Nämä tasakattoiset puutalot, joiden molempain huonekertain ympäri kulki ulkoneva käytävä, oli rakennettu niin kauas toisistaan, että jos mies olisi yrittänyt hypätä toisesta toiseen, ei hän tuskin koskaan olisi päässyt hengissä perille.

Jo kaukaa saattoi noiden monien teittäin ja puumajain joukosta erottaa Attilan talon; sillä ikäänkuin mehiläispesän ympärillä kihisi ja kuhisi siinä lukemattomia hunneja ratsain ja jalan: heille merkitsi autuutta kaikkivaltiaan talon pelkkä näkeminenkin!

Edikon raivattua muukalaisille tien alinomaan aaltoilevan väenpaljouden läpi he tulivat ensimmäiselle "vartioketjulle"; sillä yksitoista yhä ahtaampaa kehää, satain hunni-, germaani-, sarmaattisoturien muodostamaa, ympäröi tuota niin ikään kehänmuotoista rakennusta. Soturit seisoivat niin lähekkäin, että kun he ojensivat keihäänsä, tapasivat ne toisiinsa; ei lumikkokaan olisi päässyt huomaamatta heidän välistään livahtamaan.

Talo oli rakennettu hirsistä ja laudoista, jotka ihmeellisen hienoiksi siloitettuina välkkyivät kirkkaasti; sitä ympäröi miehenkorkuinen pyöreä aita, sekin aivan siloitetuista lankuista pystytetty, ei suojaksi, vaan koristukseksi. Sen ovien päällä lepatti kirjavia, keltaisia lippuja; myös tämä viimeinen kehä oli tarkkaan vartijain miehittäjä.

Talon länsi- ja itäpäässä kohosi sievätekoiset useampikerroksiset puutornit. Hohtavan valkea koivupuun erosi aron räikeässä auringonpaisteessa häikäisevänä helakanpunaisen ja -sinisen kirjavasta maalauksesta, joka muodostaen erittäin säännöllisiä barbaarisia ja fantastisia kuvioita vuorotteli ihmisen, ratsujen, susien, lohikäärmeiden ja käärmeiden kuvina.

Koko laajaa rakennusta ympäröi puoliavoimet pylvästöt, sellaiset, että pyöreiden kivipylväiden asemesta kattoa kannattivat neliskulmaiset puupilarit, jotka olivat huolellisesti veistetyt, hienosti siloitettut, kaavinraudalla kaavitut ja kirjavin värein runsaasti eikä ilman eräänlaista naiivia aistia maalatut.

Lähin talo oli Khelkhalin, Attilan isältään saaman iäkkään luottamusmiehen ja uskotun. Hallitsijan kartanon jälkeen se näytti upeimmalta, oli kuitenkin vailla kaikkea koristelua ja noiden kulmatornien luomaa kunnianarvoisuutta; sekin oli yksinomaan puusta rakennettu: seutu — niittyä, kangasta ja aroa yltäympäriinsä — ei tarjonnut hirssiä eikä kiviä, vaan kaikki puuaine oli kuljetettava kaukaa. Ainoa kivitalo koko asutuksessa oli suuri kylpylaitos, jonka tuo kaikkivaltias hallitsija oli lukemattomista vaimoistaan erään — kauniin arlesilaisen roomattaren — toiveen täyttääkseen antanut Sirmiumista vangiksi joutuneen kreikkalaisen rakennusmestarin rakentaa kreikkalaisen esikuvan mukaan punaisesta marmorista; tuhannet orjat olivat saaneet vuosikautia laahata siihen tarvittavia kivimöhkäleitä.

Lähellä vieraskartanoa ja sitä sen yhteyteen rakennettua taloa, jossa Attila vietti yönsä, oli lukuisa joukko muita, nimittäin hänen vaimojensa makuuhuoneet; ne oli salvettu leikkauksilla koristetuista ja siroasti saumatuista laudoista tai myös neliskulmaisista, huolellisesti veistetyistä pystypylväistä, jotka oli toisiinsa yhdistetty sarjalla sievästi kohoavia kirjavaksi maalattuja rimaristikkojen muodostamia puoliympyränkaaria. Kutakin pylvästä somistivat eriväriset, suunnilleen kämmenen levyiset puurenkaat, jotka alhaalta ylöspäin kaveten nousivat aina huippuun asti, jättäen väliinsä aina kämmenen levyisen alan valkoista hirttä näkyviin.

Niin mestarillisesti oli kaikissa näissä puusalvoksissa siloinen lauta lautaan liitetty, että mitä tarkimminkin katsoen vain vaivoin saattoi erottaa liitoskohdan.

Lähettiläät olivat, toivoneet pääsevänsä hallitsijan puheille vielä tulopäivänään — he olivat saapuneet varhaisena aamuhetkenä.

Mutta he saivat kuulla, että Attila oli juuri lähtenyt ratsain leiristä Tonavan varrella sijaitseville rämeille metsästäämään visenttejä ja metsähärkiä. Tosin hänelle oli ilmoitettu lähettiläiden tulosta, mutta viskautuen satuloimattoman hevosen selkään hän oli vastannut vain: "Keisarit voivat odottaa, minun metsästyshaluni ei."

KOLMAS KIRJA

Ensimmäinen luku.

Tämän tapahtuessa hunnilaisleirissä liikkui sitä kohti vähäinen kulkue. Se tuli lännestä, ruugien maasta käsin niiden laajain metsäin läpi, jotka kirveen koskemattomina olivat peittäneet nämä Tonavan tienoot osaksi ikimuistoisista ajoista asti, osaksi roomalaisvallan luhistumisesta pitäen viimeisen kolmen neljän sukupolven kuluessa taas pukeneet viljelykselle raivatun maaperän salojen kaikella rehevyydellä.

Matkaajat, kymmenen miestä ja kaksi naista, kulkivat kaikki ratsain. Vaunut, joita naisväki tosin tavallisesti käytti ollessaan matkalla suuriin uhrijuhliin, eivät olisi päässeet tunkeutumaan näissä sakeissa metsissä eteenpäin, siksi kapeat olivat tiet, jotka monin paikoin kulkivat pitkät taipaleet ryteikköjen läpi.

Varovaisesti täytyi ratsastaa; kovin helposti kompastuivat hevoset puunjuuriin, jotka ikäänkuin ruskeat käärmeet usein kulkivat tien poikki, etenkin kun tammien, pyökkien ja petäjain korkeat, välisti ylhäällä toisiinsa ylettyvät latvaoksat päiväsaikaankin levittivät tummanvihreää kajastusta ja varjostivat polut. Yöt viettivät naiset kuormahevosen kuljettamassa, vahvasta purjekankaasta tehdyssä teltassa pehmeiden peitteiden päällä; miehet makasivat taivasalla vaipat peittonaan, mutta toiset heistä pitivät vuorotellen vahtia. Hevoset olivat etujalkain kahleista sidotut pitkillä nahkahihnoilla puihin kiinni; siten ne eivät päässeet karkuun, mutta kuitenkin saattoivat esteettä haukata tuoksuva, korkea metsäheinää.

Suurus oli eräänä matkapäivänä juuri syöty; pystytetyn teltan edessä kiiluivat vielä viimeiset kekäleet; siinä oli valmistettu mukanatuoduista eväistä ja edellisestä metsästyssaaliista aamiainen; puoliavoimessa teltassa säilytti palvelustyttö peitteitä kokoon sill'aikaa kun kulkueen molemmat johtajat ja ihmeenihana neitonen loikoivat tulen ääressä; miehistä vanhempi katseli vakaasti hiljalleen riutuvaan tuleen. —

Kaunis tyttö pani merkille hänen piirteidensä synkän ilmeen, ja hän siveli valkealla, täyteläisellä mutta kapealla kädellään vanhuksen otsaa.

"Isä", hän sanoi, "mitä raskasta, murheellista mielessäsi haudot? Jospa voisin pyyhkiä surut sydäimestäsi pois, niinkuin vaot otsaltasi."

"Niin, kuningas Wisigast", huudahti nuorukainen, joka istui hänen vieressään, "mitä sinä suret? Minkä takia? Tahi kenen vuoksi?"

"Sitä, mikä tulee! — Enkä totisesti vähimmän teidän molempain takia!"

Daghar kohotti kiharaista päätään: "Minä en pelkää mitään enkä ketään, en — häntäkään!"

Ylväs ilo mielessään loi Ildiko säteilevän katseensa nuorukaisen kauniille kasvoille. "Isä, hän on oikeassa", lausui hän sitten levollisena, "kenenkään käsi, ei hunninkaan, ei repäise rinnasta rakkauttamme ja olentomme omaperäisyyttä: se on rakkautta ja uskollisuutta vastaan voimaton."

Mutta kuningas pudisti harmaata päätään. "On niin outoa ja kaameaa! Mistä hän tietää... mistä hän on niin pian saanut tietää teidän kihlauksestanne? Tuskin se oli omassa kartanossani tullut tunnetuksi, niin heti ajaa karautti hänen airuensa pihaan muistuttamaan mieleen vanhaa käskyä — jo Mundzuk oli sen antanut, mutta sitä ei ollut likikään aina seurattu! — jonka mukaan kukaan hunnien vallan alaisista kuninkaista ei saanut poikaansa tai tytärtänsä kihlata ennenkuin pari oli hallitsijalle esitelty ja saanut hänen suostumuksensa. Ei ollut muuta kuin totteleminen tai — teille! — pikainen pako."

"Tahi avoin uhma!" huudahti Daghar. "Minä en pakene, en Attilaakaan! Voi, olisitpa noudattanut neuvoani, minun vihaani! Hyökätään! Heti paikalla!"

"Liian aikaista, poikani, liian aikaista! Toiset eivät vielä ole valmiit. — Niin minä sitten laittauduin teidän kanssanne matkalle hänen hovileiriinsä — sydän raskaana! Mitä tuo hirmu hautoo mielessään, minkä ratkaisun hän on antava — kenpä sen tietää? Mistä ihmeeltä hän lienee siitä saanut tiedon niin aikaisin?"

Ildiko käänsi kauniin päänsä toisaanne, punastuen; isä huomasi sen.

"Ellak!" huudahti hän. "Hän on luonut silmänsä sinuun! Hän varmaankin tahtoo isältään sinun kättäsi..."

"Koettakoonpas", virkkoi Daghar rajusti, tuskin huuliaan avaten; hän puristi kätensä kalvankahvaan. Mutta neito vastasi: "Eihän. Sitä en usko tuosta — merkillisestä — hunnivesasta. Hän tuntee myös olentoni lujan voiman. Hän tietää, että rakastan Dagharia, ja sen, ettei Ildiko koskaan häntä..."

Kuningas kohautti olkapäitään: "Minä ja Daghar ja meitä kumpaakin paljon mahtavimmat emme voi suojella sinua Attilan väkivallalta. Jos hän vain käskee — sinä olet ja me myös hänen leirissään turvattomia, hänen käsissään! — jos hän vain käskee sinun ruveta Ellakin vaimoksi — niin mitä muuta voit tehdä kuin..."

"Voin kuolla!" huudahti neito ja tarttui eteensä synkeänä tuijottavan sulhonsa käteen. "Ei, Daghar, älä sure! Sinun omaksesi minä tulen tahi kuoleman! Ja voi sitä, joka minuun kajoaa."

Toinen luku.

Silloin kieri kaukaa, metsän itäpuolelta, metsästystorven kuuluva, räikeä ääni. Eräs vartiosotilaista oli antanut varoitusmerkin ja heti paikalla kavahtivat kaikki leiriytyneet pystyyn, miehet tarttuivat aina käden ulottuvilla oleviin aseisiinsa ja tähyilivät jännityksissään itää kohti.

Mutta nyt kajahti toinen torventöräys, hillitysti, viihdyttävästi. Ja jo oli kaksi ruugia tuonut teltaan yksinäisen ratsumiehen, joka heti hyppäsi hevosen selästä ja nyt hitaasti lähestyi. Hän kumarsi syvään kuninkaantytärtären edessä ja ojensi kummallekin ruhtinaalle vasemman kätensä tervehdykseksi.

"Ellak!" lausui Wisigast, mittailen häntä epäluuloisin katsein ja vain epäröiden tulokkaan käteen tarttuen. "Tekö? Mikä teidät tuo tänne?"

"Huoli teidän parhaastanne. Isäni on vihoissaan. Tuo omavaltainen kihlaus —"

"Hän sai tiedon kovin väleen!"

"Niin, *ennen* minua", vastasi Ellak. "Minä — minä pääsin vain arvaamalla sen perille — siellä Friggan kiven luona... Että kuitenkin ruugien kuningas niin nopeaan, niin arvaamattomasti — vastoin käskyä! — antaisi tyttärensä mennä myös *kihloihin*, sitä en ollut ajatellut. Mutta jo heti kun metsälähteeltä palasin hallitsijan hovileiriin, huusi hän minulle — olenhan minä monesti ennenkin koettanut hälventää hänen epäluulonsa germaanisista ruhtinaita kohtaan —"

"Sano vain", keskeytti Daghar, "kuningas Wisigastia ja minua kohtaan."

"Myös teitä kohtaan! — niin, olen koettanut sitä hälventää. Mutta nyt hän huusi minulle: 'Siinä näet, sinä sekarotuinen, heimolaistesi uskollisuuden ja kuuliaisuuden! Kuningas Wisigast on kihlannut lapsensa skiiriläisruhtinaalle minua kuulematta. Vastoin lakia!'"

"Mistä sinä sen tiedät?" tiedustelin säikähtyneenä.

"Samantekevä", hän vastasi. "Se ei kuulu sinuun. Yönaikaan se minulle selveni. Kahleissa minä heidät tänne laahautan, kaikki kolme!"

Daghar aikoi uhmamielisenä puuttua puheeseen, mutta Wisigast viittasi häntä vaikenemaan.

"Rupesin häntä asettamaan. Pyytämällä pyysin, ettei hän vielä ryhtyisi käyttämään väkivaltaa. Menin takuuseen teidän kuuliaisuudestanne, että kutsuttuina te mielisuoosiolla tulette leiriin. — Hän siinä mittaili minua tutkivin katsein. Sitten hän lausui kasvojenilmeidensä omituisesti vavahtaessa — se tuo mieleen jyrinättömän salaman — mitä en osannut selittää itselleni enkä vieläkään sitä ymmärrä:

"No hyvä, olkoon menneeksi! Minä kutsun heidät suopeasti. Olet oikeassa: se on viisaampaa. Tosin sinä et tiedä', päätti hän puheensa, '*miksi* se on viisaampaa'; sitä sanoessaan hän hymyili, mutta sitä pahaa hymyään, joka uhkaa enemmän kuin hänen julki vihastuksensa — ja sitä varten minä ratsastin teitä vastaan kehoittamaan teitä kiirehtimään, sillä on vaarallista antaa hänen odottaa. Ja minä tahtoisin pyytää teitä olemaan viisaita hovileirissä. Älä ole uhmamielinen, rohkea Daghar! Älä liian ylpeä, jalo kuninkaantytär."

"Minun morsiameni", huudahti Daghar, "ei voi koskaan olla kyllin ylpeä, niin ihana hän on!"

Ellak hengitti syvään ja vastasi: "Sitä minun ei — tarvitse vasta hänen sulhaseltaan kuulla. Ylväs kuin jumalatar saa hän, tulee hänen olla!" — Hän voitti leimahtavat tunteensa ja aloitti jälleen malttaen: "Mutta te olette väärässä, te kumpikin ruhtinas, herra on oikeassa. Älkää ärsyttäkö häntä! Minä tarkoitan hyvää! — Eivät kaikki valtiaan pojat ole teille suopeita! Samaten kuin minä puhun germaanien

puolesta, niin yllyttävät toiset hänen vihaansa teitä kohtaan. Ja hän kuulee mieluummin heidän puhettaan kuin minun."

"Miten niin!" kysyi Wisigast.

Ellak kohautti olkapäitään: "Ankaruus on hänelle tutumpaa kuin lempeys. Hän ei rakasta germaaneja. Eikä — minua. Sitävastoin hän rakastaa — —"

"Ernakia, sitä epattopoikaa, ja Dzengisitziä, ilkimystä!" huudahti Daghar.

"Voi meitä", lisäsi ruugien kuningas, "jos noista kumpikaan joutuu meitä milloin hallitsemaan!"

"Eivät joudu, eivät koskaan!" naurahti Daghar.

Ellak katsoi häneen ankarasti: "Ja miksi ei, sinä varomaton?"

"Siksi, että ennemmin... jo ennen —"

"Ole vaiti, Daghar!" keskeytti kuningas. "Siksi, että me pyydämme Attilaa, kun hän jakaa valtakunnan monien perillistensä kesken — hänellähän on kappaleen matkaa toistasataa poikaa! —, ettei hän meitä germaaneja anna noille, vaan sinulle."

"Se ei ole tapahtuva!" vastasi Ellak pudistaen päätään.

"Ei tosiaankaan!" sanoa jymäytti Daghar.

Silloin laski Ildiko sormensa punaiselle suulleen.

"Liian suuri, liian mahtava olisi valtakuntani veljilleni! Ja Dzengisitz on jo saanut herran lupaamaan itselleen erinäisiä teidän kansakuntianne."

"Mitä varten?" kysyi Wisigast.

"Hänhän vihaa meitä kuitenkin!" arveli Daghar.

"Juuri siksi! — Attila suostui hänen pyyntöönsä silmissään tuo hänelle ominainen vilkutus: 'jos jäät eloon minun jälkeeni, sinä kärsimätön perilliseni', lisäsi hän sitten vitkaan."

"Voi niitä, jotka joutuvat hänen alaisikseen!" toisti kuningas ja käveli pois päin katsoakseen ratsuja. "Hän on ihmistunnoton!"

"Niin kylläkin", nauroi Daghar tuimasti, "hän onkin hunni!"

"Skiiriläismies!" virkkoi Ellak uhaten, mutta maltillisena.

"Anna hänelle anteeksi", pyysi Ildiko. "Eihän se juuri sinuun satu. Olethan puoliksi meidän vertamme."

"Mutta Dzengisitz", jatkoi Daghar vihoissaan, "on oikea hunni. Täysverinen hunni! Kansansa ylpeys ja loistokappale."

"Siksipä isä rakastaa häntä", lausui Ellak surullisena.

"Ja miten hunneissa voisikaan olla ihmisyyttä!" intoili Daghar. "Niin, tuntea edes inhimillistä sääliä! Eiväthän he olekaan ihmisiä ensinkään!"

"Mitä sillä tarkoitat?" kysyi Ellak.

"Siitä elää taru kaikkien germaanilaiskansan keskuudessa! Ja se puhuu totta."

"Olen kuullut siitä. Mutta itse laulua en ole kuullut. — Tuolla takanasi, Daghar, riippuu harppusi, se usein mainittu. Ota se esille! Anna minun ihaila taitoasi; monesti olen kuullut sitä ylistettävän. Laula se laulu 'Hunnien synnystä', se kai on sen nimi, eikö niin?"

"Niin on! Mutta?..." Vain vastahakoisesti otti Daghar vastaan tuon pienen kolmikulmaisen harpun, jonka Ellak päästi irti läheisestä pensaasta, johon se oli ripustettu leveästä punaisesta nahkahihnasta, ja ojensi sen hänelle.

"Ei toki!" puuttui Ildiko puheeseen. "Älä pyydä sitä kuulla. Se haavoittaa sinua!"

"Olen tuskiin tottunut. — Aloita!"

"Siis tahdot kuulla?"

"Minä pyydän."

"No, niin, kuule sitten!"

Kolmas luku.

Hän pyyhkäisi kädellään pari kertaa kieliä ja rupesi sitten kauniilla, soinnukkaalla äänellä puoliksi laulaen sanelemaan, välisti säestäen sanoja koskettelemalla pari kertaa kieliä:

Kauan ma kuljin maailman rantaa tiedustellen tietäviltä kansojen kehtoa, alkua aikain. Taivas soi mulle saalihin suuren.

Alkua ylhää germaanein suku suuri! Wotan isä on keihäskelpojen goottein; Saxnotistapa, poiasta voittaja-Wotanin juontavat juurensa salskeat saksit; Donar taatto on tanskalaisten ja pohjan poikain. Ziu ja Zisa, ne on elonantajat uljaan heimon tuon alemannien, kunnan kansan. Eru luoja on markomannien, miehevämielten; Irmin tyyringien, rodun rohkean, alkaja ammoin. Forsete, ma kuulin, friisien on esivanhin. — Wotanin viehkeä vaimo, Frigga, hän synnytti tälle ylvähät nuo esitaatot frankkien hilpeän heimon ja ratsuri-ruugein.

Mut toki toista ja kammottavaista kuulin ma synnyistä hurjien hunnein! Goottien heimoa hallitsi silloin Ambl, amalungien suur' esivanhin. Sai hän suomalaisnaisia vangiksi vainon teillä. Suomalaiset on sukkelopäitä: tunki he vaatteen valmistuksen; taisi he tehdä myös tuhotöitä: kateen silmin he kaatoi karjan, polttivat peltojen aimot aumat, rakein he raikasi versovan viljan, leiskuvien liekein puhtahat pirtit. Tauteja nosti he myös menoks' miesten: kansoa kaatui!

Murhaa muutakin saivat he aikaan: sankarten sammui lemmen liekki; äideiltä ehtyi maito: rinnoista virtasi verta! Syntyi sukua surkeata ja synkkää, lapsia kädettämiä, ah, kammoksi kaikkein.

Kunnan gootit valtoihin vihan vimmatun joutui: päättivät pois perin heimostansa karkoittaa nuo lemmon loitsija-naiset. Käynyt ei laatuun kolkata heitä: tahrata ei saanut kurjain tuhka Goottien kontuja. Määdätä voineet raadot ei kylissä goottein, jott'ei jumalten kirous julma saastutettuhun sattuisi seutuun.

Kauas karkoitettiin pois polon pohjan puoleen vainotut velho-vaimot kylmähän, kolkkohon korpeen, miss' oli synkeät suot, rutan, tautien paikat, parhaat. Sinne gootit kuljetti kolkot, villit vaimot uskoen: nälkä ja kurjuus heidät kuololle korjaa.

Mutta ah! Kirous kansojen! Näin ei käynyt! Henget herjan ja himon ja häpeän hurjat, Wotan jotk' oli tuominnut tänne ihmisten ilmoilta seutuhun summaan, nousivat nyt, heti vainuten vaimot, soitten pohjista, paikoista tappavan taudin hyökäten päin himon kiihkossa hullun, ottivat villit velhot vaimoiksensa. Hirviöt yhtyi hirviöihin. Ei kodin rauhassa vietetty heidän häitään. Ei! Sotaratsun seljässä synnytettiin maailmaan järin julkea, julma ja juonikas joukko: väärät sääret ja koukkuseljät, tihrusilmät ja nokinaamat; — ratsumiehiä vailla vertaa; seljassa ratsun he syntyivätkin! —

Kirous kansojen! Sukua sutten syntyi määrätön määrä.

Tää on synkeä synty herjojen, hurjien hunnein.

Hän lakkasi väsähtäneenä, sillä hän oli esittänyt laulun alinomaa kasvavalla intohimolla, lopuksi ei enää lausuen, vaan äänekkäästi, vihaisena laulaen, yhä rajummin näppäillen kieliä; hän hehkui.

Tyynnyttäen laski Ildiko valkean kätensä hänen olkapäälleen, katsoen samalla osaaottavasti Ellakiin, joka liikahtamatta oli kuunnellut esitystä tummat silmät maahan luotuina.

Nyt hän loi ne ylös ja katsoi, syvän surullisena, ensin tyttöä, sitten laulajaa.

"Kiitoksia paljon", hän virkkoi levollisena. "Se oli opettavaa. Sinä esitit ruman kauniisti. Ilmeisesti

uskot sen todeksi. *Se* on pahinta."

"Mitä sillä tarkoitat?"

"Niin valtava on siis hunnilaisviha, että sellainenkin mies kuin sinä saatat uskoa tuollaisia imettäjäsatuja! —"

"Minä uskon", vastasi Daghar uhmaten, "siksi, että haluan sitä uskoa. Tarina ei valehtele! — En minä sitä sinulle mielelläni olisi laulanut — tahdoin olla sinua loukkaamatta! — mutta jonkun toisen sallisin sen mielelläni kuulevan hänen kartanossaan ja kaikkien hänen seuralaistensa ja vieraittensa. Halusta laulaisin sen kerran hänelle! Vihakin innostaa ja panee harpun kielet heleämmin soimaan."

"Minä mieluummin kuulen niistä — rakkauden helkkyvän! Laula nyt minulle, pyydän, rakkauslaulu. Sinähän tunnet — ja tunnet myös, miltä tuntuu olla rakastettu! — sen hyvin."

"Olet oikeassa", huudahti kuninkaanpoika, silmät loistaen. "Enkä minä siihen tarvitse valmistusta: kun vain näen hänet!"

Ja hän aloitti heti, voimakkaasti kosketellen kieliä:

Herttaisin, hienoin ja hempein kaikista naisista maan sekä taivaan Ildiko ihana impi! Viehkeä vertaa on vailla. En edes talosta taivaan, joukosta jalojen löydä Ildikon laista muita kuin yhden ainoon. — Ei se ole Freija — tuo liian, vapaa, rauhaton rakkaudessa ja mieleltä muutteluvainen. Ei se ole Nanna — ei, ei hänkään, tuo ylen arka ja hento ja herkkä: Nannasta ei ole vaaraa vastaan; vaaran uhkakin vienon jo voittoa. — Mutta Ildiko, hän tavalla tammen, tiedän sen, myrskyjä uhmaa, rohkearinta ei vaaroja väistä, ei kuoloa kammo. — *Frigga*, tuo naisten nainen, ylpeä, ylhä ja uljas, Wotanin, taivahan taaton, voimava vaimo, ken osan saa tämän aivoituksista aina, niinkuin myös kademielten kaunan, *Frigga*, hän on Ildikon ainoa verta.

Ah, ken kyllin kunnolla voisi laulaa laadun ja luonnon Ildikon, ihanan immen? Vainen Daghar, joll' on se taivahan onni, häntä ett' armas lempii.

Hän vaikeni, luoden ihastuksesta kuuman katseen noihin kauniisiin kasvoihin, jotka kääntyivät pois päin punastuen suloisesta morsiankainoudesta; mistään välittämättä hän antoi harppunsa pudota nurmikolle, hän aikoi tarttua Ildikon käsivarteen — mutta tylästi hän torjui nuorukaisen vasemman käden ankaralla liikkeellä. Vain se hänen onnistui saada tavoitetuksi käteensä; ja sitä puristaessaan hän luuli tuntevansa hyvin heikon vastapuristuksen; jo se teki hänet onnelliseksi.

Sillävälin oli Ellak huomaamatta nostanut pois nakatun harpun maasta; pitkään hän miettien katseli noita kahta onnellista, jotka eivät häntä nähneet. Sitten hän kosketteli varovaisesti kieliä ja laului hunnilaiskielellä hiljaa itsekseen:

Päivätär, tao kauniskasvo, kullallensa kuulukohon! Vaunuissansa kantta taivaan kulkevi hän kultaisissa valkokutrein hulmutessa. — Kutrit nuo on päivänpaiste! — Niin on kaunis kasvoiltansa, että meidän empimättä pakko sulkea on silmät. Kuitenkin me kuolevaiset ihannoiden ihmeellistä palvomahan polvistumme: "Kiitos, että meille loistat, että sulta suonihimme virtaa tulta taivaallista! Kiitos, että sulta saamme elon uljast' uskallusta, pahaa jok' ei pelkää päivää, mut ei kuoloakaan kammo. Mitä meillä onnellista, siitä vainen sulle kiitos!"

Päivätär, tuo kauniskasvo, kullallensa kuulukohon! — Antakohon armiaasti kurjienkin kiittää häntä!

Hän vaikeni ja ripusti harpun jälleen pensaaseen.

Daghar otti häntä kädestä: — Ellak ojensi silvotun oikean käden asemesta vasemman. "Surullinen laulu", lausui skiiri, "mutta kaunis, joskin hunnien tapaan."

Ildiko käänsi ihanat kasvonsa tyynesti hänen puoleensa. "Ellak", hän virkkoi hitaasti, "mitä hyvää sinussa on, niin, jaloa" —, tässä kohtasi hän syvästi kiitollisen katseen noista surullisen haaveksivista tummista silmistä, — "mikä sinut on tänään tuonut tänne meitä varoittamaan ja auttamaan, se ei ole sinussa hunnia, vaan goottia. En koskaan sano sinua enää hunniksi. Sinä et ole meille vieras. Minulle olet Amalahildin, et Attilan poika."

"Ja kuitenkin erehdyt, kuninkaantytär. Ja teet väärin tuolle mahtajalle. Tosin hän on hirmuinen, mutta myös suuri, jopa hän voi olla hyvä ja jalo, hän, joka minua niin katkerasti vihaa, isäni Attila, herra. — Tulkaa, älkää vitkastelko enää. Hevosenselkään! Tuossahan isänne lähettääkin ne jo tänne. Minä seuraan teitä itse näyttääkseni suorimman tien."

NELJÄS KIRJA.

Ensimmäinen luku.

Monta päivää saivat lähettiläät kärsivällisesti — tai kärsimättömästi — odottaa Attilan leirissä.

Majoitettuina useihin arvokkaimpiin puutaloihin kestettiin heitä runsaasti ja kohdeltiin hyvin. Vigilius vältti noita neljää ystävää, samoin kuin hekin häntä.

Ediko oli kateissa; kun kysyttiin, oliko hän kenties rientänyt valtiaan perässä, vastasivat hunnit olkapäitään kohauttaen: "Kukaan ei tunne valtiaan, kukaan ei hänen uskottujensa salaisuuksia."

Byzantilaisiin ja roomalaisiin teki tuon puisen kuninkaankaupungin elämä oudon vaikutuksen; barbaarisen raakuuden rinnalla tolkutonta loistoa, ja sitten taas yksinkertaisuutta, joka tuollaisten aarteiden ohella, sellaisen vallan huipuilla ei voinut johtua kykenemättömyydestä, vaan jonka täytyi olla tarkoituksellista.

Eräänä iltana kuljeskelivat nuo neljä matkamiestä taas telttamajain leiriraitteja ja juttelivat — kummissaan ja kauhuissaan samalla — tästä valtakunnasta ja sen hallitsijasta.

"Ei ole ihme eikä mikään", arveli Priscus, "että barbaari — hunni! — on joutunut päästään pyörälle tällaisesta menestyksestä, ja oman onnensa huumaamana, 'hybrikseen', sanomme määrättömään pöyhistelyyn me kreikkalaiset."

"Niinpä niin, kukaan kuolevainen", virkkoi Maximinus, "josta jotakin tiedämme, josta historia mainitsee, ei Aleksanteri makedonialainen, ei suuri Julius, ole yhtä lyhyessä ajassa saavuttanut niin suunnatonta menestystä."

"Onko hän sitten tosiaan", huokasi Primutus, "vallannut koko Skytian herruuden käsiinsä?"

"Se sana tietää jo sinänsä mittaamatonta, silmäkantamatonta valtiutta", lausui Priscus.

"Byzantionista Thuleen, Persiasta Reinille", lausui Romulus.

"Niin", jatkoi Priscus, "aina hamaan medialaisten, persialaisten ja parttilaisten maille asti ovat hänen pysähtymättömät, väsymättömät ratsumiehensä saapuneet ja osaksi petoksella, osaksi uhkauksin ja väkivallalla taivuttaneet nämä kansat liittoon Byzantionia vastaan."

"Ja valitettavasti ei saa lohdututtautua sillä, että tämä suunnaton valta olisi pystytetty paljaastaan vain sokean sotaonnan varaan ilman sisällistä ryhtiä. Saattaa olla hirviö, tuo hunni — pieni hän totisesti ei ole."

"Onpahan sitten suuri hirviö!" murahti Noricummin prefekti.

"Mutta ei häneltä rauhantoimissakaan puutu suuruudenpiirteitä", vastasi Priscus.

"Äh, ainoastaan hunnit, sarmaatit ja lisäksi juuri ja juuri germaanit kärsivät hänen valtiuttaan."

"Eivät germaanit mielellään", huomautti Romulus. "Ne rimpuilevat valjaissa."

"Mutta kreikkalaisten ja roomalaisten", aloitti Primutus taas, "niiden täytyy kantaa hänen iestään epätoivoisina!"

"Eipä niinkään, hyvä ystävä", vastasi reetori, "tässä on vastatodistus, jonka eilen koin: kreikkalaiset, jotka saisivat palata valtakuntaamme, jäivät vapaaehtoisesti Attilan alaisiksi."

"Uskomatonta!" lausui Patricius epäillen.

"Mutta totta! Kuulkaa vain."

"Kävelin eilen yksikseni leirissä. Huutaapa silloin joku minulle kreikkalaisen tervehdyksemme: 'chaire!' Pyörähdän hämmästyneenä ympäri, niin siinä minua tervehtii kreikkalaispukuinen ateenalainen ja kertoo, miten hän ollessaan kauppamatkoilla oli saapunut Viminaciumiin, siellä hänet yllätti äkkiä syttynyt hunnilaissota, joutui kaupungissa muiden mukana piirityksiin, ryntäyksen jälkeen vangiksi ja tavaroineen rahoineen jaossa Attilan mieskohtaiseksi sotasaaliiksi. Mutta orjat saavat hunnilaisen oikeuden mukaan lunastaa itsensä vapaiksi, jos he viholliselta ottamastaan saaliista voivat maksaa herralleen tämän itsensä vahvistaman hinnan. Heleios — se oli uuden kesti-isäntäni nimi, hän

näet pakotti minut lähtemään hänen upeaan, täydellisesti kreikkalaiseen tapaan sisustettuun taloonsa ja tarjosi minulle oikeaa samosviiniä — oli Ellakin, Attilan urhoollisen pojan, sotajoukoissa anteja ja akaziireja vastaan käydyssä sodassa kunnostautunut ja palattuaan tältä voitokkaalta sotaretkeltä ostanut itsensä Attilalta vapaaksi saalistamallaan kullalla. Hän olisi nyt voinut vapaasti palata takaisin Byzantioniin tai Ateenaan. Mutta hän jäi tänne ja pysyy täällä kuolinpäiväänsä asti. Hän saa istua hallitsijan pöydässä ja selitti minulle, kun asiaa pahastuen kummaksuin: 'Elän täällä hunnien parissa paljon onnellisemmin kuin aikoinani keisarin maassa. Sotapalveluksen vaara ja rasitus on kummassakin valtakunnassa sama, se vain eroa, että sotapäällikköjensä pelkuruuden, lahjottavuutensa ja pystymättömyytensä takia joutuvat byzantilaiset säännöllisesti tappiolle, mutta hunnit Attilan johdolla ovat — yhtä ainoaa poikkeusta lukuunottamatta — aina voittaneet. Rauhanaikana on kuitenkin elämä Byzantionin tai Ravennan keisarin valtakunnassa kirous, Attilan mailla siunaus. Mikään ei siellä ole varma veronkantovirkamiesten ahneudelta ja kiskomiselta eikä pieneläjä saa tuomioistuimissa koskaan oikeutta, sillä hän ei pysty tuomareja lahjomaan eikä peloittamaan. Ja miten saisi kantaja Byzantionissa voittotuomion, ellei hän jo ennakolta lahjo koko oikeustalon väkeä, ovenvartijoista alkaen ylimpään tuomariin asti, ja panttaa heille monta sadasosaa kannevaatimuksensa summasta?' Ja se oli minun kuultava Attilan vapaaksi päästämältä kreikkalaiselta! 'Täällä', päätti tuo hunnilainen ateenalainen puheensa, 'hankkii hallitsija minulle ja kaikkein köyhimmällekkin alamaiselleen, jolla ei ole mitään muuta kuin ratsu, kannukset ja keihäs, äkkipikaa oikeutta omaan valtaherrainsa mahtavimpiakin vastaan. Äskettäin ryösti muudan sarmaatilainen ruhtinas köyhältä hunnilta varsan: puolen tunnin perästä hän oli jo ristiinnaulittu. Vain yksi ainoa voi ottaa minulta oikkinsa mielivalloin kaikki, vaimonikin; mutta niiltä, jotka pysyvät hänelle uskollisina, ei hän hiustakaan katkaise eikä salli katkaistavan. Ja kernaammin tunnustan yhden herran kuin kärsin kymmentätuhatta kiusanhenkeä'."

"Siinä syy, oi kestiystävä", lopetti hän, "minkätähden minä mieluummin olen Attilan alamaisena kuin kauppiana Ateenassa tai reetorina Byzantionissa."

Toinen luku.

Vihdoin, seuraavana päivänä, joutui koko leiri vilkkaaseen nyörinään, jota voi verrata yht'äkkiä häirittyyn muurahaispesään.

Pari hunnilaista ratsumiestä oli ajaa karauttanut leiriin ilmoittaen "herran" tuota pikaa saapuvan.

Siinä kihisi ja kuhisi kaikki sekaisin kaduilla ja leirin avaroilla, ymmyrkäisillä toreilla: miehiä ratsain ja jalkaisin, naisia, lapsia, vapaita, sotureita, piikoja, hunneja ja kukistettujen heimojen omaisia pakkautui eteläpuolta kohti hallitsijaa vastaan.

Kohta sen jälkeen ilmaantui Ediko leiriin, etsi nuo neljä lähettilästä käsiinsä ja kutsui heidät katsomaan hänen johdollaan hallitsijan tuloa, tätä vastaan menen, samoin kuin tekivät tuhannet muut.

Uteliaina, jännityksissään seurasivat lähettiläät häntä; ajempain kokemustensa nojalla he jättivät nyt tuolta vaiteliaalta mieheltä tiedustelematta, mistä hän tulee. Vigiliusta hän ei ollut kehoittanut tulemaan mukaan, vaikka Ediko oli, niinkuin ystävykset hänen seurueeltaan kuulivat, ollut hänen kanssaan pitkässä salaisessa keskustelussa hänen majapaikassaan.

Ediko saattoi muukalaisia; kunnioittavasti antoivat hunnit tietä joka suuntaan, mihin "herran" uskottu kulki; kaksi soturia hänen edellään astellen huusi välisti hänen nimeään, ja se riitti.

Attilaa vastaan oli lähtenyt pitkä, pitkä kulkue nuoria tyttöjä noin puoli tuntia varhemmin lounasta kohti Tonavalle vievän leveän roomalaistien eteläportille. Varreltaan korkeimmat kannattivat, kaksittain oikealla ja vasemmalla kadun kummallekin puolen asettuneina, korkeakaarteisilla ohuilla puoliympyränmuotoisilla puuvanteilla leveitä, kirjavia pingotettuja palttinakankaita suojaksi aurinkoa vastaan.

Kunkin kahden sellaisen vanteenkannattajan välissä käveli kaksi muuta tyttöä tahdissa edestakaisin: aina neljä askelta eteen ja kaksi taaksepäin; kukin tyttökahdeksikko oli puettu samanvärisiin vaatteisiin, ja kaikkien leirissä edustettuina olevain heimojen ja kansakuntain kauneimmat tytöt oli tähän valikoitu; eteen- ja taaksepäin astellessaan he huojuttelivat suloisesti yläruumistaan ja paljaita käsivarsiaan, rytmillisin notkistuksin itseään tuutien, kohottautuen ja notkistautuen, yksitoikkoisten laulujen tahdissa, joita he samalla lauloivat hunnien kielellä.

Kummastellen katselivat muukalaiset tätä omituista, ei millään muotoa sulotonta näytelmää.

Nyt kohosi kaukaa tieltä pölyä ilmaan: Attila lähestyi.

Kulkueen etupäässä saapui sakea joukko hunnilaisratsumiehiä pienien hevosten selässä, joiden harjat olivat takkuiset ja pörröiset. Hunneilla oli yllään kauas liehuvat roomalaisten sarmaticumeiksi nimittämät vaipat, jotka kävi niihin kiinnitetyillä hihnoilla sitominen kokoon ja joita myös saattoi käyttää hevosloimina. Niiden alla oli heidän rintansa ja selkensä peitteenä liivien tapainen ihokas, parkitsematomasta hevosen vuodasta tehty, ja siihen lujasti hakasella liittyvä leveä vyö alaruumiin kohdalla, joka kuitenkin ulottui vain puoliväliin lonkkaa; samoinkuin käsivarret olivat sääretkin paljaina hyvän matkaa polven yläpuolelle; kengät olivat tuntemattomat; vasemman nilkan ympärille oli kiristetty hihna, joka piti kantapäässä kiinni kannusta, jonka virkaa teki monesti vain vahva, terävä oka.

Näiden mongoolien luonnostaan keltainen iho kävi kasvoissa, niskassa, kaulassa, käsivarsissa ja säärissä auringonpaahteen vaikutuksesta, ja arojen tomua kun ei koskaan huuhdeltu pois, syvästi tummankeltaiseksi, melkein kirkkaanruskeaksi, kiillotetun vuoripetäjän tai tervaspäreen väriseksi.

Päänsä he pitivät enimmäkseen minkäänlaisetta peitteettä; vain rikkaammilla koristi päätä korkea, teräväksi huippeneva musta lammasnahkainen lakki. Pitkinä sileinä suortuvina, ei milloinkaan kiharaisena tai kutrisena, riippui heidän likaisenruskea tukkansa matalalta, taaksepäin viettävältä otsalta kasvojen päälle aina rumasti ulkoneviin teräviin poskiluihin ja kapeihin rakomaisiin mustiin silmiin asti, jotka olivat melkein tykkänään vailla kulmakarvoja; juhlapäivinä voitelivat naiset tämän päänkoristeen runsaasti hevosentalilla, niin että se kiilsii pitkän matkan päähän ja — haisi. Silmäripset olivat mustat ja lyhyet, parrankasvu peräti huono: vain leuasta törroitti yksinäisiä tupsuja kankeita, pahanvärisiä, harjaksenkaltaisia karvoja.

Vaippain ja alusvaatteiden koristeena oli rikkailla paksuja, mauttomasti, kömpelösti ja jykeästi ommeltuja kulta- ja hopeahelyjä: kappaleita, siruja kaikenlaisista roomalaisista astioista, kulhoista ja ruukuista tai ovien tai vaunujen heloista murretuista palasista saatuja, tai myös lävistettyjä kulta- ja hopearahoja, jotka oli ommeltu poikittain noihin suippoihin lakkeihin tai pujotettu kapeaan nahkanauhaan keltaisen kaulan ympärille; ja heleästi kilahtivat ne toisiinsa, kun ratsu vähänkin liikahti: se miellytti hunneja.

Sitävastoin osasivat hunnilaisnaiset koko aistikkaasti kutoa kirjavia, kämmenen levyisiä tai sormen levyisiä palttinakaistaleita, jotka sitten mitä moninaisimmin kirkkain, usein räikein väri vaihteluin ommeltiin naisten vaippoihin tai paitoihin ja näyttivät somilta; vyön asemesta piti solmuinen nuora heidän likaista paitaansa koossa; naisillakin oli tukkaa varsin niukalti, mutta sitä ahkerammin he hoitivat sitä talilla ja — ennen kaikkea — tammanmaidolla.

Ratsumiesten aseina oli pitkä jousi ja pienet, lyhyet, mustat, ru'osta tai puusta tehdyt nuolet, kärki harvoin rautaa, mutta sangen usein myrkytetty, belladonna tai villikaalin mehuun kastamalla; heillä oli useita tusinoita näitä vasamia pitkissä, käyrissä, tavallisesti somilla leikkauksilla kaunistetuissa ja runsaasti jalokivillä ja helmillä kirjaelluissa lehmüksisissä viinissä, jotka riippuivat pitkistä nahkahihnoista heidän selässään. Ennen hyökkäystä, joka tehtiin täyttä laukkaa ratsastaen, ja sen kestäessä he varistivat vihollisen päälle suoranaisen pilven näitä pieniä siriseviä nuolia; hyökätessäänkin, sillä he pysyttelivät satulattoman ratsunsa selässä yksistään reisiensä puristuksella ratsun kiitäessä täyttä karkuakin; ohjasnuora oli elukan kaulalla ja ratsastajalla oli molemmat kätensä vapaina aseiden käyttöön.

Paitsi jousta ja nuolta he käyttivät myös pitkiä, ohuita, teräväkärkisiä peitsiä; kärjen alapuolella lepatti punaisella siteellä koottu tukku ihmishiuksia, jotka oli otettu tavallista enemmän vihatun, surmatun vihollisen päästä. Mutta aivan erikoisesti heitä miellytti hirmuinen ruoska; lyhyeen puu- tai nahkavarteen oli kiinnitetty viisi, seitsemän, yhdeksän kaikkein vahvimmasta puhvelinnahasta leikattua kaistaletta ja niihin solmittu nyrkin paksuisia solmuja, joihin taas oli ommeltu lyijykuulia tai raskaita kiviä; mestarillisesti osasivat he käyttää tätä peloittavaa asetta sinkauttamalla sen pitkälle, niin että nuo raskaat painot musersivat viholliselta, johon osuivat, pään ja joka nikaman: "hunnicaksi" tai, sen jälkeen kun suuri hallitsija ilmestyi, "attilaksi" nimittivät muut kansat tätä pelättyä ruoskaa.

Tuota ratsumiesetujoukkoa seurasi suuri määrä niin ikään ratsain hunnilaisia, germaanilaisia ja slaavilaisia päälliköitä, ruhtinaita ja jalosukuisia, kaikki komeissa aseissa, hunnit kullasta kankeina ja kullassa kulisten ja puolipäiväaurion räikeässä valossa jalokivistä kimallellen ja säteillen.

Heidän perästään, tuntuvan matkan päässä, ratsasti aivan yksikseen Attila vahaisen komealla mustalla oriilla. Ei ratsulla eikä ratsastajalla ollut yllään koristuksen palastakaan; ei miekan kahva eikä tuppi, ei hänen pukunsa eikä hevosen suitset olleet, niinkuin muutoin oli barbaareilla, koristetut kullalla, jalokivillä tai muilla kalleuksilla.

Korkea, ylöspäin suippeneva karitsannahkalakki teki tuon lyhytvartisen miehen korkeamman näköiseksi kuin hän oli; hänen hahmostaan ei ollut paljon näkyvissä: hienosta ruskeanpunaisesta villakankaasta valmistettu pitkä ja leveä poimuvaippa aaltoili leveältä, lyhyeltä häränniskalta ja valtavilta, korkealle kohotetuilta olkapäiltä ratsastajan ympärillä joka puolella nilkkoihin asti; kun se oli

sivuilta viilletty auki, jäivät paljaat käsivarret vapaiksi; vasen käsi piteli huolimattomasti sileitä hihnasuitiesia; oikealla hän välisti vastasi hitaalla, melkein juhlallisella liikkeellä hunniensa haltioituneisiin riemuhuutoihin — ne olivat kuin susien ulvontaa; tuo liike teki ikäänkuin siunauksenannon vaikutuksen: hän viittasi korkean ratsun selästä alas ojennetulla, hieman kuperalla kädellään, ikäänkuin onni ja menestys virtaisi noista lyhyistä, lihaisista, rumista sormista.

Hallitsijan perästä tuli, hekin melkoisen matkan päässä, toinen parvi ylhäisiä miehiä, hänen valtakuntansa kaikista alaisista kansoista; pitkän saattueen loppupään muodosti, samoin kuin etujoukkona oli, taaja ratsasjoukko hunnilaisia keihäsmiehiä, jotka ympäröivät hämmästyttävän runsasta metsästysmaalista, jota kuljetettiin monissa mataloissa, leveissä nelivaljakon vetämissä kärryissä.

Jättiläismäinen visentti — Attila oli itse ja yksin sen keihästännyt — täytti yksin kokonaiset vaunut. Pienemmät puhvelit, pari karhua, monta sutta, kolme hirveä, useita saksanhirviä, metsäkarjuja ja yksi ilves, sitten kaikenlaisia kahlaajia, haikaroita ja kurkia, jotka kallishintainen islantilainen haukka oli iskenyt, oli tasattu muihin ajoneuvoihin. Vieressä oli maalauksellisessa taiteellisessa epäjärjestyksessä metsästysaseita ja metsästyskaluja joka lajia: heittokeihäitä, jousia, viiniä, nuolia, jahtitorvia ja -puukkoja kiilsi ja kimalteli lehtikasojen välistä, joilla kaadetut eläimet oli auringonsäteiltä suojattu; mutta myös kuopista, ansoilla ja verkoilla elävältä pyydystettyä riistaa kuljetettiin perästä, ja tuon tuostakin kuului kumeeaa mylvintää, sitten röhkimistä, ja änekästä ulvontaa monipäisen koiraparven vihaisen murinan säestämänä — ne olivat valtaisia molossilaisia koiria, karhun- ja sudenajajia, jotka himoitessaan eläviä vihollisia niin rajusti tempoivat ketjujaan, että väliin kiskoivat esteleviä palvelijoita mukaansa.

Kolmas luku.

"Katsokaahan vain, noita ihmisiä! Tuota ratsastustaitoa", huudahti Romulus.

"Eivät ne ole ihmisiä eivätkä ratsastajia", arveli reetori, "kentaureja ne ovat: mies ja ratsu ovat yhtä ainetta."

"Katsopa tuota tuolla!" ihmetteli Primutus. "Hyppää selästä — lyödä läimäyttää ratsuaan kämmenellä — se karkaa tiehensä."

"Mutta ratsastaja tavoittaa sen", virkkoi Ediko tynesti.

"Totisesti! Tarttuu hulmuavaan harjaan!"

"Kas niin! Tosiaan! Istuu taas selässä! Täydessä juoksussa keikautti itsensä selkään."

"Entä tuo tuon päistärrikön selässä! Se syöksyy maahan! Vielä sittenkin yhä riippuu! Hän on mennyttä miestä."

"Johan nyt", rauhoitti Ediko. "Nähkääs: vaakasuorana hän roikkuu hevosen kupeella, pitäen oikealla kädellään kiinni harjasta, vasemmalla hännästä. Nyt — no, hän istuu jälleen paikoillaan!"

"Entä tuo tuolla — seuraava! Ratsastusasennosta hän hyppäsi tasajalkaa satulattomaan selkään!"

"Hän seisoo selässä. Seisten ratsastaa."

"Entä tuo tuolla vasemmalla! Putoaa! Jää laahauksiin! Pää alaspäin! Hänen hiuksensa tapaavat maata."

"Eipähän", selitti Ediko. "Hänhän puristaa jaloillaan hevosen vatsaa ja selkää."

"Kas noin! Nyt hän istuu taas. Ja nauraa!"

"Se on: irvistää", paransi Priscus. "Mutta katsokaapa tuota! Tuota, jolla on kultakirjainen lakki!"

"Ja kultainen viini."

"Hän ottaa viinestä nuolen."

"Jännittää jousen."

"Tähtää. Ratsun pyyhältäessä täyttää karkua! Ylöspäin!"

"Mihin hän tähtää? Minä en näe mitään."

"Pääskynen —!"

"Nuoli kiitää."

"Pääskynen putoaa!"

"Kuulkaa, minkälaisen riemukirkunan ne päästävät!"

"Se oli", virkkoi Ediko, "Dzengisitz, iältään järjestyksessä herran toinen poika. Kansansa paras ampuja ja ratsastaja."

"Nyt taas! Hän laukaisi taas!"

"Tuolta lapselta myssyn päästä."

"Mikä ilkityö!"

"Eipä, hänhän osui", vastasi Ediko.

"Mutta kuulkaa! Mitä kauheaa rätinää tuo on?"

"Ja kilinää! Mitä se on?"

"Hunnien sotasoittoa. Roomalaisten tuuban ja germaanien torvien asemesta", lausui Ediko.

"Katso, ohutpuisia tasaisia vanteita!"

"Joiden reunaan on kiinnitetty pieniä kulkusia ja tiukuja."

"Ne kilisevät niin räikeästi."

"Vanteiden päälle on pingotettu nahka."

"Rummuttavat puisilla nuijilla."

"Niin tekevät", vahvisti Ediko. "Mutta nahka — tiedättekö, minkä eläimen? Ihmisen. Hänen oma keksintönsä. 'Kuninkaiden', hän tuumi, 'jotka rikkovat uskollisuusvalansa, pitää vielä senkin jälkeen, kun heidät on teloitettu, palvella minua: kuoltuaan saavat laulaen ja helisten seurata minun voittokulkuani'."

"Tosiaan sievää musiikkia", Priscus nyökkäsi päätään. "Ja opettavaista niille kuninkaille, joiden tulee sitä kuunnella."

Attilan ratsastettua eteläportista ja tultua lähelle leirin ensimmäistä taloa avautuivat sen ovet ja ulos astui erinomaisen jalopiirteinen, kullalla reunustettuun valkoiseen viittaan puettu nuori nainen monien neitojen ja palvelijain saattamana, sylissänsä kapalolapsi.

Nuori äiti jäi seisomaan hallitsijan oriin eteen, joka, kun isäntä sitä pidätti, kärsimättömänä kuopi; nainen polvistui ja laski lapsen ratsun kavioiden eteen; vasta kun Attila mitään virkkamatta oli nyökäyttänyt myöntymykseksi, nosti hän sen pois, suuteli sitä, nousi ylös, kumarsi syvään ja käveli lapsi sylissänsä takaisin taloon.

"Mitä tuo merkitsi!" tiedusteli Patricius.

"Kuka se kaunis nainen oli?" kysyi Primutus katsoen menijän jälkeen.

"Vähääaasialainen kreikatar", selitti Ediko. "Se merkitsi, että herra tunnusti lapsen omakseen; muutoin olisivat kaikkien ratsujen kaviot tallanneet äidin ja lapsen."

"Miten kaunis...!" toisti komea Primutus ja yritti kääntyä vielä katsomaan häntä.

Leppeästi tarttui Ediko häneen: "Anna olla, kestiystävä. Näin on varmempi."

Nyt ilmaantui lähimmän talon puuaitauksesta vanha nainen, yllään hunnilaispuku, jota koristivat siihen runsaasti ommellut roomalaiset kultasolidit, ja niin ikään useiden nais- ja miesorjain saattamana. Hän tuli hallitsijan oikealle sivulle ja tarjosi hänelle kauniilla hopeakulholla — korinttilainen taideteos, jonka ulkopuoli kuvasi jumalain ateriala Olympossa — ohuiksi viipaleiksi leikattua, vahvasti sipulilta haisevaa raakaa lihaa. Suopeana nyökäytti herra päätään, pisti sormensa astiaan ja söi veristä lihaa ja väkevää sipulia. Syvään taivuttaen päätään vetäytyi vanhus pois ja Attila lähti ratsastamaan edelleen. Hän ei ollut vielä lausunut sanaakaan.

"Se oli Tzasta, hänen uskoutuimman neuvonantajansa Khelkhalin puoliso", virkkoi Ediko. "Katsokaa tuonne, tuon vanhan miehen korkeaa vartaloa — hän istuu päistärrikön selässä, joka astuu heti herran ratsun perässä. Ainoastaan Tzastalla on kaikkien hunnilaisruhtinattarien joukosta oikeus tervehtiä palaavaa hallitsijaa hunnien vanhimmalla ruoalla, raa'alla hevosenlihalla ja raa'alla sipulilla."

Neljäs luku.

Nyt hyppäsi Attila hevosenselästä — hän ratsasti satulatta, niinkuin kaikki hunnit — ketterän tottuneesti ja liikkeissään hämmästyttävän nuorekkaana; mutta ei hän hypännyt maahan, vaan hänen eteensä polvistuneen slaavilaisen ruhtinaan niskaan — hänen vuorokseen oli tämä kunnianosoitus tällä kertaa sattunut.

Leirikaupungin kaikilta kujilta tulvasi nyt iso joukko väkeä, naisia ja miehiä. Germaaneja, slaaveja, suomalaisia ja hunneja, samoin kuin roomalaisia ja kreikkalaisia — kaikkia näitä kieliä kuului sekaisin; äänekkäin huudoin, käsivarret rukoillen ojennettuina monet pyysivät hallitsijaa kuulemaan heitä, anoivat apua ja oikeussuojaa.

Tämä jäi seisomaan, kasvojensa ilme vakavana; kaikkien silmät olivat nyt häneen käännettyinä; hänen viittauksestaan päästi hunnilainen jalkavartioväki, joka taajaan ympäröi häntä joka puolelta, keihäidensä ahtaasta aukeamasta yksityisiä anojia esiin, sittenkuin ensin oli ottanut pois heidän avoimesti kantamansa aseet ja tutkinut heidän vaatteensa.

Päässeet heittäytyivät maahan Attilan eteen, suutelivat hänen paljaita jalkojaan — hänkin näet käveli ja ratsasti avojaloin — ja esittivät hänelle pyyntönsä tai valituksensa; enimmille hän antoi heti paikalla päätöksen — vain hunnien kielellä — ja varsin moni noustuaan ja poismennessään kiitti häntä riemuhuudoin.

Silloin astui upeasti puettu hunnilaispäällikkö, jota vahdit kunnioittavasti tervehtivät, hallitsijan eteen, kumarsi syvään ja lausui: "Herra, anna anteeksi, että palvelijasi esittää sinulle pyynnön."

"No, uskollinen Tsendrul? Olet murskannut koko amiltsuurien kansan ratsujesi kavioiden alle. Ellei ole kysymyksessä taivaan tähti, — pitää sinun saaman, mitä ikinä pyytänekään."

"Metsästysretkellä kertoi jahtimestarisi, kun olimme siltä valtaiselta metsähärältä, jonka tapasimme kuopasta, kahdeksalla vahvalla köydellä sitoneet jalat ja sen silmät peittäneet, että sinä voisit —"

"Kyllä minä sinun mieliksesi sen tempun vieläkin teen omaisteni nähden. Tuokaa tänne se, ikirämeikköjen jättiläinen. Ja aseenkantaja, sotakirveeni asehuoneesta! Raskain!"

Ympärillä tungeskelevä väki väistyi arkana syrjempään, sillä parvi metsästäjiä, kolmisenkymmentä kappaletta, kuljettaa raahasi nyt jahtivaunuista peloittavaa metsäotusta, suunnattoman suurta puhvelia, jonka jalat oli sekä poikittain että ristiin köytetty niin kireälle, että se voi ottaa vain lyhyitä askelia, kun ajajat pakottivat sitä hunnilaisruoskillaan astumaan eteenpäin. Valtava pää oli pistetty nahkasäkkiin, johon oli aukot tehty vain mahtavia sarvia varten, jotka molemmin puolin ulottuivat kauas näkyviin; kumpaisessakin sarvessa riippui ikäänkuin miksikin kimpaleeksi rykelmöityneenä pari hunnia vetäen ja työntäen tuota metsien vangittua kuningasta eteenpäin. Mutta yht'äkkiä painoi kidutettu eläin alas mahtavan niskansa tuuheine, takkuisine, villamaisine harjoineen, päästi jyrisevän mylvinnän ja nakkasi äkkiä päätään keikauttaen kiusaajansa niin voimakkaasti sarvista irti, että he suhisten lensivät ilmaan ja putosivat kauas eläimestä oikealle ja vasemmalle tantereeseen.

Mutta se ei auttanut sitä vähääkään: siinä silmänräpäyksessä riippui taas niin monta muuta hunnia sen sarvissa kuin käsiä mahtui, ja vielä kerran se mylvi, mutta nyt kumeasti, ikäänkuin valittaen.

"Seis!" käski Attila. "Päästäkää se irti! Tekin köysimiehet, kaikki! Astukaa syrjään!"

Hän meni nyt vasemmalle puolelle, härkä ikäänkuin ällistyneenä odottamattomasta vapahduksestaan jäi hetkiseksi paikoilleen seisomaan, ojentaen päätään eteensä.

Ilmassa välähti, välähti teräväksi kuin partaveitsi hiottu kirves Attilan kädessä ja maahan putosi valtava pää, juuri nahkasäkin takaa niskanikamain kohdalta poikki isketty; leveä verivirta syöksähti juoksemaan laajalti pirskottaen ympärilläseisojat; samalla retkahti hervoton päätön ruho, tuo hirvittävä möhkäle, oikealle kyljelle kokoon loitoskuuluvalla, kumealla ryskeellä.

Sillä kertaa päästivät kaikki hunnit riemu-ulvonnan, joka monen minuutin ajaksi huumasi korvat. Kauhistuneina hätkähtivät muukalaiset vieraat. Aluksi ei kuulunut yhtään sanoja, ei jäsenneltyjä ääniä,

vain mölyvää huutoa. Vasta myöhemmin saattoi erottaa sanat: "Attila! Taatto, suurtaatto, yliherra! Maailman herra. Attila on ihana!"

"Ihana sinä olet, Attila", huusi ruhtinas ja viskautui hänen eteensä polvilleen, "eikä ole maan päällä sinun vertaistasi."

"Minä uskon, ettei ole", vastasi tämä sangen levollisena, ojentaessaan kirveen aseenkantajalleen takaisin. "Minä lahjoitan sinulle tämän häränpään muistoksi, Tsendrul-veikko. Ja sarvet kultautan sormen paksuudelta."

Vihdoin viimein, sittenkuin hurja melu oli asettunut, arvelivat keisarilliset lähettiläät sen hetken tulleen, jolloin heidän sopi ilmoittautua ja pyytää puheillepäätä.

Ediko noudatti heidän toivomustaan, astui nöyrästi väistyväin peitsimiesten välitse herran luo ja viitaten oikealla käsivarrellaan etäällä odottaviin roomalaisiin puhui kuiskaamalla hänen korvaansa.

Silmäystäkään ei Attila heittänyt lähettiläisiin.

Valju puna — vihastuksenko vai ilon? — kohosi, tuota pikaa taas hälveten, hänen keltaisenharmaille kasvoilleen. Sitten hän huusi kauaskuuluvalla äänellä latinaksi: "Vain keisareilta? — Ei kiirettä! On ilmoitettu Maksameren ääriellä asuvain suomalaisten lähettiläät. Ja eestiläisten. Ja uturguurien. Ja itimaarien. Ja akatsiirien. Ja vielä kolmen muun kansan — unhotin niiden nimet. Ne kaikki ensin."

Nyt hän toisti tämän vastauksen ruhtinaiisiinsa kääntyneenä hunnien kielellä ja kääntäen roomalaisille selkensä nousi hitaasti monet porrasaskelmat, jotka veivät hänen puupalatsiinsa, ryhdissään ylväs levollisuus, josta ei majesteetillisuutta puuttunut.

Viides luku.

Samana päivänä iltana istui erään leirin upeimpain talojen päähuoneessa kaksi miestä yhdessä tuttavalliseen keskusteluun syventyneinä; talo oli Khelkhalin.

Ruutukatosta riippui oivallista itämaista tekoa oleva lamppu levittäen leppoista, tasaista valoa pienehkään huoneeseen, joka ei minkään muun puolesta osoittanut roomalaista tai kreikkalaista sisustusta ja kalustusta, vaan — tahallaan, niinkuin näytti — piti kiinni kaikissa asioissa vanhasta, raa'asta hunnilaisesta tavasta, matalia puujakkaroita, joilla täytyi pikemmin kykkiä kuin istua, kaikenlaisia eläinten nahkoja, mutta varsinkin hevosenvuotia, parkittuja ja parkitseemattomia, korkea, kömpelösti höyläämättömästä kuusipuusta salvettu neliskulmainen arkku, jonka kansi sai korvata puuttuvan pöydän, sangen paljon ratsastuskampeita joka lajia, metsästyskaluja, erittäinkin hunnilaisia aseita, paitsi ennenkuvattuja myös puisia heittokurikkoja, riippui seinillä tai näkyi sikin sokin heitettyinä lattialla, jonka päällimmäinen kerros, poljettua savea, mattojen asemesta oli peitetty kaisloilla ja ruo'oilla, eikä likaisten, väkevästi haisevain korsien vaihto olisi ollut pahitteeksi.

Tuollaisella puurahilla istua kykki, selkä seinää vasten nojattuna, Attilan vanttera, voimaa uhkuva hahmo.

Mahtava, paksu pää oli leveän häränniskan kannatuksesta vaipunut rinnalle pitkään mietiskelyyn; hänen yllään oli sama hänet täydellisesti verhoava ruskeanpunainen viitta kuin hänen saapuessaan leiriin.

Hän istui vaiti, liikahtamatta; pienet mutta epäkauniisti ulkonevat rumaväriset silmänsä hän piti suljettuina; hän ei kuitenkaan nukkunut, sillä välisti hän tirkisteli.

Huoneen lattia oli tältä kohdalta peitetty paksultikin hevosennahoilla — oli jätetty häntä ja harja jäljelle ja niihin kiedottu kirjavia nauhoja ja kultalankoja. Näillä nahoilla, poikittain herransa jalkain edessä, loikoi vanha melkein kalju, harmaapartainen Khelkhal nojaten oikean käsivartensa varaan päätään; hän ei hetkeksikään kääntänyt katsettaan pois Attilasta, eikä noiden terävään silmään äkillisinkään vilahdus jäänyt häneltä huomaamatta.

Vihdoin pitkän vaitiolon kuluttua vanhus rupesi puhumaan.

"Puhu, herra", hän lausui sangen levollisena, vaikka ilmeettömästi. "Sinun on tarvis puhua. Kaikkien näiden päivien kuluessa, kun tuntikaudet vierelläsi ratsastin tahi metsästysnuotion ääressä loioin äänettömänä, näin sinun, vaiteliaan, hautovan. Nyt kai olet päässyt kauan pohtimaisi, syvästi salaisten suunnitelmaisii päähän. Minä tiedän, että sinulla on tarvis puhua siitä. Lausu ajatuksesi! Khelkhal on uskollinen."

Hallitsija veti henkeä syvään; se tuli leveästä rinnasta tuskallisesti, ikäänkuin ähkynä tai läähätys.

"Olet oikeassa, vanhus. Niinkuin usein. Niinkuin likipitään aina, kun tahdot arvata ajatukseni. Etkä sinä ole utelias, sen minä tiedän; etkä sinä sitä varten, että *sinä* kuulisit — vain sitä sinä tahdot, että puhuminen helpottaisi *minua*. Niin, minä tahdon, minun täytyy puhua sinulle. Mutta en ainoastaan päätöksistäni mitä tulee noihin lähettiläisiin, tahi huomispäiväisistä tai ylihuomisista tai tämänvuotisista suunnitelmistani, en vain tulevaisuudesta. — Ensin menneistä: sillä menneisyys vain selittää sinulle nykyisyyteni ja vain nykyisyyteni tulevaisuuteni.

"Tule, Khelkhal, siirry lähemmäksi; ei ääneen kajahtaen voi sitä sanoa, mitä minulla on sinulle sanottavaa. Sillä pois tahdon sinulle vuodattaa ne viimeiset laineet, jotka aaltoilevat sieluni pohjalla, sinulle näyttää tavoitteluni ja vihani salaisimmat värähdykset. En päiviä, en vuosia vain — vuosikymmeniä minä olen sitä itsessäni säilyttänyt, ääneti ja raskaasti. On nautinto lausua se vihdoin julki. Kenelle sen voisin uskoa? Nainen ei kestä sellaisia ajatuksia. Poikani? Ovat liian nuoria. Veli..."

Hän hätkähti vähän ja mykistyi, vaikeni.

Vanhus loi häneen pikaisen, aran katseen: "Sinulla ei enää ole veljeä, herra. Kauan on jo siitä, kun ruhtinas Bleda..."

"Kuoli. — — On jälkeensä monta kertaa ollut — melkein — mieleni paha, kun hän... kuoli. — Mutta ei! Hänen täytyi kuolla. Muuten hän ei olisi kuollut. — Ja hän kuoli."

"Ja hän kuoli", toisti Khelkhal, luoden silmänsä alas ja jäykästi tuijottaen maahan.

"Eipäs, vanhus", huudahti Attila äkkiä kimeästi. "Hän ei kuollut." — Ja nyt hän taas aivan hiljaa jatkoi: "Minä — hänet — tällä kädellä —", hän ojensi oikean käsivarren suoraksi, — "murhasin."

"Sinä sanot sen", virkkoi Khelkhal levollisesti, ilmeenkään rävähtämättä hänen kasvoissaan; hän ei kohottanut katsettaan.

"Hyvä on", sanoi Attila kotvan kuluttua, "ettet ole hämmästyvinäsi. Olet siis sen tietänyt?"

"Koko ajan."

"Entä hunnit?"

"Nekin."

"Ovatko he... antaneet sen anteeksi?"

"Ovatko he siitä koskaan sinua huomauttaneet! Sinä *teit* sen, siis se oli välttämätön."

"Niin, välttämätön, kostonjumalan tahdon tuli täytyä. Saat sen pian huomata. Kuule!"

"Kuulen", sanoi Khelkhal. Hän muutti nyt asentoaan lattialla, istuutui, koukisti molemmat polvet pystyyn, nojasi molemmat käsivartensa niihin ja peitti ryppyiset kasvonsa käsiinsä; tosin hän monesti kohotti päätään ja katsoi herraansa silmiin.

Himmeästi ja yhä himmeämmin paloi pitkän keskustelun kestäessä paksultikullattu lamppu, joka ruudun keskestä riippui punaisessa nahkanauhassa; aikoinaan se oli palanut Jahven temppelissä Jerusalemissa: Tituksen legioonain Roomaan tuomana sen oli keisari Konstantius ottanut Panteonista ja lahjoittanut Pyhälle Pietarille, mutta muutama vuosi sitten sen oli paavi Leo lähettänyt muiden aarteiden mukana hunnien hallitsijalle hyvittäjäisiksi, jotta tämä luopuisi aikomastaan Rooman-retkestä; Attila oli sen lahjoittanut Khelkhalille, ja nyt se tämän asumuksessa kuuli yöhetken hiljaisuudessa tunnustuksen, sisällykseltään painavamman kuin se koskaan oli Tiberin rannoilla kuullut.

Kuudes luku.

"Sinähän tiedät", aloitti hallitsija, "että isän kuoltua... kamalaa oli nähdä hänen makaavan verissään."

"Oli! Ja nainen...", puuttui Khelkhal kauhun vallassa puheeseen.

"Ole toki vait!" käski Attila. "Jos hunnit saisivat sen koskaan tietää —"

Mutta vanhus jatkoi sisäisen kammon lumoissa, joka hallitsi häntä vielä valtavammin kuin pelko

herransa tahtoa kohtaan: "Nainen! Paljas puukko kädessä. Vanha sarmaatilainen noita! Puukko, josta *hänen* sydänvertaan tippui! Kuinka hän sitä heilutti pörrötukkansa päällä! Punaisia pisaroita tippui siitä valkoisille suortuville! Ja kuinka hän sitä tehdessään huusi: pojanpoikani viattoman hän ristiinnaulitsi. Mutta vanha isoäiti on koston nuorukaisen puolesta. — Ja vanha vaimo surmasi Mundzukin, kaikkien hunnien hallitsijan, minun herrani!" Vanhus ähkyi tuskasta.

"Vaikene! sanon minä."

"He tietävät sen kuitenkin! Tosin te, molemmat pojat, surmautitte kaikki, jotka olivat olleet sitä näkemässä: neljäkymmentä miestä, kaksitoista naista ja puoli tusinaa lapsia; ja myöskin se vanha vaimo työnsi heti puukon kurkkuunsa. — Mutta sangen monet viattomista todistajista, jotka tapettiin, sanoivat kiroten pyöveleilleen, minkätähden heidän täytyi kuolla. Ja pyövelit kertoivat edelleen! — Niinpä minäkin sen sain kuulla jatsyygiläissodasta palattuani."

"Paha, ikävä, että he tietävät. Sillä he uskovat sokeasti ja sitkeästi siihen turhaan luuloon, joka sellaiseen tapaukseen liittyy."

Silloin kohotti vanhus päätään noista laihoista, luisista käsistä ja suunnaten katseensa kiinteästi hallitsijaan virkkoi: "Se ei ole mikään turha luulo. Jos mikä on totta, niin juuri se."

"Älä epäile sitä!" jatkoi vanhus varoittaen ja kohottaen etusormeaan. "Äläkä hälvännä sitä kansassasi! Sinä itse — jo pitkän aikaa olen sen tuskaisin mielin pannut merkille! — et enää juuri paljonkaan pane arvoa isäisi vanhaan uskoon."

"Se on liian paljon sanottu. Minä uskon sodan jumalaan, koston jumalaan, joka on pannut oman miekkansa minun käteeni. Uskon niihin ennustuksiin, joita pappimme näkevät sotavankien höyryävästä verestä. Semminkin", lisäsi hän hymyillen itsekseen, "jos ne tietävät minulle onnea ja voittoa."

"Se on", vastasi vanhus tyytymättömänä, "uskot kaikesta siitä, mitä olemme saaneet isiltä perinnöksi, juuri sen verran kuin sinulle kulloinkin kelpaa. Varo itseäsi! Jumalat eivät anna itseään pilkata. Varo itseäsi, herra!"

Menettämättä ryhtinsä levollisuutta, vain vitkaan mahtavaa päätään nostaen hallitsija lausui: "Sinä uhkaat. Tosin vain jumalilla. Mutta uhkaat. Et tiedä, kenelle puhut, vanhus."

"Tiedämpä: Attilalle, jonka edessä koko maanpiiri vapisee, mutta eivät jumalat. Eikä — Khelkhal. Khelkhal sinut ensiksi nosti sen pikku hevosen selkään, hän se pisti hennot sormesi harjan jouhiin, hän opetti sinut sitten puristamaan pikku käden nyrkiksi, juoksi kilpaa heposi rinnalla — valkoinen hevonen se oli! —, otti poikaressun näihin käsivarsiin, kun poikanen ensi kerran selästä putosi. Khelkhal on sanova sinulle totuuden, niin kauan kuin hän on hengissä."

"Sinä tiedät minun suvaitsevan sitä."

"Usein. Enimmäkseen. Et aina. Mielesi on sittenkin vain aron huonosti kesyttyneen suden. Höllästi asetettu kuonokoppa on jalomielisyytesi. Yks kaks viskaa petoeläin sen pois ja..."

"Niin, niin", myönnytteli Attila, hiljaa itsekseen puhellen. "Veren viileys on kuitenkin liian vanhaa perintöä asettuaikseen viisaan kasvatuksen ja kurin vaivasta. Mutta ole oikeamielinen, vanhus; katso: tuhat kansaa on kumarruksissa ruoskani alla, ja lukemattomat ovat jumalat, joihin he uskovat: meidän isiemme jumalat, Kristus, Jahve, Wotan, Jupiter, Tsrnbog. Ja hunni, kristitty juutalainen, germaani, roomalainen, vendi — jokainen vannoo, että hänen jumalansa on se oikea; kristitty antaa hakata itsensä kappaleiksi ennenkuin uhraa millekään muulle jumalalle. Mitä minun on nyt tehtävä, kaikkien näiden kansain pään? Onko minun uskottava kaikkiin heidän jumaliinsa, joista toinen sulkee toisensa pois. Vai eikö mihinkään jumalaan?"

Khelkhal teki liikkeen, joka osoitti kauhua.

"Vai onko minun valikoitava, mikä enemmän miellyttää, mitä voin uskoa, tekeytymättä ulkokultaiseksi ja itsepetoksetta? Juuri sen teen. Ennen kaikkea uskon itseeni ja tähteeni. Mutta varmasti myös siihen, joka on minut lähettänyt kansain sekaan: sodan kostonjumalaan."

Seitsemäs luku.

Vanhus oli jälleen tullut tyydytetyksi; luoden herraansa innostusta todistavan katseen hän huudahti: "Ja sinuun uskovat — enemmän kuin sinä itse — hunnisi ja Khelkhal. Enemmän, voi! enemmän kuin isien hurskaksiin oppeihin! — Juuri se, mistä keskustelimme, osoittaa sen."

"Mitä sillä tarkoitat?"

"No, sinähän tiedät —", vanhus alensi tässä ääntään, vaikkei ketään kuuntelijaa voinut olla lähettyvillä. "Onnettomuutta ja tuhoa uhoaa naisen tappaman miehen ruumiista kaikkiin lähelläolijoihin; kuin ruttoa pakenee hunni siten surmattua. Ja sinä tiedät myös, mikä kirous kansamme ikivanhan, kallionlujan uskon mukaan kohtaa ei vain sitä miestä itseään, joka kuolee vaimon käden kautta — vaan hänen poikiaankin! Ja kuitenkin he uskovat sinuun ja sinun muuttumattomaan onneesi."

Hieman kauhistuksesta hytkähtäen, ikäänkuin hänen olisi tullut vilu, ja väljää viittaa tiukempaan hartiainsa ympärille vetäisten hallitsija virkkoi: "*Toista* poikaa se jo kohtasi. — Eihän toki! — Sillä on kirous jo mennyt täytäntöön, on tyydytetty. Puolet täytäntöönmenosta on, luulen ma, yllin kyllin mokomalle tyhmälle taikauskolle." Hän koetti hymyillä, mutta ei onnistunut.

"Varo itseäsi, Attila! Älä ärsytä jumalia! Etteivät he panisi toistakin puolta täytäntöön — sinun suhteesi."

"Joutavia! Jos sellainen usko tosiaankin olisi pätevä, niin uskon kernaammin ennustukseen, joka minulle vasta äskettäin ilmoitettiin, kun vangiksijoutuneet boranilaiset ruhtinaat uhrasimme. Heidän vavahtelevista maksoistaan luki loihtijapappi: sinua, Attila, ei haavoita metalli, ei kivi eikä puu, ei veitsi, ei keihäs, ei nuoli, ei kirves, ei nuija — makuuhuoneessasi, vuoteellasi olet kuoleva kauniin naisen valkoisiin, pehmeihin, morsiamellisiin käsivarsiin."

Mieluisasti hän painoi pienet silmänsä kiinni, tuota mielikuvaa hengessään nauttien, lausuessaan nuo sanat ikäänkuin itseksensä.

"Voi sinun viisasta päätäsi! Etkö huomaa, että se loihtija — eihän hän ollut edes hunni, vaan maita mantereita kiertävä tessalialainen! — jakelee vain sellaisia ennustuksia, jotka, niinkuin hän oikein arvasi, maistuvat suussasi pelkältä hunajalta? Sillä yhä sinä olet naisiin kylläntymätön."

"En yksistään nautinnon takia, Khelkhal. Syvempi siinä on mieli. Ja — turmiollisempi alkusyy. — Mutta kuule nyt Bledan loppu. — Kun olimme veljellisesti jakaneet isän valtakunnan ja aarteet, se on: aivan tasan..."

"Siinä Bleda teki jalomielisesti: hän oli vanhempi. Hänellä oli oikeus koko perintöön. Hän soi sinulle puolet. Se oli jalosti."

"Mutta tyhmää", sanoa jymäytti hallitsija rypistäen synkkiä kulmakarvojaan. "Se maksoi hänen henkensä. Siis: me hallitsimme pari vuotta sovussa..."

"Sillä Bleda oli sangen oikeamielinen."

"Lakkaa kehumasta häntä", keskeytti Attila karkeasti. "Hän on aikoja sitten mädännyt — ei hän voi sinua palkita. Pidimme naapurien kanssa rauhaa, yksityiset hyökkäykset torjuimme. Mutta hunnien valta suli tiehensä."

"Eipä. Se vain ei kasvanut."

"Se on minusta jo sulamista tyhjiin. — Turhaan minä häntä koetin taivuttaa Byzantionia, Ravennaa, gootteja vastaan nousemaan. Kaikista sopivimmat tilaisuudet: vallanperimyssodat, veljessodat, kapinat naapurivaltakunnissa — niitä hän oli käyttämättä hyväkseen. 'Näytä, veljeni, jokin vääryys', sanoi hän, 'joka meille on tehty, niin minä en rupea sitä kärsimään. Mutta vääryyttä en minä rupea harjoittamaan'."

"Viisas ruhtinas!"

"Heikko raukka! — Enkä minä yksin, jolla oli vain puolet hunneista käytettävänäni, ollut tarpeeksi voimakas toteuttaakseni suunnitelmiani."

"Maailman kukistamista valtasi alle."

"Vain mitättömyyksiin voin ryhtyä. Ja usein niitäkin yrittäessäni tarttui veli, jota uhatut pyysivät avukseen, ehkäisten jo koholla olevaan käsivarteeni, kun hän tapasi minut vääryydestä. Kauan minä sitä, hammasta purren, siedin, kunnes Jumala minut päästi hänestä. — Taaskin kerran olin hakenut hänet käsiini temmatakseni hänet hyökkäämään Byzantionia vastaan, missä kolme puoluetta raateli toisiaan; voitto olisi ollut epäilemätön. Hän epäsi, ensin kylmästi, sitten, kiihkeämmin kehoittaessani, narkästyneenä. No, hyvä, huusin minä suutuksissani, niinpä käyn yksin päälle."

"Olet siihen liian heikko", hän vastasi.

"'Senpähän näemme', virkoin ja käänsin selkäni lähteäkseni tieheni."

Silloin hän uhkasi — ja se oli hänen tuhonsa!

"Varo itseäsi, pysy rauhassa!" hän käski. 'Jo aikaa sitten on minua kaduttanut, siitä pitäen kun näin sinun hurjan himosi, että annoin sinulle puolet perinnöstäni.'

"Säilytä rauha! Muutoin kysyn hunneiltasi, eikö vieläkin esikois-oikeus ole pantava voimaansa. Saat nähdä, eivätkö sinunkin kansasi halua mieluummin elää rauhassa minun lempeän käteni suojaamina kuin sinun ruoskasi pakottamina usutettuina kaikkia naapureja vastaan.'

"Ja hän jätti minut siihen seisomaan ja lähti ylpein askelin tiehensä.

"Aluksi jähmetytti minut äänetön vihan vimma.

"Sitten pääsi kurkustani raivon parahdus ja syöksyin hänen leiristään Tonavan metsään. Saavuttuani teltaani kaatoi kova kuume minut maahan. Seuraavana yönä näin uninäyn...", hän pysähtyi puheessaan, hengitti syvään ja lausui sitten juhlallisesti: "Se ratkaisi *hänen* kohtalonsa. Ja minun! Ja tuhannen kansan. —"

Kahdeksas luku.

"Sillä minusta tuntui: yht'äkkiä minut tempaistiin vuoteestani, teltastani, kohosin ilmaan kuin pyörretuulen nostamana, korkealle, yhä korkeammalle, liki tähtiä, ja sitten minut jätettiin maanpiirin korkeimman vuoren huipulle.

"Ja kun tähän asti oli yö ollut ympärilläni — oli nyt kirkas päivä.

"Ja minä näin allani aamuauringon verenpunaisessa valaistuksessa leviävän kaikki maat, ja joet kiemurtelivat niiden halki kuin hopeiset nauhat; mutta niidenkin päällä lepäsi verenpunainen kajastus; ja näin kaikki meret lahtineen ja saarineen; mutta syvänsinisen meren ja vihreiden saarien yllä lepäsi verenpunainen kajastus.

"Ja minä näin noususta hamaan laskuun asti! Kansamme ikivanhasta kotimaasta, sieltä suola-aroilta, jotka sijaitsevat tuolla puolen sen pienen meren Aasian maassa, hamaan tuon Herkuleen patsaisiin asti, joka myös kuuluu maailman valloittaneen.

"Ja minä näin keskiyönmaasta, missä hyytynyt meri jäisillä rantamilla hohtavaa merikultaa huuhtelee, keskipäivänmaahan asti, missä keltahiuksinen vandaalikuningas vedättää itseään kullankarvaisilla harjankantajilla vapisevan Kartagon läpi.

"Ja minä näin edessäni kansojen ja niiden ruhtinaiden puuhat kaikissa näissä maissa: kihisevän muurahaispesän kaltaiselta se minusta näytti.

"Mutta yht'äkkiä minä säikähdyin.

"Sillä auringon valo pimeni; sen ja minun välilläni seisoivat valtava, pelottava hahmo: jättiläinen!

"Sen vaskiset jalat ulottuivat vyötäisiltä — korkean vuoren laelta — aina maan laaksoon asti ja hänen päänsä pisti taivaan peittäviin pilviin. Niin minä näin vain hänen panssaroidun rintansa ja kaulan. Mutta monesti iski salama alas kiitävistä pilvistä: se oli hänen leimuavan silmänsä katse, ja silloin oli minun pakko sulkea sokaistuneina silmäni. Taikka hänen kasvonsa pysyivät tosin kyllä peitossa, mutta korkealla tuolla puolen pilvien yleni hänen kypäränsä kärki näkyviin ja se leiskui ilmitulessa.

"Ja minä tunsin sen jättiläisen, taikka minä arvasin: Puru, hunnien ylijumala, hirmuinen sodanjumala."

Khelkhal kauhistui; hän pani käsivartensa ristiin rinnalleen: "Ole meille armollinen, Puru, hirmuinen jumala!" hän kuiskasi.

"*Minulle* hän oli, minulle hän on armollinen! Sillä halki pilvien tunki hänen äänensä, joka kaikui kuin kaukainen, kumeasti jylisevä ukkonen. Ja ääni puhui:

"Sinä näet edessäsi maan kansat. Mutta vain päältäpäin näit ne tähän asti; huomaa: nyt näytän ne sinulle sisältäpäin.'

"Ja katso: äkkiä tunki katseeni läpi kaikkien marmorikattojen ja temppelien ja kirkkojen ja palatsien ja kivitalojen marmorikattojen ja vaskilaattain etelässä ja idässä ja paimentolaisten nahkapeittoisten teittäin ja kalastajain ja poronmetsästäjain sammalkattojen tai lumisten lautakattojen lännessä ja pohjoisessa; ja minä näin riitaa ja väkivaltaa ja ryöstöä ja varkautta ja murhaa ja aviorikoksia.

"Ja — oi kaameaa selvyyttä! — joka ainoan silmäni keksimän ihmisen aivoihin ja sydämeen näin; minä näin hänen salaisimmat ajatuksensa ja hänen kätkeyimmän kaipuunsa; ja näin petosta ja valhetta ja katkerinta vihaa ystävyuden varjoon piilotettuna ja palavaa kostonhimoa tai palavaa nautinnonkaipuuta, ja näin pappien niinkuin uhraajainkin tekopyhyyttä; mutta kaikissa näin kurjaa, raukkamaista kuolemanpelkoa.

"Ja minut valtasi suunnaton inho koko ihmiskuntaa kohtaan.

"Ummistin silmäni; en halunnut enää nähdä lisää.

"Mutta jumala lausui: 'Pelkäätkö, hunni?'

"En tiedä, pelkoako lie vai mitä', vastasin, 'mutta minusta on kuin haisisi löyhkäävä liha. Kamalaa. Pikemmin ei pitäisi mitään olla kuin on se, mitä on.'

"Tosia puhut. Ja sinä — sinun pitää tosi *tehdä!* Attila, Mundzukin poika, katso tuonne keskipäivänmaahan Byzantionin ja Ravennan roomalaisia: ne potevat, potevat parantumaton sisäistä mädännystä; maailman valtikka, se luisuu heidän käsistään.'

"Ja katso nyt tuonne, keskiyönmaahan päin!

"Näetkö noita vaaleita jättiläisiä, joiden silmät on siniset ja säteilevät?'

"Luulet — olet sitä varonut! — heidän nostavan sen, tuon kultaisen valtikan? Älä pelkää! He ovat heidän metsiensä karhujen kaltaisia: väkeviä, urhoollisia kuolemaan asti, mutta typeriä kuin tuo raateleva eläin. He raatelevat toisensa, missä ikinä tapaavat, tyhmästä taistelunhalusta. He juopuvat taistelussa verestä, voiton jälkeen oluesta ja simasta, nautamaisemmin kuin elukat, jotka voi vain yhden kerran samalla juomalla juovuttaa. Eivätkä he koskaan opi tottelemaan. Sen vuoksi he eivät myöskään opi hallitsemaan koskaan. Joka heidät sekaisin ja toisiaan vastaan ärsyttää, se tuhoaa heidät helposti heidän hulluudellaan, jota he nimittävät kunniaksi tai uskollisuudeksi tai sankariuhmaksi, ja heidän eläimellisellä juonnillaan: veressä ja oluessa ja ylpeyden hulluudessa, niillä he ovat varmasti tuhottavissa.'

"Ja noiden vaaleiden juoppojen takana on toisia, joita idän usvapilvet vielä verhoavat; he pystyvät paremmin tottelemaan, mutta vielä vähemmän hallitsemaan ja sen ohessa vielä vähemmän huolehtimaan tulevaisuudesta kuin sinisilmäiset jättiläiset, joiden rinnassa sykkii lapsensydän; eivätkä he juo vähemmän eivätkä ole niin pelottoman rohkeat: joka karhuja suistaa, nauraa susille.'

"Sinun hunnisi ovat tosin varreltaan vähäisemmät ja heikommat kuin roomalaiset, Asgardhin pojat ja sarmaatit; mutta heidän lukunsa on kuin arojen hieta. Ja he osaavat totella, aprikoimatta, empimättä, kuin koirat metsästäjää. *Sinua* he tottelevat kuin nuoli, jonka kaaresta lennätät.'

"Sato on tuleentunut; tahdotko ruveta korjuumiehekseni?'

"Nouse, Attila! Rooman summattomat ilkityöt, halki vuosituhannen kasaantuneet, huutavat minun tyköni, huutavat kostoa.'

"Minä olen kostonjumala: tahdotko ruveta kostonjumalan mieheksi? Tahdotko?'

"Niinpä heitä siis tällä hetkellä itsestäsi pois, mitä inhimillistä sinussa on. Se on: heikkoa.'

"Ja rupea tunteettomaksi niinkuin miekka minun kädessäni, vain *minun* tahtoani palvellen, säälimättä kortta niittäen, sadattuhannet surmaten, myös lapset, naiset, ukot.'

"Ja minä olen tekevä sinun nimesi suureksi kaikille kuninkaille. Ja lasken jalkaisi alle kaikki maat auringon noususta hamaan sen laskuun asti.'

"Eikä vilja ole enää kasvava eikä ruoho eikä yrtti siinä kamarassa, jota sinun ratsusi kavio on polkenut.'

"Ja sinun nimesi on, niin kauan kuin ihmiset puhuvat, tuleva peloittavimmaksi sanaksi heidän suussaan, maine ja kirous, ylpeys ja kauhu, jolla ei ole vertaa.'

"Sillä kostonjumalan ruoska on nimesi oleva, suurin ja peloittavin.'

"Tahdotko sokeasti täyttää kaiken sen, minkä mieleesi johdatan? Attila, tahdotko?'

"Minua puistatti. Kauhistutti. Olin vaihi. Sydänvereni hyytyi.

Ajattelin: pitääkö minun surmata viattomiakin? Muistui mieleeni, miten minä — Bledan kanssa — olin istunut äiti armaan polvella. Minua säälytti äidit, lapset... —

"Hän näki pääni läpi ajatukseni. Ja nauraen — mutta se nauru oli hirmuista ikäänkuin olisi ukkonen kaikunut kalliosta — hän huusi: 'Epäröitkö? Etkö tahdo? Hyvä! Tonavan metsässä, lähellä Bledan teltoja, on sammalen alle haudattuna vanha voitonmiekkani. Ruhtinaasta, joka sen saa käteensä, *tulee* siitä hetkestä lähtien — tahtokoonpa tahi älköön — niinkuin siitä miekasta, tulee *itsestä* minun tunteeton voittamaton miekkani. Niin tulkoon sitten Bledasta maailman herra!'

"Ja salamoiden ja jylisten jumala katosi.

"Ympärilläni oli yö.

"Vuori, jonka laella olin seisonut, aukeni jalkojeni alla.

"Syöksyin, syöksyin, raskaana kuin putoava kivi, loppumattomasti alaspäin.

"Veri purskahti suustani ja nenästä.

"Töytäsin vihdoinkin maata vasten — kaikki maistui vereltä...

"Silloin heräsin: tosiaankin tuntui suussani veren maku; suusta ja nenästä oli vuotanut verta: makasin vuoteeni ääressä, maassa; kuume oli viskannut minut maahan; tuntui kuin olisin kuolemaisillani.

"Oli yö; himmeänä kyti riippulamppu; mutta ylitseni kumartui Bledan airut sanoen:

"Veljesi — vanhempana — käskee sinun saapua huomenna ennen auringonlaskua hänen eteensä. Ellet tule etkä luovu siitä hyökkäyksestä, josta olet hänelle puhunut, ottaa veljesi Bleda sinulta pois kaikki kansasi, niinkuin hän on ne sinulle antanutkin.'

"Ja hän katosi. —"

Yhdeksäs luku.

"Seuraavana päivänä ratsastin Bledan luo halki Tonavan metsän. Aurinko osui jo sivukkain kuusien tummiin oksiin.

"Verenpunaista oli kaikki — aivan niinkuin olin unessa nähnyt; oksat ja rungot ja mitä puiden ja pensaiden välistä saattoi taivasta nähdä. Ja syvästi verenpunainen oli metsäpohjan pehmyt, tuuhea sammal, joka imi auringonsäteitä ahneesti.

"Ratsastin pitkälti edellä seuraajistani, yksikseni.

"Minua vähän vilutti. Öinen uni — avoimin, valvovin silmin täytyi minun se yhä uudestaan nähdä.

"Silloin kuulin karjan ammuvan syvällä metsässä, tiestä oikealla. Se herätti minut valveellisesta unestani. Paimen tuli tiheiköstä, hänellä oli yllään pitkä lehmännahkainen viitta; tunsin hänet: hän oli Bledan karjanpaimenia; olimme nyt lähellä veljeni teltoja.

"Jätit karjan, Rual?' kysyin. 'Minkä takia? Ja mitä kannat viittasi alla?'

"Herra', vastasi paimen, 'ikivanhaa harvinaista rautaa. Lähdin karjan luota viemään tätä herralleni. Nuori hieho ontui tullessaan kerran juomasta sammallähteeltä. Sen vasemmasta etujalasta vuoti verta. Seurasin jälkiä, ja katso, likellä lähdeä pisti kosteasta sammalikosta näkyviin terävä rautakärki; kaivoin paimensauvallani esiin, mitä sieltä tuli: vanha, ruostunut säilä. Outoja piirtoja on siihen uurrettu. Ja katsohan", — hän läväytti viittansa auki ja piteli metallia silmäini edessä, — "tässä ylhäällä kahvassa, rautakielekkeessä, joka meni tupen sisään — puuaines on aikoja sitten lahonnut! — siinä hehkuu pyöreitä, punaisia kiviä ikäänkuin veripisaroita —'

"Kuumaksi kahahti ruumiini kuin olisi tulinen vasama siihen iskenyt. Ei viluttanut enää.

"Minulle! Anna miekka minulle!' huusin ja tavoitin ratsunselästä käsin sitä.

"Mutta vikkelästi hyppäsi paimen syrjään.

"Mitä ajattelette?' huusi hän. 'Bledan maalta Bledan rengin löytämä!'

Hänen miekka on.'

"Ja hän riensi kiireesti minun edelläni läheisten leirivahtien luo. Ennen pitkää seisoin veljeni teltassa.

"Mies — hänellä oli ase vielä kädessään! — oli polvistuneena hänen edessään ja kertoi.

"Bleda ojensi jo kättään sitä ottamaan; silloin minä astuin sisään.

"Hän viittasi miestä poistumaan; tämä nousi ylös, laski miekan tarjoilupöydälle, kumarsi syvään ja meni.

"Veljeni, ankarampana ja ylpeämpänä kuin olin hänet koskaan ennen nähnyt, oikaisihen suoraksi — hän oli paljon kookkampia minua — ja virkkoi, minuun alas katsellen:

"Valitse, Attila. Näin unta viime yönä, että olit se jättiläissusi, jonka germaanit sanovat lopulti nielevän kaikki jumalat ja kaikki ihmiset. Sitä et toki saa tehdä! Hunnin nimestä ei saa tulla kirosanaa kansain keskuudessa. Vanno, ettet enää minun luvattani rupea käymään sotia. Taikka minä kutsun saamasi kansat valtikkasi alta pois. Ne tottelevat kyllä minua. Sinua ne eivät pelkää, ne vihaavat sinua, minua ne rakastavat. Ja väkevämpi kuin viha on rakkaus.'

"Aiotko? Et saata olla tosissasi...' Enempää en saanut vihalta suustani.

"Epäiletkö?' hän vastasi. 'Niinpä minä vannon! Raskaimman valan, miekkavalan! Missä on...?'

"Hän tavoitti kanniketta, mutta hän oli unohtanut miekkansa teltan makuuhuoneeseen.

"Hän katsahti ympärilleen: juomateltan pielissä ei ollut missään miekkaa. Silloin osuivat hänen silmänsä — minä huomasin sen ja säikähdin ytimiäni myöten! — *siihen*, miekkaan!

"Hyvinpä osuikin', hän lausui, 'Rual, paimen, arveli, että kansamme ikivanhan tarinan mukaan on sodanjumalan miekka haudattu Tonavan korpeen. Ehkäpä', — hän hymyili, — 'tämä juuri on se. Minä vannon tämän miekan kautta —'

"Hän astui hitain askelin sitä kohti: vain kaksi askelta. Kolmannella hän makasi jaloissani; minä näin punaisen suihkun pulpahtavan hänen kaulastaan; ylt'yleensä olin hänen verensä punaama, kasvoni, käteni ja miekkani, jota pitelin kourassani — en tietänyt, miten se oli käteeni joutunut.

"Hän ei päästänyt enää sanaakaan, vain hänen katseensa tapasi minut.

"Mutta se *ei* tavannut minua! Olin tullut tunteettomaksi, en tuntenut katumusta ja kovaksi kuin kädessäni oleva rauta.

"Ilakoiden minä huusin: "Niinpä niin! Tämä *on* taikamiekka, sillä minä en tunne enää mitään."

"Silloin raukeni hänen silmänsä."

Hän keskeytti kertomuksensa ja hengitti syvään.

Kymmenes luku.

Pitkän vaitiolon jälkeen aloitti Khelkhal katsahtaen levollisena murhaajaan: "Hunneille sanoit teltasta tullessasi, että veljesi, viinistä päihtyneenä, oli varomattomasti tupertunut miekkaan. Eivät sitä kaikki uskoneet. Moni tahtoi napista..."

"Mutta minä en antanut heille siihen aikaa. Sodan Byzantionia vastaan, sodan itägootteja vastaan, sodan markomanneja vastaan, sodan sarmaatteja vastaan aloitin vielä samana päivänä."

Khelkhal nyökäytti päätään: "Bleda oli vielä lapseton. Hänen raskas vaimonsa teljettiin tyrmään ankaran vartioinnin alaiseksi. Mitä hän synnytti — sitä ei ole kukaan saanut tietää."

Nyreissänsä keskeytyksestä Attila lausui lyhyesti päätään pudistaen: "Poika... kuoli. Mutta minä! Kaikki neljä sotaa voitin. Ja senjälkeen he seuraavat minua sokeasti, kun ajaa karautan, tuota miekkaa heiluttaen, heidän etunenässään. He tietävät, että minä olen sen... perinyt Bledalta. Ja se on voitonmiekka! On! Niin se on säilynyt minun kädessäni —! Koskaan ei minua ole vielä lyöty. Ei!" hän huusi äkkiä kauaskajahtavalla äänellä jalkaa polkaisten, "ei! Ei siellä Galliassakaan tuo mieletön roomalaisten ja länsigoottien liitto. Kohautat olkapäitäsi, vanhus? Ei, sanon minä sinulle. Ajettiin

meitä takaa, kun ratsastimme sieltä pois päin? Ja neljäntenä päivänä olisin hyökännyt neljännen kerran, sillä vielä minulla oli hunneja riittämiin asti, ellei yöllä — verta oli nieluni ruvennut vuotamaan, olin tukehtumaisillani! — sodanjumala olisi toistamiseen ilmaantunut virkkaen: 'Käänny nyt takaisin, voittamattomana. Kolmen vuoden kuluttua palaa taas, kolmin verroin vahvempana, ja voita!'

"Ensi keväänä käännän sinne tieni jälleen ja voitan.

"Sitten arvelivat kadehtijani, ettei miekkani ole voinut kumminkaan yhtä vihollista tavoittaa, Rooman paavia.

"Houkkiot! He luulevat minun sillä kertaa kääntyneen takaisin senvuoksi, että muka pelkäsin kristittyjen jumalan vihastusta, jolla minua erään valkopartaisen papin sanotaan uhanneen tiellä lähellä Mantovaa. Mutta miksi minä enemmän pelkäisin Kristusta tai Pyhää Pietaria kuin muita jumalia, joihin en liioin usko? Tosin meidän kansamme samoin kuin germaanien keskuudessa käy sananparsii: joka Roomaan astuu, tulee roomalaiseksi tahi kuolee. Jo kauan olen tuntenut tämän puheen, mutta olen siitä vähät välittänyt. Mutta mieleni ei ollut hyvä, kun annoin käskyn Mantovassa: Roomaan! Sen päivän iltana kohtasin Rooman piispan ja hänen pappinsa, jotka rukoilivat minulta sääliä ja polvillaan lahjoja ojensivat. Ei tuo ilta eikä Leo säikäyttänyt minua kääntymään takaisin, vaan seuraava yö ja näkemäni uni. Ja eräs totuus... Alinomaa kaikuivat yöllä korvissani, kun teltassa makasin, tuon vanhan turvattoman miehen pyynnöt, varoitukset, enkä saanut unta. Vihdoin aamupuoleen uinahdin ja heti näin unessa — tiedäthän, että aamu-uni on puoli totuutta! — silmäini edessä ikäänkuin ruoistaisen joen korkeasta virtakasvistosta kohoavan kuninkaan pään, jonka hartioille vielä valui nuoruuden kutrit, germaanilaisväriset; se pudisteli määristä hiuksistaan ruokoja ja simpukoita, ja panssaroitu hahmo varoittavasti nostaen oikeaa kättään virkkoi: 'Olen Alarik, Rooman valloitin väkiryssä, heti sen jälkeen kuolin, aalto kieltää enempää sanomasta. Varo itseäsi, Attila!' Ja painui jälleen vuolaaseen virtaan.

"Mutta minä kavahdin pystyyn säikäyksissäni, sillä minut herätti pääni päältä kuuluva suriseva ääni; oli kirkas päivä: huomasin jousestani, joka riippui patjani kohdalla, vahvan jänteen katkenneen — se heilahteli vielä edestakaisin."

"Se on paha merkki", jupisi Khelkhal pelästyneenä.

"Niin minäkin päätelin ja annoin käskyn peräytyä takaisin. Mutta Rooman paavi ei ole minua voittanut yhtä vähän kuin Aëtius tahi länsigootti."

Yhdestoista luku.

Vähän aikaa vaiti oltuaan hallitsija rupesi jatkamaan: "Voimakkaammin kuitenkin vielä kuin voittamattomuudellani on se miekka osoittautunut oikeaksi — minähän sen jo sanoinkin — koskemattomuuteni kautta. Sydämeni muuttui malmiksi heti kun sain miekan käteeni lyödäkseni veljeni kuoliaaksi. Pelko, sääli, itse vihastukseen eivät enää liikuta minua."

"Se on totta: kuolleena, ikäänkuin itse kuolemanjumalana, sinä vaellat ihmisten seassa. Mutta mikä sinussa on itsehillintää, mikä tunteettomuutta? Ei sinun koskaan näe hymyilevän. Luulenpa, etteivät edes naisetkaan, joita suutelet — lakkaamatta. Näyttää siltä kuin ei rakkauden nautintokaan valtaisi sinua."

Hallitsija kohotti paksun alahuulensa ylös:

"Ei. — Mutta sittenkin! — Jotakin huumausta näyttää mies kuitenkin tarvitsevan. Viiniä tai olutta tai simaa — kaikkea paitsi vettä ('tahi miksei', sanoi hän irvistäen, 'verta, tuolloin siellä Galliassa, kun Marnessa juoksi enemmän verta kuin vettä') — kaikkea, mikä juovuttaa, vannoin jo poikana olevani juomatta, kun kerran kuulin veljeni juovuspäissään lepertelevän sellaista, minkä hän halusta olisi pitänyt omana tietonaan. Voitto, maine, valta, kulta, ne eivät enää juovuta minua; tosin minun on tarvis saada niitä, niinkuin tarvitsen ilmaa elääkseni, mutta ne eivät enää juovuta minua. — *Minun* juopumukseni on nainen; *tuska*, jota nainen näissä käsivarsissa kärsii."

"Kaiketi sentään myös naisen kauneus, siltä ainakin näyttää. Sillä vain kaikista kauneimmat valikoit itsellesi! Ja halki vuosien — vuosikymmenien! — melkein aina germaanittaria. Miksi?"

"Sen sanon sinulle, Khelkhal", virkkoi hallitsija ja vilkutti rumia silmiään kuin vihainen eläin. "Ei siinä ole vain nautinto määräämässä, ovat muidenkin kansain naiset usein kauniita, vaan" — hän hymyili ilkeästi — "on siinä valtioviisauttakin tahi kavaluutta, mikä on sama asia. — Sillä germaanit..." — Hän takeltui; sitten hän jatkoi: "Sodanjumalan lohdutuksesta huolimatta — ovat ne tuottaneet, ja tuottavat,

paljon huolta! Niin, ne ovatkin minun ainoat huoleni! Voi, siellä Galliassa minä olisin Katalaunisten kentillä poljettanut sen viisaan Aëtiuksen taistelunjohtajataidon hänen viisaista aivoistaan murskaksi ratsujeni sataintuhanten kavioiden alle, elleivät nuo kirottut gootit olisi taistelleet hänen rinnallaan kuin..."

"Kuin yli-ihmiset", virkkoi Khelkhal, hiljaa vapisten, "kuin heidän omat Asgardhissa asuvat jumalansa!"

"Ja yhtä kaikki! Germaanilaisia miehiä minä en juuri pelkää. Puru puhui totta: he eivät koskaan opi tottelemaan, eivät koskaan opi pysymään yhdessä; juopottelu ja kunnian harha tuhoaa heidät. Enkä kerrassaan mitään arvoa pane siihen yksinkertaiseen hyveeseen, jota nämä kuuden jalan mittaiset urhot, nuo pojat, joilla on jättiläisen ruumis, nimittävät sankaruudeksi. Tyhmyyttä se on, tuo silmitön, niin, riemuitseva ilo syöstä keihäaseen ja kuolemaan.

"Korpien villi metsähärkä olisi sen mukaan suurin sankari ja ansaitsisi päästä kaikkien germaanien kuninkaaksi, sillä mikään, joka hengittää, ei ole sitä pelottomampi eikä väkevämpi. Mutta punainen vaatetilkku ärsyttää sen itsemurhaavaan raivoon, vähäinen myrkkynuoli surmaa sen pitkän matkan päästä, jok'ikiseen viisaasti kaivettuun kuoppaan putoaa tuo avuton jättiläinen. Mutta siinä juuri *minun* kuninkuuteni: punaiset tilkut, myrkkynuolet, ovelat riistahaudat. Tosin on monta kertaa tarpeen näyttää näille nelikymmenvuotisille poikasille, etten minäkään heidän käsivarsilihostensa keikutuksessa taidossa jää heidän pellavapartaisista kuninkaistaan jälkeen. Vallan mielelläni minä sentähden suostuin Tsendrulin toivoon; kuinka gepidien ja muidenkin germaanien lähettiläät ällistyivät, kai sinä sen näit? — Siis tuosta sankaruuden kömpelöstä tompelimaisuudesta kyllä selviytyy. Mutta yksi asia on maan päällä — vain yksi! — jota tosin kylläkään en pelkää, mutta kavahdan. Kavahdan kuin jumalille pyhitettyä, jumalain kätkemää salaisuutta: germaanilaista naista. Siinä se! Siinä on uhkaamassa jokin, jota ei valtiokavaluuteni, ei juopottelu eikä oma hurja voima itsemurhaajan tavoin tuhoa. Katso vain noita korkeakasvuisia neitoja, noita ylpeäpovisia vaimoja! Ikäänkuin vaaleat jumalattaret he astelevat uhkean tukkansa somistamina maan yli liitelevin askelin. Ja miten heidän harmaansinisistä silmistään säteilee siveä ylpeys, joka on minua usein pidättänyt; tosin ei kyllä pitkäksi aikaa", hän lisäsi pilkallisesti.

"Ja kuinka ne kasvattavat, nämä verrattomat äidit, lapsiaan samaan jaloon uhmaan alati! Heidän naisissaan on heidät, germaanit, tuhottava. Heissä uhkuvat sen voiman syvimmat, salaisimmat, nuorentavat lähteet. Kun heitä ei nyt kuitenkaan kaikkia voi ajaa Tonavaan — liian paljon heitä on" — tässä hän siveli turpeita huuliaan — "ja vahinkokin olisi noita valkeita ruumiita — ovat kreikkattarien ohella maailman kauneimmat naiset! — täytyy murhaamisen asemesta tuhota heidät elävältä. Sekasikiöitä, ei germaaneja, tulee heidän synnyttää; sekasikiökansa, hunnilaisia germaaneja, kohotkoon germaanisten" — hän hymyili ilkeästi — "Asgardhista lähteneiden germaanien tilalle. Niin paljon kuin vain olen vuosikymmenien varrella saanut käsiini heidän valkopovisia tyttöjään, olen heidät viskannut keltaisten hunnien syliin: monta, monta tuhatta jo. Ei voi, kuulehan vanhus, ei voi olla meille pahitteeksi", hän virkkoi silmää iskien, "jos nuorempi suku tulee hiukan kauniimpi meitä. Sillä rakosilmineen ja terävine poskiluineen ovat he aika vintiöitä, nämä hunni-poikaseni."

"Nopsa, sävyisä, sokeasti kuuliainen — sen pitäisi sinulle riittää, herra", murahti Khelkhal.

"Niin riittääkin — ainakin maailman lannistamiseen, ellei sen kaunistamiseen. — Mutta tehdä hunnitariksi kaikkein kauneimmat, kaikkein ylpeimmät, kaikista uhmamielisimmät näistä vaaleista puolijumalattarista, sen teon pidätän näiden käsivarsien syleilyn etuoikeudeksi."

Ja hän venytteli mielihyvällä, uhkuvan voimansa tunnossa, lyhyitä mutta mahtavia käsivarsiaan koukistaen kyynärvarren ylöspäin ja jännittäen olkavarren valtavat lihakset.

"Vastarinnantekijän tuska enentää minun nautintoani, salaisen tarkoituseräni, kaikkea germaanilaisuutta kohtaan tuntemani vihan voiton vielä maukkaammaksi höystämää. Miten monta sataa kaikkein ihaninta imeä jo olenkaan ainiaaksi murtanut. Ja joskin he, aluksi, aika äksyisti rimpuilevat, niin kahleissa he sentään väsähtävät pian! Ja kun he vain ovat synnyttäneet minulle ensimmäisen ja jollekin suosikilleni toisen hunnilaislapsen, niin silloin he ovat kesyttyneet."

"Aina", hän jatkoi vähän ajan perästä päätään pudistaen, "tosin eivät. Eikä minun ristisiitokseni ota oikein menestyäkseen. Näyttää siltä kuin rumuus periytyisi helpommin kuin kauneus! Moni germaanitar nähdessään hunnin hänelle siittämän lapsen edessään makaavan keltaisena, vääräsäärisenä kuvatuksena ei ole sitä nostanut rinnoilleen, vaan viskannut seinään. Huonosti sekaantuu! Hunnilainen etikka saattaa germaanilaisen maidon juoksemaan. Minun omatkin germaanittarista syntyneet poikani — niin, ei minulla heistä iloa ole."

Hän vaikeni ja katsoi synkeänä eteensä maahan.

"Ellak on jalo henki."

"Haaveilija hän on", puhkesi isä kiivastuen. "Uneksija! Velttiö! Äidiltään, amelungilaistytärtä, hän on hupsun haaveiluhalunsa perinyt, tuon päättömän olemattomain kaipuun ja havittelun. Ja se naismainen armonanto! Tekisi muka jalomielisyydellään kaikki viholliset aseettomiksi! Jalomielisyyttä Byzantionia kohtaan! Tuota viheliäistä keisaria kohtaan! Gootittaren poika rakastaa gootteja enemmän kuin hunneja! Uskon tosiaankin", lopetti hän puheensa äkäisenä, "hänen vihaavan minua sentakia, että minä, hunni, otin itselleni vapauden ruveta hänen isäkseen! Goottilaisia sankarilauluja hyräillen Amalahild hänet nukutti, goottilaisia sankaritaruja Goottien kielellä supatti hän hänelle lakkaamatta, kunnes... kunnes se minusta oli liikaa ja hän yks kaks — kuoli."

Hänen suunsa värähti hiukan.

"Seisoinhan minä siinä vieressä", virkkoi Khelkhal. "Minä ja poika. Sinä kielsit häntä enää laulamasta gootin kielellä. Vain viimeiset säkeet, hän pyysi, kuningas Hermanarikin, kantaisäni, uljas loppu. Ennenkuin hän poikani, kumarsi hunneja, hän pisti..."

"Hän ei saanut sanotuksi loppua!" huusi Attila. "Sillä minä potkaisin häntä vihapäissäni jalallani."

"Hän oli raskaana; kuoli siihen paikkaan. Ja Ellak seisoi vieressä. Pitäisikö hänen rakastaa sinua?"

"Pelätä minua hänen tulee! Ja olla toivomatta saada periä minut, se raajarikko. Eihän hän enää pysty miekkailemaankaan."

"Ei oikealla kädellä. Mutta vasemmalla hän miekkailee mainiosti, niinkuin vallan hyvin tiedät; monta kertaa hän on vasemmalla kädellään voittanut sinun puolestasi, sen jälkeen kun hän, sinut pelastaakseen, murskautti oikean kätensä. Olimme Orleansin edustalla. Hän pani oikean kätensä sinun pääsi ja sen vakaisen kivilohkareen väliin, jonka roomalainen heittokone oli singonnut vallilta; se oli tarkkaan tähdätty."

"Joutavia, ei se olisi minua ottanut hengiltä, yhtä vähän kuin nuolien ja keihäiden pilvi Katalaunisten kentillä. Nyt tiedät kyllä — sanoinhan minä sen jo —, miten minä kuolen. — Mutta", hän jatkoi äreästi, "ei minun muidenkaan poikaini kuhiseva parvi — sata kaksiyhdeksättä niitä oli eilen, tänään ilmoitettiin kaksi syntyneen lisää, tyttäriä en ole enää pitkään aikaan ottanut lukuun ollenkaan — ei siitä ole paljon mihinkään. Ei Ernakistakaan, tuosta kauniista pojasta, niin hellästi kuin häntä rakastankin."

"Ernakin olet tärvellyt sokealla rakkaudellasi. Paremmaksi kasvatukseksi oli Ellakille isän — viha. — Ja Dzengisitz?"

"Tosiaan, Dzengisitz. Hän nyt on ainakin juuri sinun mielesi mukainen, vanhus. Aito hunni!"

"Niin! Koko kansamme paras ratsastaja. Ja parhain jousimies."

"No miksei! Ei hän hullumpi ole. Minä siedän häntä aika hyvin, sitä poikaviikaletta", virkkoi Attila hyvillään. "Mutta hänen äitinsä — hyi, kaunis hän ei ollut."

Ja hän irvisti kuin olisi puraissut karvasta juurta. "Sen äiti polveutui", vastasi Khelkhal, "vanhimmasta hallitsijasuvustamme — vanhemmasta kuin sinun on."

"S en vuoksi määräsi isäni Mundzuk minut ottamaan hänet vaimokseni. Siitä ei hän tullut suloisemmaksi. Kauhistuttava morsiusvuode! Ja meidän poikamme Dzengisitz — no, hän luonnistui sen mukaan! Hän on vielä rumempi kuin isänsä ja äitinsä yhteensä. Ja vaikka hän olisi juuri oikea vastamyrkky Ellakin pehmeyttä vastaan — niin ei hänestä ole maailman hallitsijaksi hänestäkään. Ratsastuksella ja pääskyjen amunnalla ei minun valtakuntaani viedä eteenpäin. Ernakia, sitä kaunokaista, minä vain kiittelen."

"Herra", huudahti Khelkhal, "tuleeko viisitoistavuotiaasta pojasta, tuosta rajattomasti hemmotellusta, maailman hallitsija?"

Mutta hellä isä ei kiinnittänyt kysymykseen mitään huomiota. Itsekseen supisten hän jatkoi: "Hänen äitinsä! Hän oli minun suloisin seikkailuni. Muut naiset tuntevat suurta kammoa minua kohtaan, ja väkivallalta ovat vain hunnilaisnaiset minua syleilleet. Mutta hän! Mutta Libussa!"

Ja nyt hän kertoi, ei kuulijan varalta, vain itselleen, muistoihin vaipuneena, hiljaa edelleen:

"Leirissä ilmoitetaan erään sklabenilaisruhtinaan tyttären tulleen vieraaksi. Hän tahtoo puhutella minua teltassani, yksin. Varustaudun tikariniskun varalta; mutta hän heittäytyykin jalkoihini maahan.

Kuinka kaunis hän oli! Paksut palmikot sinisenmustat, täyteläät huulet punaiset kuin kirsikka, poskissa persikan untuvat! Ja hän kuiskaa hellästi minun puoleeni: 'Kansani keskuuteen asti, äärimmäisen idän maahan asti kantoi nimesi maine, että olet mahtavin kaikista miehistä ja ettei ketään sinun veroistasi elä maan päällä. Silloin leimahti minun vereni kuumana sinuun ja minä sanoin itsekseni unettomana patjoillani maatessani: Maan voimallisimmasta miehestä tahdon saada pojan. Taikka kuolla. Niinpä lähdin tielle ja kuljin luoksesi, yötä päivää, kuukausia! Nyt näen sinut. Kaunis et ole, vaan sangen voimallinen. Suutele minua nyt! Tahi tapa minut!'

"Tokko minä häntä suutelin! Vain se ainoa nainen on minua rakastanut. Libussa, sinä kuolit heti kun olit hänet synnyttänyt, tuon kauniin pojan..."

"Herra, et suinkaan anna tälle lapselle..."

"En", — hän heräsi nyt muisteloistaan. "Sillä minulle on ennustettu, että Ernak elää vain yhden päivän kauemmin kuin minä."

"Kuinka, herra?" huudahti Khelkhal säikähtyneenä.

"Ole levollinen. Tuo ennustus on tosin kova, sangen kova. Mutta minulle on ilmoitettu toinenkin, korkeampi. Kuuntele!"

"Minä kuulen."

"Tessalialainen loihtija —"

"Joka ennusti, että kuolet naisen syliin?"

"Se sama. Luotan häneen täydellisesti. Sillä hän näki minun omat salaisimmatkin ajatukseni. Kysyin häneltä: 'Mitä olen unta saamatta viime yönä ajatellut?' 'Perillisesi valintaa', hän vastasi heti. 'Suuri kuningas, älä vaivaa sillä itseäsi. Perillisesi on jo valittu.' Hämmästyin. Mutta hän jatkoi: 'On eräs vaaleapalmikkoinen neito. Hänen näkönsä on sytyttävä sinut sellaiseen paloon, ettei yhdenkään naisen sulo. Ytimiisi asti olet värjyvä, kun hänet näet. Hän yksin voi sinulle synnyttää pojan, joka perii koko suuruutesi. Hän on laskeva valtansa alle maapallon kaikki kansat.' — Siitä lähtien odotan kärsimättömänä sitä neitoa."

"Ja sinä uskot tuota imartelevaa loihtijaa?"

"Uskoin sanalleen."

"Et enää usko?"

"Vain eläviä uskotaan."

"Hän on siis kuollut?"

"Ennustuksen jälkeen surmautin hänet."

"Miksi? Luulit hänen pettävän?"

"En suinkaan! Mutta tiedät, että hunnilaispappiemme ikivanhan, aina vahvistuneen kokemuksen mukaan puhuu totta vain se tietäjä..."

"Jonka maksassa on pieni valkoviiruinen tähti. Senvuoksi, heti kun ennustaja on kuollut, leikataan häneltä maksa ja siitä katsotaan."

"Minulla oli *kiire* tutkia *tämän* ennustuksen paikkansapitävyys. Surmautin hänet. Valkea tähti löytyi. Ei ole enää epäilyn sijaa. — Nyt, vanhus, minä menen. Myöhäksipä jo veti. Tahdon nukkua. Ja uneksia. Uni näyttäköön sen neidon, joka on minulle synnyttävä maailman herran."

Kahdestoista luku.

Seuraavana aamuna ilmoitettiin molemmille lähetystöille, että herra on valmis ottamaan heidät päivän kuudennella tunnilla vastaan.

Khelkhal, Ediko ja muita ylhäisiä seuralaisia lähti heidän luokseen ja veivät heidät puupalatsin suureen vierassuojaan.

Koko avara puoliympyrän muotoinen huone oli katosta lattiaan asti päällystetty ja kaikki seinät

verhottu hohtavan valkeilla palttinaverhoilla, vuorotellen näkyi aina kirjaväriäinen villaverho, samaan tapaan kuin kreikkalaisilla ja roomalaisilla oli tapana koristaa vastanaineiden thalamos.

Punavärisestä savesta tallattu permanto oli melkein koko suojan alalta mattojen peittämä.

Neljän askeleen päässä seinistä oli tasapituaisen välimatkan päässä siroisti leikkauksilla koristettuja ja runsaasti, eikä ilman naiivia aistia, maalattuja neliskulmaisia puupilareja, jotka tukivat lattiaa jonkinlaisen gallerian tavoin. Pylväitä ja seiniä peitti ja koristi ylt'yleensä aseet: saalistavaraa tai naapurikansain lahjoja.

Suoja oli jo täynnä hunnilaisia arvohenkilöitä ja satureita, vieraiden heimojen ruhtinaita ja lähettiläitä, heidän seuralaisiaan ja hallitsijan kotipalvelusväkeä; se oli kirjava, liikkuva, maalauksellinen kuva: kaikesta koristeidensa loistosta huolimatta yksinkertaiseen plastilliseen pukuunsa vaetetettujen kreikkalaisten ja roomalaisten rinnalla seisoi siinä suomalainen poronhahmoissa, suoioni karhunaljassa, Britannian keltti puolialastomana, morsingolla siniseksi maalattuna, vendi lampaannahmoissa, germaani villaviitassa ja vaskisovassa; mutta he jäivät kuitenkin kaikki vain saariksi noiden epäluokisten hunnien myllertävään aalokkoon.

Attila istui suojan keskitaustalla korokkeella; kallisarvoisilla, kullalla kirjailluilla matoilla peitettyjä porrasaskelmia oli noustava tälle puiselle korokkeelle, jonka keskellä yksinkertainen, koristelematon puinen nojatuoli toimitti vuosisadan mahtavimman hallitsijan valtaistuimen virkaa; ei koristeen tapaistakaan hän ollut kiinnittänyt pukuunsa, jossa hän eilen ratsasti leiriin.

Lähettiläät noudattaen Edikon osoituksia pysähtyivät suojan kynnykselle ja kumarsivat syvään. Sitten aikoi Maximinus nousta portaita korokkeelle ojentaakseen Attilalle keisarin omakätisen kirjeen.

Mutta silloin hyppäsi muudan hunnilaisruhtinas — se oli Tsendrul — väliin, sieppasi purppurapapyroksen hänen kädestään, sysäsi patriisin alimmalta portaalta alas, juoksi itse ylös, polvistui hallitsijan eteen ja laski kirjeen hänen syliinsä, samalla kuin valtias istui liikkumattomana paikallaan eikä ottanut sitä vastaan.

"Se on imperaattori Theodosiuksen kirjelmä", huudahti Maximinus tuolta alhaalta, ääneen, sillä hän oli suuttunut.

Attila ei liikahtanutkaan.

"Imperaattori toivottaa sinulle terveyttä ja pitkää ikää."

Siihen valtias vastasi hitaasti, punniten joka sanaa, huuliaan mahdollisimman vähän aukaisten: "Minä toivotan imperaattorille samaa — ihan samaa — mitä, mikäli tiedän, hän minulle toivottaa. — Eräantynyt vuosivero, jonka molemmat keisarikunnat ovat velkaa, onko se vihdoinkin saapunut, Ediko?"

"On herra, nämä lähetystöt ovat sen tuoneet."

"Oletko sen laskenut?"

"Ei solidiakaan puutu."

"Hyvä, mutta missä ovat keisarien lahjat?" hän jatkoi, merkittävästi vaiettuaan, nyt kovemmin ja karkeammin. "Kuuntelen vain lähettiläitä, jotka tuovat lahjoja. Khelkhal, oletko ne arvioinut? Ovatko ne arvoani vastaavat?"

"Oi, herra, *sinun* loistoasi vastaavaa lahjaa ei saata olla. Mutta katsoen antajain vähäiseen loistoon riittäkööt."

"Jaa ne ruhtinaileni, muista varsinkin Ardarikia ja Valameria. Mutta myös Wisigastia! Äläkä unohda skiirien kuumaveristä kuninkaanpoikaa, sitä nuorta sankaria ja kuulua harpunlyöjää. — Kaikille uskollisuutensa ansion mukaan! — Mutta mitä?" — tässä synkkeni, niinkuin katkeran yllätyksen tavoittamana, hänen kasvonsa. — "Luulen Byzantionin lähettiläiden joukossa näkeväni tutun hahmon — tuon pienen, joka seisoo tuolla syrjässä muista." Hän katsoi uhkaavasti Vigiliukseen — heti ensimmäiseksi oli hänen silmänsä hänet etsinyt — lähettiläiden nimethän oli hänelle aikoja sitten ilmoitettu — ja löytänyt.

"Minulla oli kerran varhemmin onni", aloitti säikähtynyt Vigilius, "tulkkina..."

"Mikä hänen nimensä onkaan, tuon konnan, Ediko?"

"Vigilius, herra."

"Aivan niin, Vigilius!" ja pahastuneen liikkeellä, rutosti sysäisten oikeaa polveaan hän lennätti

keisarin kirjeen, siihen ollenkaan kajoamatta, maahan: "Miten sinä uskallat, julkea raato, tulla kasvojeni eteen, ennenkuin, kuten sinun silloin käskin tulkita, kaikki karkurit on luovutettu? Luuletteko minun kärsivän sitä, että teidän kenttämerkkienne suojassa omat, joukoistani karanneet orjani kantavat asetta minua vastaan? Kaikkien valtakuntani alamaisten on näkeminen, ettei Attilalta päästä pakoon, ettei ole yhtään mitään pelastusta hänen vihaltaan. 'Ei ole linnaa, ei muurien ympäröimää pääkaupunkia, joka antaa minulta suojaa; itse Byzantionin kultaisesta talosta minä tempaan viholliseni pois: *tällä* kädellä!'"

Hän ojensi oikean käsivartensa suoraksi.

"Me olemme tulleet sanomaan sinulle", aloitti Vigilius arasti, "että ainoastaan seitsemäntoista pakolaista — karkuria, niinkuin sinä heitä nimität — sinun valtakunnastasi tullutta, oleskelee meidän luonamme. Heidät on jo määrätty annettavaksi Aegintheukselle, Illyricumin rajajoukkojen päällikölle, jotta hän lähettäisi heidät kahleissa sinulle. Ennen pitkää ovat he täällä."

"Seitsemäntoista! Saat myöhemmin kuulla oikean luvun. — Mutta te toiset, te Ravennan keisarin lähettiläät, kuulkaa: minä luovun vaatimasta Viminaciumissa minulle joutuneen sotasaaliin salaajan luovuttamista — saatte kuulla, millä ehdolla. — Kuka on Maximinus, Byzantionin keisarin suurinta luottamusta nauttiva senaattori?"

"Minun nimeni on Magnus Aurelius Maximinus."

Vakaana, mielihyvällä lepäsi valtiaan katse noilla kunnianarvoisilla kasvoilla.

"Salli, oi hunnien valtiasta..." aloitti Priscus.

"*Herraksi* minua puhutellaan."

"Salli niinmuodoin, oi hunnien herra..."

Attila vavahti, mutta mielessään hän nauroi syrjäänpoikkeamusta ja antoi tottuneen reetorin jatkaa: "minun keisariltani toimeksi saaneena ja lähettilästoverieni nimessä selittää asiat, järjestyksessään, sellaisina kuin ne ovat todellisuudessa, ei niinkuin sinun vaihtuvat — ah kovin taajaan! — vaihtuvat lähettiläsi ne näkevät ja sinulle kuvailevat. Vaadit keisari Theodosiusta luovuttamaan sinulle kaikki, jotka — sinä nimität heitä karkureiksi! — jostakin syystä maastamuuton kautta pitävät parempana vetäytyä pois valtikkasi lempeyden varjosta. Kenties senvuoksi, että hunnilaiset oikeusoppineesi ja ruoskasi heiluttajat eivät varmaankaan kaikissa tapauksissa arvostele asioita niinkuin sinä — epäilemättä! — tahdot ja — valitettavasti! — myös tapahtuvan edellytät. Onhan nyt kovaa, että keisarin pitää luovuttaa sinulle kaikki ne, jotka pitävät hänen suojeluaan parempana kuin... mutta huomaan otsasi rypyistä, että minun täytyy olla väärässä — siis hyvä, heidät luovutetaan! — Edelleen sinä vaadit paitsi maksamatonta ja erääntynyttä veroa — tarkoitin vuotuista kunnialahjaa! — ensi vuodelta etukäteen suoritettavaksi uhkaamalla muuten heti hyökkääväsi! — Me laahasimme tänne kuusituhatta naulaa kultaa. Vaadit heti paikalla lisää tuhatkaksisataa. Niin, olet jo — kun vastauksemme ei huonoilla teilläsi kerjennyt perille kyllin nopeasti — keskellä rauhaa piirittänyt kaupunkijamme, Viminaciumin, Ratiarian ja monta muuta jo anastanut, ryöstänyt ja polttanut. Jokaisesta — *sinun* oman ilmoituksesi mukaan — pidätetystä karkurista vaadit kaksitoista kultasolidia. Hyvä, meillä on — valitettavasti! — valtuutus suostua äärimmäisessä pakossa kaikkeen. Mutta rukoilemme sinua: älä pysy vaatimuksessasi! Et aavista, miten murheellisilta kaikki maakuntamme näyttävät. Mitä kurjuutta tuottavatkaan varsinkin Tonavan kaupunkien onnettomille asukkaille sinun ratsujoukkosi, jotka ylt'yleensä hävittävät tasaista maata ja, niinkuin sudet taajoin laumoin yksinäistä talonpojan majaa, parveilevat kaupungin ympärillä, laskematta ketään pois, ja palaakaan leipää asujaimille päästämättä kaupunkiin! Ja kilpaa ulkopuolella elämöiväin hunniesi kanssa kiusaavat onnettomia kaupunkeja — miltei vielä sitkeämmin — itse kaupungissa keisarilliset veronkantajat, jotka saadakseen suoritettavat verot kokoon kerätyksi riistävät porvarin yltä viimeisenkin vaatekerran ja vuoteen selän alta, niin että sangen monet lopettavat elämänsä ja kärsimyksensä nuoranpätkällä. Mutta lähettiläsiikin ovat tottuneet — sanotaan heitä kehoitetun! — odottamaan sellaisia kunnialahjoja, Byzantionissa, että yksistään nämä ilolahjat riittävät saattamaan meidät puille paljaille. Sanotaan sinun sitävarten kunnioittavan meitä niin usein lähetystöillä."

Reetorin rohkeus huvitti valtiasta; kaukana epäystävällisyydestä pisti hän väliin: "Ottakoot vain lahjoja vastaan, kunhan vain eivät anna itseään lahjoa."

"Keisarin", aloitti nyt Maximinus tuskallisesti, "oli pakko tyydyttääkseen sinut pakottaa vanhat senaattorisuvut myymään huutokaupalla puolisoidensa korut, esivanhemmilta perityt, jopa pöydän välttämättömimmätkin kulta- ja hopeakalut ja heidän valikoiduimmat jalot viininsä..."

"Minä juon vain vettä tästä puumaljasta, patriisi", virkkoi Attila, nosti maljan ja joi. "Te valitatte", hän jatkoi sitten, pyyhkien paksuja huuliaan koko kyynärvarrellaan ja kämmenensä selkämällä, "että rahastonne on tyhjä. — Miksi se on tyhjä? Siksi, että teidän keisarinne ovat ammoisista ajoista lähtien

tuhlanneet rahansa mielettömiin näytelmiin, kilpa-ajoihin, turhaan prameuteen, ylettömiin huvituksiin tai — surkeasti peläten helvettiä, jonka he tosiaan ovat siekailematta ansainneet! — järjestöömään kirkkojen rakentamiseen. Eikö teillä vielääkään ole riittämiin asti pyhitettyjä huoneita, missä voitte pyhimyksillenne valittaa ruikuttaa ja — valehdella? Minusta se on samantekevää. Mutta kansan, jolla ei enää ole tarpeeksi rautaa naapurin torjumiseen, täytyy isäntämiehen tavoin pitää rahansa tallessa naapurin varten, sillä sillehän se oikeuden mukaan kuuluu. Kuinka te voittekkin niin tuhlaavaisesti käsitellä minun kultaani, joka sattuu olemaan teidän kirstussanne? — Mutta, viisas reetori Priscus, enkö minä olekin oikea barbaarinen sekapää. Anna anteeksi, jalo patriisi, me hunnit opimme vain ratsastamaan, emme koskaan ankaran johdonmukaisesti päätelmäperäisesti ajattelemaan. — En edes kauppa-asioita minä osaa asianmukaisessa järjestyksessä selvittää. — Minähän en ole edes — vaikka kuitenkin jo keskustelen teidän kanssanne — antanut lähettilääni, tuon Edikon, kertoa, miten *hänen* retkensä sujui ja mitä kaikkea hän on kokenut siellä ihanassa Byzantionissa."

Keisarilliset lähettiläät katsoivat toisiaan hämmästyneinä.

"Eikö hän tosiaankaan ole ottanut selkoa?" virkkoi Primutus kuiskaten.

"Totta kai, epäilemättä!" vastasi Priscus niin ikään hiljaa.

"Kuuntele tarkoin, Maximinus! Nyt tulee Edikon salaisuus."

Kolmastoista luku.

"Puhu vain avoimesti", käski valtias, "aivan avoimesti näiden byzantilaisten kuullen. Sano kaikki. Kaikista peitettyimmätkin. Hehän ovat meidän ystäviämme. Ystävältään ei hunni salaa mitään."

Ediko astui esiin, kumarsi syvään ja aloitti sangen levollisena ja tyynenä: "Byzantionissa, tuossa verrattomassa, näin, kuulin, koin uskomattomia. Totta puhui se goottilaiskuningas, joka oleskeltuaan siellä pari päivää huudahti: 'Siinä kaupungissa on paljon kaikenlaisia mahdollisia ja mahdottomia asioita'."

Tyytyväisinä katsahtivat lähettiläät toisiinsa.

"Vaikutuksen se on, tuo roomalainen ihanuus, tehnyt tähän barbaariin", sanoi Priscus hiljaa; ja Maximinus nyykäytti päätään.

Mutta Attila kysyi pitkäväteisesti: "Mahdottomiakin?"

"Päätä itse, oi herra, onko se, mitä koin, mahdollista vai mahdotonta kaiken sen mukaan arvosteltuna, mitä lähettiläät koskaan ovat kokeneet. Mahdottomaksi sinä sitä olet sanova. — Sitten panen todistukset jalkaisi juureen."

Jännitetyin mielin kuuntelivat nyt kaikki läsnäolijat germaania, joka latinaksi haastoi edelleen:

"Vigilius nouti minut siitä talosta, sataman luota, joka oli osoitettu asunnokseni. Hän vei minut Khrysaphioksen, byzantilaisen valtakunnan mahtavimman miehen luo. Tie kulki palatsien upean rivin ohitse, jotka muodostavat sinään pienen kaupungin ja joissa ovat keisarin hovikunnan ja hänen ensimmäisten arvohenkilöidensä virkahuoneet ja asunnot. Ääneen ihmettelin näiden keisarillisten rakennusten loistoa, eikä totisesti mitään pahaa mieleeni tullut. Seuralaiseni oudosti pälyvät silmät — katsokaahan, miten hän nytkin pälyilee, tällä kertaa vain hänessä samalla näky pelästystäkin — pisti silmääni enkä osannut sitä selittää. Mutta tuskin olin päässyt seisomaan tuon kaikkivaltiaan kuohilaan eteen, kun Vigilius minut keskeytti ja — niinkuin minusta tuntui, sangen taitamattomasti — rupesi hänelle ilkimielisesti liioitellen kuvailemaan, miten minä ihmettelin keisaruuden loistoa."

Vigilius seurasi henkeään pidätellen jokaista Edikon sanaa.

"Mieletön", sähisi hän. "Mikä hänet nyt muuttaa tuollaiseksi? Mutta ehkä on viekkainta esiintyä tässä minun vihollisenani, vastustajani."

"Hän lisäsi", — jatkoi germaani, — ja siinä hän valehteli puhtaasti! — että minä muka olin kiittänyt Byzantionin asukkaita onnellisiksi, kun he voivat elää niin rikkaasti, ylellisesti."

"Mihin hän tuolla pyrkii?" päivitteli Vigilius yhä huolestuneempana.

"Silloin virkkoi Khrysaphios: 'Sinäkin voit, oi Ediko, saada sellaisen talon kuin tämä, kultatiilikattoisen, ja kullassa uida, jos vain tahdot'."

"Milloin hän lakkaakaan kertomasta, mitä todella tapahtui? Milloin hän alkaa peittää? Miten hullunrohkea yritys!" valitti Vigilius hiljaa itsekseen.

"Ällistyin. 'Sinun tarvitsee vain', jatkoi Khrysaphios, 'hylätä hunnien maa ja tulla meidän luoksemme'."

"Nyt saatan hengähtää — ensimmäinen salaus!" ajatteli Vigilius.

"Thmettelyltä en saanut sanaakaan suustani. Silloin" — ja nyt kääntyi Ediko äkkiä Vigiliukseseen päin ja oikealla etusormellaan häntä osoittaen huusi vihastuneena: — "silloin sekaantui tuo Vigilius keskusteluun."

"Hän on järjiltään!" pääsi Vigiliukselta, jonka kauhistus oli ylimmillään; jo edellisiä lauseita hän oli kuunnellut silmät suurina ja suu auki, nyt hänelle kihosi tuskanhiki otsaan: hän pyörähti kaksi kertaa ympäri, käänsi sitten Edikolle selkensä, peitti viitalla kasvonsa ja yritti kiireen vilkkaa pujahtaa ovesta ulos.

Mutta rautaisina laskeutuivat neljän hunnin kädet hänen hartioilleen, hänen käsivarsilleen; miehet olivat huomiota herättämättä siirtyneet aivan hänen viereensä, muista lähettiläistä eroten, ja käännyttivät nyt hänet vastustamattomalla voimalla takaisin. Ja he pitelivät häntä estäen kaatumasta, sillä hänen polvensa lyyhistyivät, ja kuolemantuskasta tutisten hänen täytyi pysyä paikoillaan! Täytyi sana sanalta ja peloittavan Attilan kasvojen edessä kuunnella, miten Ediko kertoi kertomuksensa loppuun asti, nyt taas aivan maltillisena, viileänä, vasta loppupuolella taas vihastukseen puhjeten. "Pääsetkö helposti", kysyi Vigilius minulta, "itsensä Attilan luo, hänen teltaansa, metsällä ja matkoilla, hänen makuuhuoneeseensa leirissä?"

"Minä vastasin, että milloin käskynhaltijavirkani, ei minua pidätä Paioniassa Saven varrella tahi herrani erikoinen minulle antama tehtävä lähetä minua sodassa tai rauhassa päällikkönä tai lähettiläänä matkoille, olen aina hallitsijan luona ja vuorotellen toisten hänen ylhäisten miestensä kanssa saan kunnian pitää hänen teltassaan tai hänen makuuhuoneessaan hänen vuoteensa ääressä aseellista vartiota varjellakseni hänen uinailuansa ja ojentaakseni hänelle ilta- ja aamujuomana kirkasta vettä kulhollisen.

"Silloin kuiskasi eunukki korkealla, vastenmielisen kimeällä äänellään: 'Voi sinua miekkoista miestä! Miten suuren onnen voitkaan saavuttaa, jos vain osaat vaieta ja olet pikkuisenkin rohkea. Minä — minä itse tahdon auttaa sinut kaikkein suurimpaan rikkauteen ja loistoon! Mutta siihen tarvitaan hieman pidempää neuvottelua. Minä riennän nyt keisarin palatsiin. Tule tänä iltana tänne illalliselle luokseni — sinä yksinäsi — ilman seuruettaasi ja saattajaasi.'

"Yhä vieläkään en aavistanut, en arvannut sen hulttion aivoituksia. Luulin hänen tahtovan minut taivuttaa käyttämään sellaista luottamuksellista, kahdenkeskistä seurustelua herrani kanssa tehdäkseen hänet suopeaksi rauhaa kohtaan, joka olisi solmittava Byzantionin kanssa. Lupasin tulia. Hän viittasi kädellään: Vigilius tarttui käsivarteeni ja lykkäsi minut ulos. Vigilius jäi hänen luokseen. Illalla saavuin illallisaikaan hänen luokseen: tapasin kuohilaan luota toisenkin vieraan, Vigiliuksen."

Nämä sanat kuullessaan lyyhistyi mies siihen paikkaan, vaikka hunnit pitivätkin häntä käsin kiinni. Mutta nämä kiskaisivat hänet maasta pystyyn ja lykkäsivät jakkaran hänen alleen, sillä hän ei enää jaksanut seisoa, nojasi vain selkäänsä pilariin. Mutta nuo kahdeksan kättä eivät häntä hellittäneet enää.

Neljästoista luku.

Äärimmäisen säikähdyksen valtaamina kuuntelivat muut lähettiläät Edikon kertomusta; tämä jatkoi:

"Sen jälkeen kun orjat olivat korjanneet ruoat pois ja järjestäneet ruokasalin — Vigilius sulki heidän jälkeensä ovet, vakuuttauduttuaan ensin siitä, että he olivat poistuneet etusuojustakin — he ottivat molemmat minulta valan, etten missään tapauksessa ja vaikka tarjouksen hylkäisinkin hiiskuisi mitään ehdotuksesta, jonka he nyt minulle tekisivät ja joka ei minua koskaan vahingoittaisi, vaan kyllä saattaisi suunnattomasti hyödyttää. Minä vannoin, sillä kaikin mokomin *halusin* kuulla heidän salaisuutensa."

"Ja *sillä* tavoin, kurja germaani", huusi Vigilius epätoivon raivossa, "sillä tavoin pidät valasi?"

"Minä en sitä riko —", virkkoi Ediko alentumatta katsahtamaankaan haukkujaan ja tynesti jatkaen, "sillä minä vannoin olevani vaiti niin totta kuin toivoin tulevani autuaaksi taivaan valtakunnan pyhään pariin. Mutta juuri sitä minä en vähääkään toivo: toivon pääseväni Walhallaan Wotanin luo. Silloin sanoi minulle keisarin ensimmäinen neuvos kirkkaasti vasten kasvoja: 'Murhaa Attila' —

Raivon ja kauhistuksen parkaisu, säikähdysten ähky kieri halki avaran suojan.

"Murhaa Attila, pakene Byzantioniin ja ole vallassa, rikkaudessa ja loistossa ensimmäinen minun jälkeeni."

"Olipa hyvä, että minun oli Byzantionin palatsissa noudatetun tavan mukaan jätettävä kynnyksellä aseeni: muutoin, pelkään minä, olisin vihapäissäni siihen paikkaan surmannut nuo molemmat salatappajat. Niin minä siitä pehmeiltä patjoilta kohottoauduin jalkeille ikäänkuin kyyn pistämänä: halusin päästä pois — ulos! Silloin — en tiedä, miten se tuli! — seiso! yht'äkkiä sieluni silmäin edessä verinen varjo...", hän pysähtyi syvän mielenliikutuksen valtaamana.

"Isäni varjo", hän itseään pakottaen jatkoi voimallisena. "Ja minä muistin raskaan valan, jonka kerran olin vannonut... Sinä tiedät, oi herra?"

Attila nyökkäytti päätään ymmärtävästi.

"Ja kehoittaen lausui isäni minulle: 'Et milloinkaan voi valaasi hirvittävämmiin täyttää kuin jos nyt kaikelle maailmalle paljastat keisarin häpeän, tämän murhayrityksen!'"

Sanattomina pelästyksestä tuijottivat nuo neljä roomalaista ystävästä toisiinsa.

"Se — on — mahdotonta", sammalsi vanha Maximinus.

"Sinä saat koetella sitä omin käsin", jatkoi Ediko rauhallisesti.

"Mikä on mahdotonta — Khrysaphioksen luona?" kuiskasi Priscus vihoissaan senaattorille.

"Keisarikaupungin suurista kaikkein luotettavimman — *sinut!* —", alkoi germaani taas puhua, "tahdoin saattajakseni, koska tämän saattajan tuli joutua paljastuksen todistajaksi. — Lannistin loukatun kunniani vihastuksen ja suostuin siihen iljettävään tarjoukseen.

"Tehdäkseni heidät varmoiksi ja saadakseni kouraantuntuvamman todistuksen virkoin: 'Siihen tarvitaan rahaa; ei vallan paljon, noin viisikymmentä naulaa kultaa palkitakseni sotureita, joiden kanssa minä pidän vartiota hunnin teltan ääressä.'

"Tässä ne ovat', huudahti eunukki kiihkeästi, hyppäsi pystyyn, sieppasi pienen marmoriseinään pistetyn laatikon, luki omakätisesti kultakappaleet mustanahkaiseen kukkaron —

"Silloin voihkasi Vigilius ja kääntihän vartijainsa käsissä.

"Ja ojensi sen minulle; huomasin siinä purppuralangalla ommeltuna päällekirjoituksen: 'Khrysaphioksen omaisuutta'. 'Ei', vastasin ja työnsin sen kädelläni takaisin, 'en minä nyt ota vielä ansaitsematonta kultaa: ensin teko, sitten palkka. Eikö minun mukani tule myös jokin keisarin lähetystö hunnien luo?'

"Kyllä tulee! huudahti Vigilius. Minut on siihen jo määrätty. Anna kukkaro minulle, Khrysaphios, korkea suojelija; minä säilytän sitä sen aikaa.' Ja eunukki ripusti hänen kaulaansa pujotetusta nauhasta tuon kiinnikuristetun kukkaron; hän kantoi sitä senjälkeen rinnallaan, vaatetuksensa alla."

"Ja kantaa vieläkin!" huusi Attila. "No, miehet, vetäkää hänen vaippansa syrjään, tarkastakaa tunika! Pian Khelkhal!"

Hunnien kourat pitelivät Vigiliusta kuin ruuvipuristimessa. Khelkhal pisti kätensä hänen pukunsa alle ja nykäisi yhdellä tempauksella nauhan poikki, veti raskaan mustan kukkaron esiin, kantoi sen korokkeelle ja laski herransa jalkain eteen.

Raivon murina kulki hunnirivin läpi.

"Khry-saphi-oksen omaisuutta", tavasi Attila, pää kumarassa. Hän lykkäsi jalkansa kärjellä kukkaron luotaan: "Ottakaa rahat pois ja punnitkaa kultaa, onko sitä viisikymmentä naulaa, niinkuin Ediko ilmoittaa."

"Sen ne nyt toki painanevat", huusi Vigilius kimpautuen jo puolustautumaan. "Mutta kaikki hänen juttunsa ovat kuitenkin vain valhetta."

"Vai niin?" kysyi Attila. "Mitä varten sinä sitten kuljetat mukasi niin suuria summia — salaa?"

"Herra... tehdäkseni ostoksia hunnien maassa... itselleni ja matkatovereilleni — ruokaa... samoin hevosille ja muuleille rehua... ostaakseni lisää vetojuhtia pitkällä matkalla kelvottomaksi käypien sijaan..."

"Vaikene, valhettelija! Ediko on jo Byzantionissa sanonut sinulle, että te olette valtakuntani rajoilta asti minun vieraitani ja saatte kaikki, mitä tarvitsette, lahjaksi minulta. Niin, teitähän oli kielletty tekemästä ostoksia. Sillä ammattimaisesti harjoittavat keisarin lähettiläät myötäänsä sillä varjolla lahjomista ja urkintaa."

"Joka tapauksessa on koko juttu vain tuon germaanin keksimä viheliäinen metku, petosta alusta loppuun."

"Tämäkin keisarin asiapaperi!" kysyi Ediko viitsimättä luoda häneen silmäystäkään. Miekankannikkeensa vyötäskusta hän otti papyroskäärön. "Kun on tekemisissä Byzantionin miesten kanssa, saa katsoa eteensä! Vaadin kirjallista todistusta keisarilta, jottei hän, sittenkuin olisin suorittanut tuon hirveän teon, pääsisi kieltäytymään minulle palkintoa maksamasta, vaan tekeytyisi tietämättömäksi koko asiasta. Kumpaisenkin mielestä oli pyyntöni kohtuullinen. Into saada sinut murhatuksi, herra, teki viekkaat otukset hupsuiksi. Heti paikalla, vielä samana yönä he veivät minut imperaattorin huoneisiin, herättivät Martialiksen, magister officiorumin, joka jo oli nukkumassa, ja lähtivät hän ja minä mukanaan keisarin luo, jonka tiesivät vielä olevan valveilla, sillä hän odotti kiihkeästi tietoa, miten neuvottelut minun kanssani päättyvät. Tosin ei minulle suotu onnea nähdä hallitsijaa niin myöhäisellä hetkellä; he antoivat minun odottaa etuhuoneessa — siinä yksin ollessani luulin uneksivani. — Mutta pian he palasivat ja toivat minulle magister officiorumin — 'sillä se kuuluu minun virkaani', selitti mies ylpeästi — kirjoittaman, keisarin keisarillisella purppuramusteella, jota vain hän saa käyttää, allekirjoittaman asiapaperin. Ja todella! Magister officiorum on, samoin kuin hän laatii ja varmentaa kaikki valtakunnan valtiosopimukset, tämänkin murhasopimuksen sommitellut aika näppärästi ja oikeamuotoisesti pykäliin. 'Sillä se on', toisti hän huomattaessaan minun kummastukseni, 'virkani etuoikeus'."

"Lue!" käski Attila.

"Herran Jeesuksen Kristuksen, meidän Jumalamme nimessä! Imperaattori Caesar Flavius Theodosius, hunnien ja goottien, antien ja sklabenien, vandaalien ja alaanien, persialaisten ja parttilaisten voittaja, hurskas, onnellinen, maineikas, voitollinen, ei koskaan voitettu, triumfaattori, kaikkina aikoina ihailtava, Augustus, hyväksyy ja käskee, että Ediko suorittakoon pahimmasta vihollisestamme meidän pelastavan surman, jonka Khrysaphios ja Vigilius ovat hänelle tehtäväksi antaneet. Viisikymmentä naulaa kultaa on hänelle siitä jo maksettu; viisikymmentä hän on saapa lisää, teon tultua tehdyksi, vartijoita varten. Mutta hän itse on, takaisin Byzantioniin paettuaan, heti saapa patriisin arvon, kultatiilikattoisen talon ja 20,000 solidia vuotuiseksi eläkkeekseen."

"Tässä keisarin allekirjoitus ja magister officiorumin."

"Vieläkö sinua, senkin koira, nytkin haluttaa kieltää?"

"Sääliä! Armoa!" parkui Vigilius. "Säästä henkeni!"

"Mitä sinun hengestäsi! — Tosin: keisarillinen lähettiläs, yritettyään murhata hallitsijan, jonka luo hänet lähetettiin, keisarillisella legioonatiellä siitä syystä kuivaan puuhun hirtettynä, rinnassaan laatta, joka ilmaisee hänen rikoksensa — se ei olisi hullumpi koristus hunnien maalle! Mutta enemmän minua kuitenkin miellyttää se, että joku toinen keisarin lähettiläs, täysin uskottava, kunniallinen mies — minä kiitän Edikoa, että hän on tätä ajatellut ja sinut, oi Maximinus, siihen valinnut! — todistaa, mitä hän itse on täällä minun kartanossani nähnyt ja kuullut, kokoontuneen senaatin edessä keisaria vastaan. Sitä vaadin sinulta, Maximinus, totuuden tähden!" —

Viidestoista luku.

Tuo vanha mies oli ikäänkuin murtunut; hän oli vaipunut penkille ja piti kasvojaan vaippansa laskoksiin peitettyinä; turhaan koettivat Priscus ja länsiroomalaiset nostaa häntä pystyyn. Nyt hän kavahti äkkiä seisoalleen.

"Minä olen sen todistava, luota siihen, barbaarien hallitsija. Moinen mielenlaatu, mokoma yksityisten lurjusten ilkityö on puhdistettava pois roomalaisnimestä. Minä teen sen! Teen! Ja jos keisari surmaa minut totuuden tähden... hänen pitää kuulla totuus. Hänen ja kokoontuneen senaatin."

"Hyvä! Sinä miellyttät minua, vanhus. Ja kun sitten murhaajan asetatte keisarin ja senaatin eteen, niin sitokaa häneltä kädet selän taakse — riippukoon tämä kukkaro hänen rinnallaan, ja te kysytte Khrysaphiokselta, tokko hän tuntee kukkaroa. Mutta Thedosiukselle virkkakaa: Näin sanoo Attila, Mundzukin poika, Länsimaan herra:

"Sinulla, Theodosius, ja minulla, meillä on yksi yhteistä: molemmat polveudumme jaloista isistä. Mutta Attila on isänsä loiston säilyttänyt ja sitä enentänytkin, sinä, Theodosius, sitävastoin olet perimäsi loiston häpäissyt. Sinusta ei ole tullut vain Attilan verovelvollinen renki' — kaikista halpamaisimman orjan lailla olet antautunut salaliittoon toisten renkien kanssa murhataksesi herrasi Attilan.

"Miten onkaan roomalaisylpeys niin alas vajonnut! Minä muistan vielä poika-ajoltani: miten viilsikään kaukaakuuluvan ukkosenjylinän lailla pelästyneiden kansain korvaa nimi: Rooma! Ja Caesar, imperaattori! Kun isältäni kysyin: 'Sano, kuka se on, tuo Caesar? imperaattori?' hän nopeaan vastasi: 'Hiljaa, hiljaa, älä mainitse sitä. Ensimmäinen Caesar oli jumala maan päällä ja kaikki hänen seuraajansa ovat perineet hänen pelättävyytensä ja suuruutensa. Ja imperaattori? Se tietää maailman kaiken vallan ja loiston herruutta'."

"Entä nyt? Tänä päivänä?"

"Kaksi Caesaria pyytää hunnin puuteltassa rauhaa, kumpikin tahtoo salaa usuttaa minua toisensa niskaan. He ostavat rauhan paljolla kullalla, häpeällisellä veronmaksulla. Ja yhtä kaikki nämä roomalaiset julkeavat maalauttaa kuvia, joissa muka he ovat herroja, me hunnit renkejä! Savuavassa Milanossa ratsastin surmattujen röykkiöiden yli — yhdeksän kohorttia oli niitä ollut — Caesarin palatsiin; ruokasalissa oli kuva, pienistä kirjavista kivistä kokonaan tehty: taidokas, se täytyy sanoa. Mitä se esitti? Keisari Valentinianusta istumassa Ravennassa valtaistuimellaan ylväessä voiton komeudessa, ja yhdeksän barbaarilaiskuningasta polvistuu hänen eteensä tomuun ja kaataa kilventäydet kultaa veroksi hänen jalkainsa juureen. Mutta kaksi etumaista, joiden niskaa hän polkee, kantaa hunnilaispukua, ja katseltuani piirteitä tarkemmin — veljeäni Bledaa ja minua esitti tuo valhekuva. Kädessäni oli taistelukirves jo koholla iskeäkseen siruiksi tuon julkean petkutuksen, mutta silloin päikähti päähäni viisaampi ajatus! Katsokaapa tänne, roomalaiset: totuuden näette *tässä!*"

Hänen viittauksestaan vetivät palvelijat leveältä pääseinältä hänen tuolinsa takaa verhot syrjään. Kookas mosaikkikuva tuli näkyviin; se esitti kerrottua kunnianosoitusta ja kaikki muu oli jäänyt entiselleen, paitsi että keisarin asemesta Attila istui valtaistuimella ja molemmat etumaiset, maassa makaavat miehet, aivan uskollisesti jäljennetyissä imperaattorien vaatteissa olivat kasvopiirteiltään Theodosiuksen ja Valentinianuksen näköiset.

Suuttumuksen ja häpeän puna levisi lähettiläiden otsalle.

Attila huomasi sen rauhallisella tyydytyksellä. "Vetäkää verhot eteen taas", hän käski, "heidän on raskaampi kestää totuutta kuin minun Milanossa valheteltua korskeutta.

"Mutta vielä ei ole pahin, kaikista kovin totuus sanottu.

"Yhden Caesareista olen kaiken maailman edessä leimannut kurjaksi murhaajaksi — ei, hän on liian pelkuri itse survaisemaan tikarin. Salamurhan alkuunpanija. Ja kenet hän tahtoo pestata? Oman lähimmän palvelijani. Mutta germaani on liian uskollinen, liian ylpeä — ja viisaampi kuin viisaimmatkin Byzantionissa. Ei minua, pettäjät hän petti. Ja kuka oli altis murhaa avustamaan? Keisarin lähettiläs! Kansojen ikivanhaa, pyhää oikeutta, jota itse villit skyyttiläiset kammoavat loukkaamasta, väärinkäyttää keisari murhaan.

"Kuulkaa hunnini, kuulkaa germaanit ja sklabenit, ja kaikki maanpiirin kansat: kunniaton on Rooma, halpamielinen roomalaisten keisari, häväistyssanaksi tuli Caesarien nimi, ja niinkuin minä nyt suustani syljen, niin syljen ajatuksistani kaiken kunnioituksen Roomaa kohtaan, syljen keisarikuntaa vasten naamaa.

"Mutta nyt saakaa, te lähettiläät, tietää ehdot, joilla tahdon säästää molemmat keisarikunnat sodalta, se on: hävitykseltä, jota on mahdoton torjua!

"Vaadin kahdensadan vaimoni joukkoon vielä yhden: Honorian, keisarin sisaren.

"Sinä huudat, Maximinus: hän on jo naimisissa. Onko se mikään syy? Enintään se voisi olla *minulle* syynä olla huolimatta häntä. Ja jos mieleni tekisi keisarin omaa vaimoa — hän antaisi hänet minulle yksistään pelosta saavansa kuulla takkuisten hunnilaisratsujen hirtuvan palatsinsa kultalukkoisten porttien edustalla. Mutta", hän irvisti, — "minun ei tee mieleni: hän kuuluu olevan aika ruma, se Basilissa. Sitävastoin Honorian — on kaunis, uhkeamuotoinen...! Jo vuosia sitten hän lähetti minulle salaa muotokuvansa ja kihlasormuksen, pettäen valtakunnan ja veljensä, syyttäen keisaria, että tämä antaa hänen naimatonna kuihtua, ja kehoittaen minua tekemään hänestä vaimon. Minä tiedän, etten näytä erikoisen sievältä ja suudeltavalta — ja hän sen tietää myös. Mutta roomatarta, jonka veri on kerran päässyt kiehumaan — ottakoon kristihelvetin saatana hänet vaimokseen. No niin, olkoon naitu tai naimaton — minä tahdon hänet. Kuitenkin vaadin arvoiseni myötäjäiset. Teidän on minulle luovuttaminen kaikki maa Tonavan vartta myöten minun Paionian vastaiselta rajaltani aina Novaen

kaupunkiin asti Trakiassa ja viisi hunnilaisen ratsumiehen päivänmatkaa leveästi sisämaahan päin: joen varrella ette enää saa pitää aluetta — sen tekosyyän varjolla te vakoilette rajaani —; vasta Naissuksessa."

Silloin vastasi hänelle Romulus harmistuneena: "Vaikka voisitkin saada Honorian käden — valtakunnan suhteen et sillä mitään vaatimuksia voita. Roomalaisen oikeuden mukaan on valtakunta miesten, ei naisten."

"Mutta hunnilaisen oikeuden mukaan, jonka mukaan *minä* elän, perivät naiset myös. Mitä minuun *teidän* oikeuteen koskee? Mutta enpä minä vielä lopussa olekaan. Te luovutatte kaikki karkurit: niitä on neljätuhatta yhdeksänsataa kolmetoista, minun luetteloni mukaan. Maksatte jo ennen vaaditut viisituhatta naulaa kultaa, panette vakuudeksi sata senaattorinsäätyistä panttivankia, hajoitatte Byzantionin, Rooman ja Ravennan muurit ja pysytte alallanne, sill'aikaa kun minä, jahka tämän talven lumi on sulanut germaanien metsissä, otan kaiken maan Pontuksesta Brittien mereen asti ja Herkuleen patsailta hamaan Adrianopelin porttien eteen! Ellette te tätä kaikkea tee, täsmälleen, niinkuin sanani kuuluvat, silloin voi teitä, Byzantion ja Rooma! Te olette yksin! Älkää toivoko, niinkuin kolme vuotta sitten, apua länsigooteilta. Kolme veljeä uhkaa siellä toisiaan miekalla ja tikarilla ja riitelee verellä tahratusta valtaistuimesta. Ja jos se, joka jää voittajaksi, uskaltaa uhmata minua, nousee urhoollinen ystäväni Geiserik, vandaali, tuhat trieriläistä mukanaan maihin Rhodanuksen suistossa; svaabit ja alanit — silloisia vastustajiani — ovat nyt minun puolellani; niin ikään minun puolellani, kullalla voitettuina, ovat silloin hajallaan olleet frankit, ratsujeni kaviot tallaavat mäsäksi burgundien viimeiset rippeet — heidän parhaat laumansa ja rohkea kuningas Gundikar ovat maanneet viisitoista vuotta ruumiina Wormsin verikentällä! — alemannit eivät tohdi uhmata mahtikäskyäni, tyyrinkiläiset avaavat minulle, samoin kuin silloin, vapisten estemurroksensa, jotka sulkevat heidän vihreät laiturinsa —, markomannit ja kvaadit viskaan etujoukkonani tietä raivaamaan, itägootit, gepidit, longobardit, herulit, ruugit, skiirit, hunnieni läntisen puoliskon — kaikki nämä vyörytän päivänlaskuun, Reiniä vastaan: Gallia ja Italia ovat silloin minun, Espanja ja Britannia joutuvat Geiserikille. Ja samaan aikaan tulvivat päivänlaskua kohti hunnien itäiset laumat mukanaan antit ja sklabenit, avarit, sarmaatit, skyytit — kansat, joiden nimiä ette ole koskaan kuulleet, joiden hirmuisuutta ette koskaan kokeneet; moni heikäläinen mies pitää ihmislonkkaa herkullisempänä kuin nautaa tai lammasta! Heidät kaikki minä sinkoan samana päivänä — poikani johtavat heitä; sillä minä tahdon puristaa Geiserikin kättä Toulousen raunioilla! — Tonavaa alaspäin Theodosiuksen päälle. Olen lisäksi kaukaisimmassa idässä ja etelässä yllyttänyt parttilaiset, persialaiset ja isaurit, saraseenit ja etiopialaiset koston teitä vastaan. Voi teitä sinä päivänä, jolloin parttilainen ja hunni hauskasti ratsastavat toisiaan vastaan Byzantionin hippodromissa!"

Hän keskeytti nauttiakseen lähettiläiden kauhistuksesta. Hän näytti odottavan vastausta, kiinnittäen katseensa heihin.

Syntyi pitkä, painostava vaitiolo.

Vihdoin ei kiihkeä reetori voinut enää jännitystä kestää. Vastaansanomishalu sai hänessä vallan, kirvoitti hänen kielensä. Aivan väreettömästi, melkein kieltäytyvällä äänellä pääsi häneltä vastaus; mutta siitä sukeutui kysymys:

"Ja mitä... kun otat meiltä kaiken tuon — mitä aiot meille armollisesti — jättää?"

"Sielut!" vastasi Attila heti paikalla. "Niin, vielä enemmänkin. Sille suurpapille, joka asuu muurittomaksi tehdyssä Roomassa, sen juutalaisen kalastajan haudan, joka hänestä on niin kallis. Ja teille kaikille — äitinne ainiaaksi. Mutta vaimonne, tyttärenne ja sisarenne vain niin pitkäksi aikaa — kunnes minun tekee mieleni jotakuta heistä. — Hiljaa siellä, urhoollinen Primutus! Ei sanaakaan! Eikä huokausta! — *Kaikki* teidän täytyy myöntää, kaikki, mitä haluan, vaikka sitten vaatisin sisälmyksenne omista elävistä ruumiistanne! Niin avuttomina, niin vailla pelastusta te makaatte jaloissani! Te ette *voi* vähääkään vastustaa, ette, vaikka saisittekin siihen rohkeutta. — Menkää! Päästän teidät! — Tämä oli se päivä ja se hetki, jolloin Attila, sodanjumalan säilä, kosti Roomalle kaikkien kansain puolesta, joita se on polkenut halki vuosisatojen."

Kuudestoista luku.

Ediko vei kahlehditun Vigiliuksen erääseen niistä lukuisista vankiloina käytetyistä puutorneista, jotka vahvoilla ovilla ja lujaansuljettavilla luukuilla varustettuina kohosivat leirikujain nurkkauksissa; niiden tasaiset katot olivat lähimmistä asuintaloista niin kaukana, että hyppäys katolta toiselle näytti mahdottomalta.

Sitten hän meni toisten lähettiläiden perässä, jotka pää painuksissa hitain laahustavin askelin kulkivat asuntoihinsa. Pian saavutti hän heidät, jo kadulla.

Äkätessään hänet Maximinus pysähtyi ja virkkoi hänelle, luoden moittivan katseensa häneen:

"Sinä, germaani, olet tänään tallannut Rooman valtakunnan häpeän tomuun!"

"En minä sitä tehnyt eikä Attila, sen teki oma keisarinne itse", vastasi soimattu ojentautuen suoraksi. "Minä vain keksin sen."

"Niin", huusi Priscus harmistuneena puuttuen puheeseen, "mutta — minä näin sen tarkoin! — hartaalla mielihyvällä."

"Miksi?" kysyi Primutus.

"Ethän sinä ole hunni!" virkkoi Romulus.

"Miksi tuo hunnin mielettömän pöyhistelyn yllyttämisinto?" kysyi Maximinus. "Sehän nousee hamaan tähtiin."

"Ja mistä", tutkiskeli Priscus, "tämä kylmänraivoisa viha meitä vastaan? Minun nähdäkseni sellaisesta miehestä kuin sinusta — germaanista — pitäisi Rooman toki olla rakkaampi —..."

"Kuin hunnit, tarkoitat, viisas reetori? Niin ajattelin kerran minäkin, niin ajatteli myös isäni. Mutta te roomalaiset olette itse parantaneet minut siitä harhaluulosta, ja ainiaaksi! Olette töykeitä, villejä, raakoja; olette oppineita, sivistyneitä, hienoja, mutta olette viekkaita sielunne syvintä soppea myöten! — Niin kyllä! Minä olen sen kokenut."

"Puhu, jotta kumoamme väitteesi!" huusi Priscus.

"Kaksikymmentä vuotta sitten se tapahtui. Skiirien kapea maa, itäänpäin ruugien maasta, ei enää riittänyt elättämään alati kasvavaa, ehtymättömästi pulppuavaa väkilukua. Sillä sen jälkeen kun me päästyämme lujasti asuttumaan kävimme käsiksi hyvän Tonavan-maan ruskeaan peltokamaraan — niin Wotan ja Frigg ja Fro ja Donar enensivät lukumääräämme myötäänsä. Kuningas Dagomuth kutsui käräjät koolle, ja kansa päätti; pyhä kevätkanssa, kolmannes miehistä, nuorukaisista ja pojista, arvan määräämänä, oli siirtyvä pois etsimään uudesta maasta uutta kohtaloa.

"Meidänkin sukukuntaamme, kuninkaallisen jälkeen jalointa, osui arpa. Wotan määräsi meidät vaellukselle. Isälläni oli viisi asekuntoista poikaa; minä, nuorin, olin juuri saanut kuningas Dagomuthilta kalvankantoluvan. Koko sukumme, seuralaisemme ja vapaaksipäästetyt orjamme kuljimme tuonne Tonavan vartta alas. Mundzuk, Attilan isä, kehoitti meitä ylen runsaasta palkasta rupeamaan hänen palvelukseensa, sillä skiirien tulinen voima ja isäni Edigerin sankaruus oli laajalti hyvin tunnettu. Mutta isäni vastasi: 'Byzantionin keisari on anellut miekkojemme apua, tosin vähemmästä palkasta; mutta mieluummin palvelen roomalaisia vain kunnian tähden kuin paljostakaan kullasta hunneja.' Keisari asetutti meidät Trakiaan. Neljä vuotta taistelimme siellä Byzantionin puolesta — hunneja, Mundzukia vastaan."

"Minä tiedän", myönsi Maximinus päätään nyökäyttäen, "aina uskollisina ja pelkkää mainetta saavuttaen."

"Tiedätkö myös, patriisi, mikä oli siitä kiitos? — — Vuosien oloon tulla rynnisti paitsi hunneja toisiakin vihamielisiä barbaareja idästä, roksalaneja ne olivat nimeltään. Vääjäämättä taistelimme ja palveluksessamme uskollisina molempia vihollisia vastaan. Mutta keisari? Se ovela mies arvioi roksalanit meitä paljon lukuisammiksi, kavalsi meidät ja möi meidät heille. Yht'äkkiä, yönaikaan, karkasivat keisarilliset sotaherrat, roomalaisia ja roksalaneja komennuksessaan, meidän päällemme, murhasivat turvattomat heidän nukkuessaan, möivät ottamansa vangit Byzantionin torilla orjiksi, lahjoittivat meidän kyntämämme maan ja irtaimistomme roksalaneille. Sinä murhayönä sai kaksi veljeäni surmansa, kaksi muuta laahattiin vangittuina teille tietymättömille. Haavoitettuna pääsi isä minun ja muutamain harvain seuralaisten kanssa rajametsiin, Rhodopen vuoristoon. Siellä meidät sieppasivat kiinni — hunnit, samain joukkojen hunnit, joita vastaan olimme monet vuodet verisesti taistelleet Byzantionin palveluksessa. Meidät vietiin Mundzukin eteen. Näimme viimeisen hetkemme tulleen. Mutta hunni virkkoi: 'Urhoollisten miesten onnettomuus on meillä pyhä. Roomalaisen uskollisuutta olette nyt kokeneet, — kokekaa nyt hunnin viileyttä.' Ja hän irroitti siteemme, virvoitti meitä viinillä ja ruoalla, ja omin käsin hän hoiteli isäni haavaa, isäni, joka oli monta hänen parasta miestänsä ratsun selästä pistänyt maahan. Siitä pitäen palvelimme ja minä palvelen hunneja. Koskaan emme ole sitä katuneet. Mutta isäni, ennenkuin suistui surman suuhun — roomalaisen nuolesta! — käski minua vannoa sodanjumalan Erun miekan kautta — ääneen vannoa, minkä olin jo aikoja sitten itsekseni mielessäni luvannut — vihaavani, niin kauan kuin hengitän, Byzantionia ja Roomaa ja kaikin

voimin tuottavani niille tuhoa ja sen valan jättäväni perinnöksi polvesta polveen, poikani vannottavani samalla valalla ja pojat velvoittavani ottamaan pojiltaan saman kostovalan. Minä olen sen luvannut ja valani olen pitänyt."

Pitkän vaitiolon jälkeen virkkoi Maximinus kunnianarvoisaa päätään pudistaen: "Todella? Perimyksenkinkö! Onko sinulla poikaa?"

"On!"

"Ja hänet kasvatat vihaan ja koston Roomaa vastaan! Ja olet hänellä vannottanut?"

"Kyllä, roomalaiset", huusi heleä ääni, "ja minä olen sen uskollisesti pitävä."

Solakka kaunis poika, iältään noin viisitoistavuotias, joka siihen asti oli huomaamattomasti kulkenut hiljaiseen Edikon perässä ja kuullut joka sanan, juoksi nyt esiin, syleili Edikoa ja livahti tiehensä.

"Tuo oli...?"

"Poikani. Heti kuin hän on päässyt valantekoikään, vannotan hänet. Ja hän on sen pitävä — poikani, Odovakar!"

Seitsemästoista luku.

Myöhään illalla sinä päivänä — valmistukset lähettiläiden huomisaamuksi määrättyä lähtöä varten oli suoritettu — istuivat nuo neljä ystävästä asuintalonsa ovien edustalla nauttien raikasta ilmaa vielä illallisaterian jälkeen. Orjat olivat laittaneet heille tänne penkkejä ja jakkaroita ja panneet katot.

Heidän mielialansa oli niin synkeä kuin heitä ympäröivä viileä, kuuton ja tähdetön yö.

Likellä heitä, leveän leirikujan kulmauksessa, paloi vartiotuli, jonka ääressä pari hunnilaissoturia lepäili, valmiina seuraavalla tunnilla päästämään vuorosta leirikaupungin läntisen portin vahdit.

Senaattorivanhukselta oli pää painunut rintaa vasten ja hän huokasi tuon tuostakin syvään. Osaaottavasti tarttui Priscus hänen käteensä.

"Jalo ystäväni, kärsitkö niin kovin?" kysyi reetori.

"Olen muserrettu! Sitä häpeää! Häpeä se on kaikista pahinta. En tiedä, miten saatan elää sen jälkeen kun minun oli kuultava hunnilta kaikki tuo voimatta sitä kumota."

"Rooma ja maanpiiri, ne ovat mennyttä!" jatkoi Primutus synkkänä.

"Kuka ne pelastaa hunneilta?" huokasi Romulus.

"Germaaneja! Gootteja! Frankkeja!" kajahti silloin äkkiä yön pimeydestä, kuuluvasti, jymisten.

"Ken tulee?" huusivat hunnilaiset soturit, kavahtaen tulensa äärestä pystyyn ja laskien keihäänsä tanaan lähintä kujaa kohti, joka kääntyi suorassa kulmassa länsipuoliselle portille.

"Me! Täällä gootit! Täällä frankit! Täällä tyyrinkiläiset! Täällä alemannit! Täällä friisit! Täällä saksilaiset! Antakaa tilaa! Muuten satelee iskuja!"

"Keitä olette?" kysyi vartion johtaja.

"Mainitsemaimme kansakuntien lähettiläitä. Portilla neuvoivat vahtinne meitä teidät kohdattuamme kuuluvasti huutamaan kansaimme nimet julki, niin pääsisimme kulkemaan tästä läpi. Meidän täytyy puhutella hunnien hallitsijaa."

"Ja mitä te hänelle tuotte, ellei se ole salaisuus?" kysyi Priscus.

"Mekin olemme lähettiläitä — Roomasta ja Byzantionista."

"Ei se enää pitkää aikaa salaisuutena pysy", vastasi nauraen punakutrinen frankki. "Hän luulee, että koko miehisen maailman täytyy tanssia hänen pillinsä mukaan. Hän ällistyy, jähka kuulee meidän viestimme."

"Sinä olet itägootti", virkkoi hunnien päällikkö häntä lähinnä seisovalle, — "minä tunnen sinut, Vitigis. Kuninkaasi Valamer, amelungi — kiihkeästi odottaa herra häntä — tuleeko hän?"

"Aika sen herrallesi näyttää. Tulkaa, toverit!" vastasi kysytty uhmailevasti.

Ja aseidensa kalskahdella he astuivat nyt tulen ohi: kaksitoista miestä, korkeita hahmoja, joiden selkää epätasaisesti palava liekki aavemaisesti valaisi; heidän kypäristään ja rynnäköpäähineistään kohosi kotkansiipiä, villihäränsarvia, ammottavia karhunkitoja ja hirven leveitä monihaaraisia sarvia; pitkät vaipat, korprien jättiläsmäisten eläjin taljat lainehtivat heidän leveiltä hartioiltaan ja hamaan öisiin pilviin saakka näyttivät heidän keihäidensä kärjet ulottuvan, kun leiskahtelevan liekin tummanpunainen loimu niihin sattui. — Ääneti, kummeksien katselevat roomalaiset heidän jälkeensä.

"Noita *ei* ole muserrettu!" virkkoi Maximinus. "Tulkaa. Lähtekäämme etsimään patjat allemme — unenpäästä emme kuitenkaan kiinni saa."

Kahdeksastoista luku.

Seuraavana aamuna sonnustautuessaan lähtemään taipaleelle lähettiläät hämmästyivät tavatessaan asuntonsa edustalla, paitsi omat odottavat vaununsa, kantotuoleja ja vetojuhtia, useita muita vaunuja ja jaloja ratsuja.

"Attilan lahjat teille", lausui Ediko ihmetteleville roomalaisille, ja eräiden vaunujen oven avaten hän osoitti korkeaa turkiskasaa: "Katsokaa, kaikkein kallisarvoisimpia nahkoja, joita ruhtinaistamme vain ylhäisimmät käyttävät. Mutta odottakaahan! Toinenkin lahja on teille aiottu. Minä sain toimekseni pitää siitä huolta. Ja minun tulee saattaa teidät turvallisesti rajalle."

"Missä on Vigilius?"

"Lähetetty jo edeltäpäin!" vastasi luo tullen Khelkhal, jonka oli myös määrä seurata, vaikka vain kappaleen matkaa, kunniasaattueena pois lähteviä. "Herra arveli, ettei teistä olisi mieluista matkustaa yhdessä kahleisiin kytketyn petturin kanssa."

"Hänhän on ihan arvaamaton", virkkoi Maximinus hiljaa Priscukselle, "elävä ristiriitaisuus, tämä barbaari. Kullanhimoinen — pahempi kuin mikään byzantilainen veronkiskuri! — toisinaan luulee koko hänen valtiotaitonsa ja maailmanmahtiinsa tähtäävän yksistään siihen, että saa kahmaistuksi kultaa niin paljon kuin suinkin ja mistä vain —"

"Kulta on valtaa, Patricius", vastasi reetori, "ei vain Byzantionissa. Myös nämä epälukuisat skyyttien laumat hän palkkaa, lahjoo, ostaa vain kullalla ja sillä, mitä hän kullalla hankkii —"

"Milloin ei ota!" mutisi Primutus.

"Mutta sitten taas hän hämmästyttää", jatkoi senaattori, "äkillisellä anteliaisuudella, jolla ei *voi* olla itsekkäitä tarkoituksia. Niin minun suhteeni. Että hän voisi minut lahjoa, vieroittaa minut velvollisuudestani, sitä hän nyt ei toki kuvitelle — enkähän minä voi häntä rahtuakaan hyödyttää, hän tietää, ettei minulla ole keisariin mitään vaikutusvaltaa —"

"Niin, sillä hän tietää sinut rehelliseksi."

"Ja kuitenkin! Kun minä tarjouduin ostamaan vapaaksi erään ystäväni, prefekti Syllan, lesken, joka lapsineen joutui Ratiarian kaupungin valloituksessa vangiksi — 500 kultarahaa tarjosin —, niin hän katsoi minuun totisesti ja virkkoi: 'Minä annan sinulle ne vangit — lunnaitta.' Mitä varten hän teki sen, tuo kullannahne?"

"Sinä olet, vanhus, miellyttänyt häntä", vastasi Ediko, joka oli kuullut viimeiset sanat. "Eikä hän tahtonut olla suurmielisyydessä sinua huonompi. Hänellä on vikansa, mutta pieni ja pikkumainen hän ei ole. Ja vioissaankin hän on suuri!" —

Kun lähettiläät, Khelkhalin ja Edikon saattamina, näitä jutellen olivat ratsastaneet leirin etelänpuoleisesta portista, tulivat he odottamatta suuren mies-, nais- ja lapsijoukon keskeen, joka äänekkäillä ilohuudahduksilla tervehti muukalaisia latinan- ja kreikankielisin sanoin.

"Mitä väkeä tämä on?" tiedusteli Maximinus yllätettynä. "Puvusta ja kielestä päättäen roomalaisia."

"Niin, roomalaisia ovat", vastasi Khelkhal. "Kolmesataa viisikymmentä päätä —"

"Sotavankeja", jatkoi Ediko, "jotka ovat joutuneet hallitsijan osalle. Hän päästää heidät vapaaksi — sinun kunniaksesi, Maximinus. Saat itse viedä heidät takaisin isänmaahansa ja vapauteen. Hän tuumi, että se olisi sinusta kaikista rakkain vieraslahja."

"Terve jalomieli-Attilalle! Terve Attilalle! Terve hänelle ja kiitos!" huusivat vapautetut.

Ja vastahakoisesti yhtyivät lähettiläät innostuneeseen huutoon.

"Kummallista", virkkoi pitkään vaiettuaan Priscus Maximinukselle. "Kiroten tuota hirviötä kuljimme hänen rajansa poikki, ja halveksien —"

"Ja hän pakottaa meidät kiittävä sana huulillamme eroamaan."

"Eikä ilman ihailua."

"Haltiohenkinen mies! Tänä aikana ei maan päällä elä valtavampaa."

"Valitettavasti! Missä on pelastaja, joka vapauttaa meidät hänestä ja hänen peloittavasta suuruudestaan! Minä en tiedä ketään enkä aavista!"

VIIDES KIRJA.

Ensimmäinen luku.

Kun Khelkhal palasi leiriin ja asuntoonsa, hän tapasi siellä Attilan lähetin, jonka tuli viedä hänet heti hallitsijan taloon.

"On kova kiire", hoputti mies, "herra on keskustellut monien lähettiläiden kanssa. On vihoissaan. Muukalaiset ratsastivat oikopäätä tiehensä."

Liikahtamatta, ikäänkuin keltaisesta puusta veistetty häijy epäjumala, seiso i Attila puupalatsinsa kirjoitushuoneessa kirjelmillä ja roomalaisilla Länsimaiden, samoin Gallian, Germanian, Rhaetian, Vindelician, Noricumin, ja Pannonian tiekartoilla taajaan peitetyn vaskipöydän ääressä.

Mieli jännityksissä, huolestuneena katsoi vanhus herraansa; valtava oli sen ajatusten ja intohimojen myrskyn täytynyt olla, joka oli hänessä raivonnut; hänen ulkomuodossaan näkyivät vieläkin järkytyksen jäljet: otsan vihansuoni kohosi vahvasti paisuneena selvään esiin.

Hänen tuntui olevan vaikea niellä, hän sai vaivoin vedetyksi ilmaa keuhkoihinsa, hän tapaili sanaa, mutta ennenkuin hän sai suunsa puhumaan avatuksi, värähtivät hänen huulensa ja hän oksensi häikäisevän valkoiselle matolle, joka peitti talletusta savesta tehdyn lattian: mikä oli valkeaa, kävi punaiseksi ylt'ylenensä.

"Verta!" huudahti Khelkhal säikähtyneenä ja luo juosten.

"Niin", sai nyt Attila käheällä äänellä sanotuksi. "*Minun* vertani — se nousi ikäänkuin pyrkien tukahduttamaan sydämestä kurkkuun. Mutta ennen pitkää juoksee — virroittain — *toisten* veri!" Hänen oli pakko keskeyttää siihen; vähän ajan perästä hän aloitti uudelleen: "Khelkhal — ajattelehan — tohtivat — nuo tyyrinkiläiset — uhmata — minua — vasten naamaa. Ja tiedätkö — minkätähden?"

"Minä aavistan."

"No?"

"Neitoveron takia. — Minä varoitin."

"Hyvä, että minä sitä sittenkin vaadin! Nyt ne ovat ilmaisseet oikean karvansa, joka on tuhoava heidät. 'Kaikki' — virkkoi Irminfried, se häikäilemätön tyyrinkiläinen minulle, — 'mitä muuta haluat, ota — me tiedämme, ettemme voi tehdä vastarintaa sinun ylivoimallesi — koota kaikki palvelijamme, ratsumme, nautakarjalaumamme, ota naisten kaikki koristeet — mutta älä tätä yhtä vain.'

"Juuri sen yhden tahdon', vastasin. 'Mitä minä teen teidän kerjäläistavaroillanne!'

"Ennemmin hävitkään olemattomiin kansamme, älköönkään tyyrinkiläisen nimeä enää kuultako maanpiirin päällä koskaan."

"Lähettiläs vaikenä painaen synkkänä otsansa alas.

"Mutta eräs astui hänen oikealta puoleltaan esiin, tarttui hänen käteensä ja huudahti: 'Ole huoletta, tyyrinkiläinen! Me alemannit seisomme teidän rinnallanne. Meidän niittyjämme ja rinteitämme tuskin hipaisikaan hunnin virta silloin, jäimme sivulle hänen hirvittävästä tiestään; mutta jos teidän täytyy taistella vaaleapalmikkoistentyttöjenne yön puolesta, niin — Zuin ja Berahta-emännän kautta! — silloin me taistelemme teidän vierellänne. Kuusi kuningastamme on siitä yhtä mieltä, ja heidän yhteisenä airuenaan minä sanon sen sinulle hänen vihaisten silmänsä edessä.'

"Ja tuskin hän oli lopettanut — minä seisoin sanatonna ällistyksen ja vihastuksen lyömänä —, niin astui ripeästi toinen esiin ja lausui: 'Me loganalaiset khatit emme, eivät keskisen Reinin rantamiehet eivätkä saalilaiset joen suistomailla asuvat, ole jäävät pois teidän luvustanne. Vielä kolme vuotta takaperin sotivat frankit frankkeja vastaan; itäfrankit oli tuo mahtaja temmannut tappelemaan heidän omia läntisiä heimotovereitaan vastaan, ja jo oli hänen kiiltävä kultansa vähällä voittaa nyt läntisetkin kuninkaas, mutta kun heidän korviinsa vierähti tuo kammon viesti — *siitä* verosta! —, niin he päättivät palauttaa hänelle hänen lahjansa — ne ovat jo matkalla! — Moni vanha tyyrinkiläinen tarina tietää kertoa teidän ja meidän esi-isien verisistä otteluista rajapensaikossa. Mutta kun tuo iljettävyys tuli tiedoksi metsäkylissämme, silloin vannoi ruhtinaamme — ja valan ovat tehneet frankkien kaikki kymmenen kuningasta — unhottavansa vanhan kaunan. Khatin peitsi ja frankin tappara eivät teiltä apuaan epää, kun tulee torjua, etteivät valkeat jumalat mokomaa tihutyötä joutuisi näkemään. Wotanin ja Holde-emännän kautta: luottakaa meihin! Ja sanomaan tätä herralle Attilalle vasten kasvoja, sitä varten lähettivät minut kaikki khattien tuomarit ja tämän Kchildibertin tässä frankkien kuninkaas.'

"Mutta lopuksi astui esiin jäänharmaa urho — ilmetty jättiläinen! — enemmän heidän tammipuista veistettyjen jumalainsa kuin kuolevaisen inehmon näköinen! —, veti asevyöstään pitkän kivipuukon — minun ruhtinaistani kolme syöksähti siihen ääreen — hän oli osannut sen piilottaa aseita pois otettaessa —, mutta hän laski vain kalpakätensä sormet sen päälle ja virkkoi: Vannon Saksin nimessä ja saksien turvan kautta! Minut, Horsavraltin, lähettävät saksit, Wisurgin suistossa asuvat. Ja näin he sanovat: Lähettäkää, te tyyrinkiläiset ja tyyrinkiläistoverit tässä pyhässä sodassa, vaimonne ja lapsenne meidän luoksemme; monta tuhatta alusta keinuu Saksinmaan ja Friisinmaan rannoilla, sillä myös friisit ovat vannoneet — tämä Ratbod tässä, asegi, hän on sen vahvistava —, väistykää taistellen meidän rannikoillemme asti — siellä ottelemme viimeisen taistelun: se on oleva aasain viimeisen taistelun kaltainen! — Jos tuho meidät tavoittaa, niin ottavat uskolliset emäpuut vaimojen ja lapsien luo huostaansa, mitä vielä miehiä hengittää, ja kantavat heidät vapaiden merien poikki turvallisiin saariin. Saapa nähdä, uivatko hunnien konit meidän perästämme tyrskyjen halki. Mutta sitä ennen rikomme ikivanhat sulut, ne jumalille pyhitetyt maansuojat, ja hukutamme ratsut ja ratsastajat. Niin tulee maasta meri, mutta jää toki vapaaksi.

"Ja nyt he ottivat toisiaan käsistä kiinni, alemanni, tyyrinkiläinen, hessiläinen, frankki, saksi, friisi, ja astuivat uhmaavina ulos — yksimielisinä — he, jotka alati ovat toisiaan raastaneet!"

Väsähtäneenä hän lopetti, vetäen henkeä syvään...

"Minä varoitin", toisti Khelkhal. "Nyt se on liian myöhään. En varoita enää. Myöten et saa antaa. Kutsu nyt nopeaan gepidit kokoon ja itägootit."

Mutta sydämistyneenä nyökäyttäen päätään nauroi Attila: "Kieltäytyvät saapumasta! Amali sanottaa minulle: toivolupaus, uhritoimitus pidättää häntä omassa maassa molempain jumal'nuorukaisten pyhässä metsässä. Pyh, *minä* olen hänen jumalansa, ja *minulle* hänen tulee uhrata! Minä aavistan tuon lupauksen toivomuksen. Se tarkoittaa minun elämäni, että se tulisi vielä aika pitkäksi! Pojilleni hän ei ole tehnyt valaa, ajattelee kai samoin kuin gepidi. Kun minä Valamerin sanansaattajalle vastasin, että heidän kuninkaansa veljien, aliruhtinaiden Theodimerin ja Widimerin, tulee kuulla minua enemmän kuin ylikuningastaan, virkkoi se röyhkeä mies: 'Gootit ovat oppineet tottelemaan kuningastaan ja ainoastaan kuningastaan'. Silloin kerroin, vastauksen asemesta, uhmailijalle Karidadin, akatsiirin kuninkaan kohtalon. Tuo viekas sarmaatti kieltäytyi niin ikään noudattamasta kutsua saapua minun kasvojeni eteen: 'Ei kukaan kuolevainen', sanotti hän minulle, 'voi katsoa aurinkoa kasvoihin, miten minä voisin katsoa kaikista jumalista suurinta kasvoihin?'

"Hän arveli, etteivät meidän ratsumme pääsisi hänen vuoriensa kalliojyrkänteille; mutta kimojemme päätä ei huimaa, kiipesivät ylös kuin vuohet. 'Ja sinä viet', käskin lähettilästä, 'kuningas Valamerille lahjaksi minulta tuon nahkasäkin, joka riippuu ovenpielessä makuusuojani ulkopuolella. Sen kavalan ruhtinaan pään löydät sieltä. Poikani Ellak on sen tuonut minulle. Nyt ovat hänen avoimet silmänsä kuitenkin suunnatut Attilaan, mutta tyysinä, kuolleina.'"

"Entä gepidi?" tiedusteli Khelkhal. "Ardarik on uskollinen."

"Mutta viisas. Hän ei *tahdo* tulla, ei tahdo tehdä valaa myös minun pojilleni. Hän käskää sanoa minulle, että hän on kutsunut aseisiin koko sotajoukkonsa torjuakseen hyökkäyksen, jonka uturgit uhkaavat tehdä. Hänellä *ei ole* mitään torjuttavaa! Minä itse suojelen käskynalaiseni."

Hän pysähtyi puheensa taas; tällä kertaa hän kiihottuneena mitteli pitkin askelin huonetta.

"Jos se olisi totta!" aloitti hän uudestaan. "Todeksi *tulis!* Jos he todella oppisivat tottelemaan kuninkaitaan ja liittymään yhteen! Se olisi loppu! He eivät *saa* sitä oppia! Minä en anna heille oppiaikaa siihen. Nopeaan, Khelkhal! Me emme odota, niinkuin aioin, ensi kevättä. Heti paikalla lähdemme liikkeelle. Minä tallean ensiksi *heidät* palasiksi, nuo hupsunrohkeat länsigermaanit, nämä kapinalliset orjat, Moldavasta Reiniin asti. Heidän kylöksensä, heidän talojensa aidat, talonsa ja heidän kovat kallonsa — kaikki minun ratsujeni kavioiden alle tai kärventäviin liekkiin! Nuo tyyrinkiläiset! Kuinka? Eivät tahdo antaa alttiiksi kolmeasataa neidoistaan? Hyvä! Niinpä älköön, ennenkuin lehdet puista putoavat, heidän maassaan yksikään neidon tai vaimon nimellinen hengittäkö. Ensin häväistys, sitten jokiin! Miehet? Naulitaan puihin! Rivittäin. Eriskummaisista terhoja ne saavat kantaa, heidän vehmaiden hakainsa tammet ja pyökit! Missä niiden korkeat latvat nyt humisevat, se on muuttuva erämaaksi, arojemme kaltaiseksi. Aprikoikoot silloin heidän uskolliset naapurinsa, miellyttääkö heitä tuhkaläjät ja sukupuuttoinen surma vai suutelevatko minun ruoskaani. Mutta amalini on minulle hankkiminen ystävänsä, gepidi, taikka vaeltaa kummankin pää samaan nahkasäkkiin."

"Ja milloin sinä, herra, lähdet... tyyrinkiläisiksinhän niitä nykyisin sanotaan; kun olin poika, oli heidän nimenään hermundurit. Milloin?"

"Huomenna!"

"Unohtat, että ylihuomenna alkaa Dzriwillin, suuren ratsunjumalattaren juhla, jolloin kaikki asiat lepäävät ja verenvuodatus, kuoleman ansainneessa rikossessakin rangaistus olisi mitä törkein, kuulumaton julkeus! Ja sinä olet tähän juhlaan jo aikaisemmin kutsunut ruugilaiskuninkaan, joka on omavaltaisesti kihlannut tyttärensä, ja juhlaan olet kutsunut jo varhemmin kaikki hänen —..."

"Uskollisuustoverinsa ja kohtalokumppaninsa!" huusi hallitsija kohottaen lyhyen, leveän häränniskan tukeman päänsä korkeiden rumasti käyräin hartiaien välistä, ja hurja ilo säkenöi noista pullistuneista tuijottavista silmistä. "Hih, ne juoksevat ihan oikopäätä käsiini! Olenkin oikealla päällä ottamaan heidät vastaan! Se huimapää sulhanen! Ja morsian — miten sanoikaan se orja, jonka korvit löysivät siitä Tonavan-saaresta? — solakka, mutta kukkea ja valkoinen. — Minä odotan heitä — kaikkia!"

Toinen luku.

Seuraavana päivänä ilmoittivat hunnilaiset tiedustusratsumiehet ruugilaiskuninkaan ja hänen seuralaistensa pian saapuvan; Ellak saattaa heitä.

"Ovat sangen tervetulleet", virkkoi Attila tyytyväisenä valtavaa päätään nyökäyttäen ja turpeita huuliaan pyyhkäisten. "Ellak? No niin, hän on tuonut kuninkaantytären tämän omiin häihin! Se sopii hänelle! Khelkhal, sinä varustat kaikki valmiiksi. Otat vastaan nämä uskolliset germaanit, jotka siellä Tonavan saarella neuvottelua pitivät. Viet heidät kauneimpiin vierasasuntoihin. Kutsut heidät haukkamaan suuruspalaa huomenna — juuri kolmannella tunnilla — *omaan* taloosi. Ja illaksi kutsut heidät kaikki, sen uskollisen kuningasvanhuksen, harpunsoitossa taitavan kuninkaanpojan, solakan morsiamen — *minun* vierassuojaani yöpitoihin. — Missä ovat heruli Wisand, longobardi Rothari, markomanni Vangio ja sklabeniruhtinaat Drosuh, Milituh ja Sventoslav?"

"Kaikki kutsutut, herra, ja kaikki tulossa! He eivät ole voineet kerjetä tänne. Lähipäivinä heidän täytyy saapua, niinkuin ratsastavat tiedustajat ilmoittivat."

"Hyvä on. Valppaasti he valvovat, nuo minun vakoilukoironi! Täytyy lahjoittaa heille taas jokin roomalainen kaupunki ryöstettäväksi ja huvitukseksi. — Mutta lähetä tulijoita vastaan vahva ratsue: he saattavat huomata, mitä täällä huomenna tapahtuu, eivätkä he saa kääntyä takaisin eivätkä poiketa syrjään — *tänne* heidän täytyy kaikkien."

* * * * *

Illansuussa saapui Wisigast ja ne, jotka olivat hänen mukanaan. Tulokkaat majoitti Khelkhal eri taloihin, seuralaiset erotettiin isännistään, ruugilaiskuningas, Ildiko ja hänen palvelustyttönsä eri taloon, Daghar, yksikseen, toisaalle. Heti heidän ensi kertaa kulkiessaan leirin läpi ratsasti länsiportista

ja heitä vastaan ryhdikäs soturi, joka huusi heille tervehdyksiä svaabien kielellä.

"Gerwalt — sinäkö?" lausui kummastuneena Wisigast.

"Mikä *sinut*, viisaan varovaisuuden miehen, tuo tänne?" kysyi Daghar, yhä vielä harmissaan.

"Epäviisas varomattomuus! Me nimitämme sitä — uskollisuudeksi!" huusi kreivi ja hyppäsi maahan vaahtoisen oriinsa selästä, jonka hän jätti muutamain seuralaistensa huostaan. "En kärsinyt olla kotona sill'aikaa kun te pistätte päanne suden luolaan. Huomatkaa tarkoin: en minä vielä nytkään yhdy tuumiinne. Vielä kerran varoitan teitä. Luopukaa!"

"Minä olen vannonut", huudahti Daghar, "Ildikon kullanuskean tukan kautta. Ennen ei hän ole minun."

"Niinpä olette sitten mennyttä kalua. Mutta minä tahdon, viime hetkeen asti, koettaa pelastaa teitä: ellen onnistu, kaadun teidän kanssanne. Usein ollessani leirissä on hän uskonut minulle vankeja vartioitavakseni, kenties hän jättää teidätkin minun huostaani. Ystävä, joka ei ole takertunut teidän yritykseenne, ei karsas, mutta joka on päättänyt pelastaa teidät, voi tehdä paljon."

"Sinä panet alttiiksi henkesi", virkkoi Wisigast.

"Ruugien kuningas, tunnetko tätä miekkaa?"

"Se oli minun. Sinä olet käyttänyt sitä sankarillisesti. Minä annoin sen sinulle silloin kun sinut tehtiin asekuntoiseksi — ja Ardarik antoi keihään. Siitä on nyt kaksikymmentä vuotta."

"En voi sitä koskaan unohtaa. Minä pelastan sinut tahi kuolen. — Voi hyvin nyt. Hunnilaiset ratsumiehet tuolla jo panevat merkille meidän kuiskailumme." — "Kas niin, hunnit", hän huusi, "viekää minut hallitsijanne tykö! Tiedättekö ehkä, mihin asti gepidit näille maille ovat ehtineet? Heidän sotajoukkonsa lähti kotitienoiltaan liikkeelle."

Hän hävisi harvoine saattajineen hunnilaisten ratsumiesten parveen.

"Minä tein hänelle väärin! Uskollinen mies!" huudahti Daghar.

"Uskollinen kuin alemanni", virkkoi kuningas katsoen pitkään hänen jälkeensä.

Kolmas luku.

Varhain seuraavana aamuna ilmoitti Khelkhal tehneensä ja varustaneensa kaikki, mitä hänelle — julkisesti tai salaa — oli käsketty.

Attila nyökäytti päätään; sitten hän kysyi ilme synkkänä: "Missä Ellak pysytteleiksen? Miksei hän ilmoittaudu herralleen? Vai oleileeko hän yhä toisen morsiamen kintereillä?"

"Ei, herra! Poikasi ei ole lainkaan vielä ratsastanut leiriin. Portin edustalla hän tapasi Dzengisitzin. Tämä ilmoitti hänelle sinun käskysi, että molempain veljien on yhdessä otettava Theissin kahlaamalla vastaan Bolibutin, sen kukistetun sklabeniruhtinaan, panttivangit ja tuotava tänne. Heti hän totteli — 'ilmeisesti sangen vastenmielisesti', arveli ruugilaiskuningas, joka minulle asian kertoi."

"Niin, niin", lausui isä. "Häntä halutti kai vielä kerran puhua minulle noiden kolmen puolesta. Eivätkä he rakasta toisiaan, ne veljekset. Juuri senvuoksi minä pakotan heidät olemaan noin usein yhdessä. Heidän täytyy oppia sietämään toisiaan ja sopimaan keskenään. — Mene nyt! — Kolmas tunti on koht'sillään. — Mene; minä seuraan, yksin."

"Herra, et ilmaissut, tahdotko tulla minun talooni aamiaiselle mukaan?"

"En. Pidä suusi ja mene. Sinä noudat itse vieraasi heidän asunnostaan ja viet heidät taloosi leirin suurta pääkatua. Pian! — Käyn maltittomaksi."

* * * * *

Khelkhalin saattaessa talostaan noita kolmea vierasta seisoi kapean, juuri sillä kohdin yhtyvän poikkikujan kulmassa olevan talon korkealla kynnyksellä mies, oven kätkevään ulkoumaan painautuneena, yllään punaisenruskea viitta, jonka hupun hän oli vetänyt päänsä ja otsansa päälle silmille asti. Kasvojen alaosan hän peitti viittansa reunalla. Hän seisoi hievahtamatta. Nyt tuli Ildiko

kokonaan näkyviin; mies hytkähti, hänen voimakas ruumiinsa vavahti ikäänkuin salaman iskemänä.

Khelkhalin talon portti sulkeutui vieraiden takana.

Silloin työnnähti mies hupun ylös; hänen keltaiset kasvonsa hehkuivat punaisina, hänen silmänsä kiiluivat kuin suden. "Ah", hän huokasi. "En ole koskaan nähnyt semmoista suloa. Ei koskaan eläessäni ole sellainen poltto minua kalvanut! Hän se on! Hän on minulle synnyttävä oikean perillisen: — maailman herran."

Neljäs luku.

Päivällisaterian hetki oli käsissä.

Hunnilaiset ja muut täksi päiväksi kutsutut vieraat — niitä oli noin kolmesataa, liki pitäen yksinomaan miehiä — olivat isossa vastaanottosuojuksessa, joka samalla toimitti ruokasalin virkaa, asettuneet osoitetuille paikoilleen.

Nyt toi Khelkhal Wisigastin, Ildikon, Dagharin ja heidän kahdeksan seuralaistaan sisään.

Alemanni Gerwalt puuttui; turhaan katselivat molemmat germaanit ympärilleen häntä etsien; heidän kysymykseensä vastattiin Attilan käskeneen, ettei svaabia tule kutsua aterialle täksi, vaan vasta huomispäiväksi.

Heti kun he olivat astuneet kynnyksen yli, tervehtivät heitä juomanlaskijat, joina toimi kauniit kullassa ja kirjavassa silkissä kuhisevat pojat; he ojensivat kullekin vieraalle hopeisen maljan ja näiden tuli, niin selitti Khelkhal, maistaa siitä ja lausua terveydentoivotus Attilalle.

Hallitsijan he näkivät kaukana — avaran suojan koko väli erotti heidät — istuvan juuri vastapäätä sisäänkäytävää puolipyöriön keskellä pylväsparvekkeen tapaisella kohokkeella, joka oli aidattu runsasleikkauksisella rintasuojalla.

Korkean koristamattoman puujakkaran eteen, jolla hallitsija kykki, oli asetettu pitkähäkö pöytä. Se oli selvää kultaa. Sen neljä jalkaa kuvasivat lohikäärmeitä, ja punaisena kimaltelivat niiden silmät: ne olivat rubiineja. Jakkaran takana kohosi useita porrasaskelia ovelle, makuusalin ovelle.

Sivuseinäin puupilarien väliin oli tänään asetettu pöytiä, penkkejä ja jakkaroita suuri määrä; tuhlavaainen, raaka, mauttomasti liikanainen loisto levitteli henkinen täällä; pöydät ja istuimet olivat hopeaa tai kaikkein kallisarvoisimpia marmori- tai puulajeja; peitteet, makuu- ja päänaluspatjat kiinalaista silkkiä, vadit, lautaset, pikarit, kulhot, maljat, roomalaiset viininsekoitusastiat, germaaniset juomasarvet häikäisivät loistollaan, jonka niille antoi jalo metalli, säteilevät helmet ja kivet. Kolmesta maanosasta olivat nämä aarteet saaliina, lunnaina tai kiristettyinä lahjoina kerääntyneet tänne vuosikymmenien kuluessa. Pöydät ja istuimet ulottuivat puolipyöriön pituusseinillä sisäänkäytävästä talonherran koroketta kohti.

Kunniapaikoista kävivät ne istuimet, jotka oli asetettu riviin Attilan oikealle puolelle lähimmäksi korokkeen porrasaskelia. Näille istuimille johdatti Khelkhal nyt kolme vierastaan: Wisigastilla ja Dagharilla oli kummallakin oikealla ja vasemmalla puolellansa kaksi hunnilaista ruhtinasta; edempänä oveen päin istui Ildiko roomalaisen upseerin, magister militumin, vangitun puolison ja erään antilaisen päällikön panttivanhiksi otetun tyttären välissä. Nämä kumpikin olivat sangen upeasti vaetetut ja koristetut, mutta ei heillä näyttänyt olevan mitään iloa hienoudestaan; nuori, sievä tyttömäinen panttivanki katsoa tuijotti syliinsä ikäänkuin elämälle kuolleena, vain kuoloa toivoen; roomatar, uhkea, jo keski-ikä ylittänyt nainen, täyteläs kuin Juno, loi syvää sääliä ilmaisevan katseen Ildikon ihanaan neitseelliseen hahmoon, huokasi ja mitään virkkamatta ojensi hänelle kätensä. Ne olivat ainoat naiset, jotka Ildikon etsivä katse löysi.

Ruugin ja skiirin seuralaiset oli sijoitettu suojan toiselle, vasemmalle puolelle, kauas toisistaan erotettuina.

Näiden kolmen vieraan seistessä kunniapaikkainsa edessä käski Khelkhal heitä kumartamaan Attilalle, jonka silmät terävästi säkenöivät alas heihin. Daghar ei taivuttanut ylpeää päätään niin syvään kuin hallitsija lienee ollut tottunut näkemään, ja uhkaava silmäys tuli hänen osakseen, mutta kuninkaalle hän nyökkäsi armollisesti. Kun hänen silmänsä näennäisesti ensi kerran tapasivat tytön (hän oli heti tämän astuessa sisään palavin katsein ahminut hänen hahmoaan), hän sulki ne puoleksi — niin kai krokotiilikin tapaa tehdä — ja tirkisteli vain silmäluomiensa alta, niin että hän ei näyttänyt neitoa ensinkään huomaavankaan.

Ildiko näki tuon hirviön ensi kertaa, mutta hän ei säikähtynyt, ei liioin kauhistunut hänen rumuuttaan. Ojentautuen täyteen pituuteensa hän katsoi häntä kasvoihin lujasti, uhmaavasti, uhaten: siinä katseessa tunki Attila niin kylmää, kuilunsvyistä, kuolettavaa vihaa, että hän ehdottomasti nyt todellakin sulki silmänsä, ja lieviä vilunväreitä kulki hänen selkäpiitönsä pitkin. Kun hän avasi silmänsä taas, hän karttoi Ildikon katsetta, joka — hän tunki sen — yhä oli käännettynä häneen; hän katsoi hänen viehättävää suutansa, ihania valkoisia käsivarsia, mutta ei enää silmiin! —

Nyt vasta, pitkän aikaa tarkastettuaan vieraitaan, hän virkkoi heille: "Hyvä, että viimeinkin tulitte. Ensin tervetuloivotus. Asioista myöhemmin. Arvelen, että vielä tänään vietämme kihlajaisia. — Ja häät", hän päätti puheensa vitkaan.

Aivan ällistyneinä niin paljosta armosta hunnit ja muut vieraat katselivat noita niin suopeasti tervehdittyjä, jotka yhtä suuresti yllätettyinä nyt vasta istuutuivat.

Viides luku.

Kun nyt myös nämä viimeksi saapuneet vieraat olivat asettuneet paikoilleen, tarjosi rikkaasti vaateitettu juomanlaskija Attilalle, polvistuen hänen eteensä, raskaassa, taiteellisen tekotapansa ja painonsa puolesta kallisarvoisessa kulhossa viiniä. Tämä nosti sen huulilleen, mutta ei juonut pisaraakaan, vaan ojensi sen tarjoajalle takaisin, osoittaen katseellaan Khelkhalia. Juomanlaskija vei maljan nyt tälle. Khelkhal nousi seisalleen, kumarsi syvään hallitsijalle, joi ja antoi kulhon takaisin. Juomanlaskija kulki nyt samalla tavoin tarjoellen ensin pitkin istuimien oikeaa, sitten vasenta puolta. Mutta jokaisen vieraan takana seisojien erityinen juomanlaskija, joka yhtä mittaa täytti pikarin. Aina kolmelle, neljälle vieraille oli varattu pitkä kapea pöytä, niin että jokainen voi paikaltaan mukavasti ulottua lukuisiin vateihin, joissa monenlaisia ruokalajeja, hunnilaisen, roomalaisen, germaanisen ja slaavilaisen keittiön aikaansaannoksia, tarjoeltiin.

Toiset valioruoat taas kannettiin esiin erikoisesti.

Ensin ilmestyi palvelija tuoden marmorivattia, joka oli täynnänsä kaikenlaista paistettua linturiistaa, jolta töyhtöjä, siipiä ja pyrstöä ei ollut otettu pois.

Hän ojensi sen ensin Attilalle. Tämä söi puiselta vadilta vain lihaa, valtaisia paloja, verisiä, puoleksi raakoja, hän ei huolinut leipää eikä muutakaan särvintä. Ja kun vieraiden pöytäkalusto välkkyi pelkkää kultaa ja hopeaa ja mitä jaloimmat viinit heitä virvoittivat, joi Attila lähdevettä puisesta pikarista.

Kun tämä ensimmäinen vatilähetys oli kannettu pois, nousivat Khelkhalin viittauksesta kaikki vieraat seisalleen, tyhjensivät uudestaan täytetyt pikarit toivottaen taas terveyttä Attilalle ja istuutuivat jälleen, vastaanottamaan uutta, sisällykseltään toisenlaista vatierää ja ne tyhjennettyään toistaakseen tervehdysmaljan ja terveydentoiivotuksen.

Vaikk'ei vielä hämärtänyt, vedettiin kuitenkin verhot poikittain katon eteen, ettei päivänvalo, joka pääsi lankeamaan vain ylhäältä käsin, avonaisista kattoluukuista, tunkisi sisään, ja pylväisiin tulenvaarattoman matkan päähän rautaisilla koukuilla kiinnitetty pikisoihdut sytytettiin.

Silloinpa vieraat ihmettelemään, sillä soihdut paloivat toiset tummanpunaisella, toiset sinisellä, vihreällä, keltaisella, helakanpunaisella ja valkealla valolla, joka soturien kypärissä ja rautapaidoissa oudosti kimalteli.

Mutta äkkiä vilkastuivat Attilan kuolonjäykät piirteet: ruhtinaallisesti puettu kaunis poika, noin viidentoista vuoden ikäinen, hyppäsi sisäänkäytävän kynnyksen yli ja lipuen vikkellästi ja osavasti kaikkien pylväiden, penkkien, pöytien ja palvelijarivien sivu pyyhälsi korokeistuimen portaita ylös, polvistui Attilan viereen ja painoi päänsä, josta liehuivat pitkäkiharaiset, tuuheat, sinisenmustat kutrit, hänen polvelleen, luoden kauniit, suuret, tummanruskeat metsäkauriin-silmänsä häneen. Silloin levisi ikäänkuin hymy noiden peloittavien kasvojen piirteisiin; liikutettuna, mieltymyksellä hän antoi katseensa levätä pojassa. Hän hyväili pojan persikanuntuvaista poskea ja nosti hänet polvelleen.

Sitten hän valikoi herkullisen lihapalasan kultavadista edestään ja pisti sen noiden kirsikanpunaisten täyteläisten huulien väliin, häikäisevän valkoisten, tasarivistien hampaiden pureskeltavaksi.

"Kuka tuo poika on, jolla on tuollainen taikavoima?" kysyi Daghar Khelkhalilta.

"Ernak, hänen lemmikkipoikansa! Kuninkaantytärestä, joka tuli etsimään herramme rakkautta."

"Se raukka oli niinmuodoin sokea?" tiedusti Daghar heti.

"Ei niin sokea kuin sinä"; kolkko, uhkaava oli vastauksen sävy.

"Isäkulta", virkkoi hemmoteltu poika imarrellen ja sively kädellään hänen harjasmaista partaansa. "Tämä hirvenliha on hyvää. Mutta ihmisen liha maistuu paremmalta."

Ällistyneenä katsoi isä häneen. "Mitä sinä puhut?"

"Totta, isäkulta. Vanha imettäjä, Zdanza — tiedäthän? — hän saa yhä käydä minua katsomassa ja hän tuo aina, jotakin tullessaan! — toi eilen vaatekäärössä ison palan rouskahtelevalta paistettua lihaa. Minä söin sen suuhuni, kaikki tyynni, ja tahdoin sitten lisää. 'Niin, silmäteräni', vastasi vanhus, 'lisää? Toisen kerran! Miehellä on vain yksi sydän — ja siitä suoriutuivat sinun pienet terävät hampaasi äkkiä.' Mitä?' minä kysyin, 'oliko se ihmissydän?' Kyllä pyrki vähän hirvittämään, mutta minä ajattelin, miten herkulliselta se maistui, ja nuoleskelin huuliani vielä perästäpäin. 'Niin, armas sydänpäpyseni! Pyysin itselleni sen nuoren gootin ruumiin, jonka he tänään pyörällä teilasivat, kun hän oli sinun suurta isääsi haukkunut ihmissudeksi, leikkasin hänen vielä tykkivän sydämensä irti ja paistoin sen kauniille kultanukelleni. Nyt ei sinuun myrkky pysty etkä koskaan ole tunteva jonninjoutavaa sääliä ihmissydämiä kohtaan.' Miten tyhmää, isäkulta! Ikäänkuin minua tähänkään asti olisi koskaan sääliittänyt! Onhan suurin iloni olla teloituksia katsomassa. Milloin olen ratsuharjoitukseni opettajani lausunnon mukaan hyvin suorittanut, pyydän aina palkinnoksi byzantilaisen kakun tahi — saada ampuu mukana, kun vankeja ammutaan. Anna minulle juoda, isä! Viiniä, ei sinun ohutta vettäsi — viiniä! Heti annat viiniä! Ei keltaista; punaista, pannonialaista, minä haluan tahi minä itken. Ja siitä turmeltuvat kauniit silmäni, sanoo imettäjä. Kas niin! *Sepä* siemaus — ja punaista kuin veri on tämä viini. — Mutta, isä, kun minä kerran sinun valtaistuimellasi istun —"

"Onko kiire?" kysyi Attila; hän heitti silmäyksen Ildikoon.

"Silloin minä juon ainoastaan viiniä, en vettä! Ja nyt kun tiedän, kuinka herkulliselta sydämet maistuvat, niin tapatan itselleni joka päivä nuoren gootin."

"Mutta ellei satu olemaan ketään kuolemaantuomittua, poikaseni?"

"Silloin minä aina tuomitsen."

"Mitä varten? Mitä hän on rikkonut?"

"Ettei ole tehnyt *mitään* antaakseen herralleen hyvänpaistin", vastasi vekara nauraen täyttä kurkkua, niin että valkoiset hampaat kiiluivat, ja tyytyväisenä omaan, sukkeluuteensa mustia kiharoitaan ravistaen.

Ja Attila suuteli häntä hellästi otsaan ja molempiin silmiin.

Daghar katsoi mykkänä Wisigastiin.

Eräs hunni, ruhtinas Tsendrul, oli huomannut sen. "Tuo ei miellytä sinua, skiiri?" hän pilkkasi. "Niin, niin, se poika on mainio. On vielä kiinteämmin luja kuin ruhtinas Dzengisitz. Olkaa hyvillänne, jos joudutte hänen perintöosalleen." Ja hän nousi taas pojan luo.

Monet hunniruhtinaat käväisivät näet kemujen varrella isän hemmotellun lemmikin luona, hyväilivät häntä, suutelivat, toivat hänelle herkkupaloja likaisissa sormissaan, antoivat hänen juoda pikareistaan, minkä hän ahneesti tekikin. Mutta kukaan ei siinä käyttäytynyt niin silmänsattuvasti kuin Tsendrul, joka ei enää juuri päästänyt poikaa käsivarsistaan ensinkään.

Karsaasti sitä Attilakin katseli. Kun Khelkhal kerran tuli hänen luokseen tuomaan salaista tiedonantoa, kuiskasi hän tälle ruhtinaan imartelupalveluun viitaten: "Jos *tu* tietäisi, *kenestä* minun valtakuntani perillinen tulee, — niin miten hän nyt jo imartelisikaan Ildiko kaunokaista."

Kuudes luku.

Vihapäissään aikoi nuori kuninkaanpoika vastata kiihkeästi. Mutta hänen sanansa upotti kuulumattomiin äänekäs melu, joka syntyi sisäänkäyntioven edustalla; sekavia, haukkuvia, kinastelevia ääniä sieltä kuului.

Attila kumarsi vähän päätään ja lasi pojan polveltaan maahan. Se veitikka kyykistyi nyt hänen jalkoihinsa ja osasi salavihkaa, kun isä katsoi muuanne, siepata vieressään seisovalta matalalta

tarjoilupöydältä viinipikarin toisensa jälkeen ja tyhjentää ne suuhunsa, niin että hän alkoi vähitellen hetkahdella edestakaisin pää raskaana ja hehkuvana.

Ovenvartijat olivat jo rientäneet asettamaan ja rankaisemaan meluavia, mutta kovakouraisesti tyrkkäsi heidät kynnyksellä syrjään joku rajusti sisään tunkeutuva. Se oli Dzengisitz; raivon vallassa hän tuli nauraen julmistuneesti.

Hänen perästään asteli Ellak; vielä kalpeammat kuin tavallisesti olivat hänen murheelliset, jalot kasvonsa.

Dzengisitzillä, joka oli paria vuotta nuorempi kuin Ellak, oli yllään kallisarvoinen, kaikkein harvinaisimmilla turkiksilla kirjavasti koristettu ja reunustettu helakanpunainen silkkiviitta, joka ei ulottunut polviin asti, sen alla ihokas, sekin runsaasti kullalla kirjaelluista turkiksista, karva ruumiin vasemmalla puolen sisään-, oikealla puolen ulospäin käännettynä, niin että hän näytti puoliksi likaisen keltaisen valkoiselta, puoliksi syvän tumman ruskealta. Selässä hänellä riippui viitan päällä leveästi tummanpunaisesta purppuranauhasta helmillä ja jalokivillä taajaan somistettu viini, alapäästä käyristetty ja ahdettu täyteen pieniä teräväkärkisiä ruokonuolia. Oikeassa kädessään hän pudisteli hurjasti pitkän hunnilaisen luujousen katkenneita puoliskoja.

Hän oli kasvopiirteiltään hyvin Attilan näköinen, ja ne osoittivat kaikkia aito hunnilaisen erikoisuuden tunnusmerkkejä; hänestä puuttui vain tykkänään suuruutta ja tuota majesteetillista levollisuutta, joka väliin pakotti vastahakoisenkin ihailemaan isää.

Epävakaaisesti katselivat hänen rumasti ulkonevat silmänsä sinne tänne, lakkaamatta värähtelivät hänen turpeat huulensa hurjassa intohimossa.

"Käpälät pois, senkin koira!" hän huusi viimeiselle ovenvartijalle ja sivalsi häntä terävillä kaarenkappaleilla käteen, niin että veri tirskahti. "Kuka estää herran poikaa menemästä isän luo, syyttäjää — tahi", hän nauroi julmistuneena, "sitten syytettyä! — pyrkimästä tuomarinsa tykö?"

Hän seisoj jo — yhdellä ainoalla loikkauksella hän oli harpannut portaat — Attilan edessä.

"Niin, isä, kun tuo puoligootti tahtoo kieliä, on ovelampaa, että minä sanon sinulle kaikki itse ja sen asemesta, että antaisin mustata itseäni, syytän *häntä*."

"Riitaa poikaini kesken? Väärässä molemmat!" virkkoi isä; mutta hänen rankaiseva silmäyksensä osui vain yksin Ellakiin, joka hitain, määräperäisin askelin nousi portaita ylös.

"Se ei ole puheen, ei sanankaan arvoinen koko riita", aloitti Dzengisitz jälleen. "Pölyisellä tiellä ratsastamme panttivankien jäljessä. On kovin ikävää, tyhjää. Lyön vetoa — pelkästä ikävystymisestä! — jousenkantajani kanssa siitä, että osun joka kerta ihmiskäden levällään olevain kolmannen ja neljännen sormen väliin."

"Sinun on helppo lyödä vetoa, herra", hymyili aseenkantajani epäuskoisena. "Et löydä ketään, joka antautuisi kokeeseen ja pitäisi kättään hiljaa."

"Tottahan! huudahdin minä siihen ja käskin lähimmän panttivangin, joka hevoseni edessä kulkea lähätti kuumassa päivänpahteessa — se oli kaksitoistavuotias mukula, voitetun sarmaattilaisuutenaan poika — levittää vasemman kätensä likimmän puun kylkeä vasten ja olla katsomatta taakseen. Hän totteli. Minä otin kaaren palvelijaltani, vedin vireeseen, panin nuolen ja tähtäsin. Silloin se malttamaton vekara kääntää päätään. Se huomaa, mitä on tekeillä! Pelkuri huutaa kauhusta, kääntyy kokonaan ympäri ja sen sijaan, että olisi pitänyt kättään puuta vasten, painoi peloissaan molemmat kätensä sormet harallaan, kasvojansa vasten. Minä tähtään tarkkaan, ja niinkuin olin luvannut, ammuin poikasen kolmannen ja neljännen kapean sormen välitse keskeltä."

"Hänen vasempaan silmäänsä!" lopetti Ellak vapisten suuttumuksesta. "Ja kun poika parkaisi ja sadatteli ampujaa, uhkasi poikasi Dzengisitz ampuvansa häneltä toisenkin silmän puhki, ellei hän ole vaiti. Hän jännitti jo kaarensa. Silloin hyppäsin minä väliin, riistin jousen..."

"Ja katkaisit sen polveasi vasten!" huusi Dzengisitz raivoten. "Sinä! Siinä on todistukseksi pirstaleet edessäsi!" Hän viskasi molemmat palaset Attilan jalkoihin. "Paras jouseni! Lapsen tähden! Panttivangin! Rankaise gootittaren poikaa, isä, tai ratsunjumalattaren kautta! — ennenkuin hänen juhlansa alkaa — verisesti minä rankaisen häntä itse."

Kasvojen ilmeen värähtämättä lausui Attila: "Missä on poika?"

"Jäi tielle makaamaan", vastasi Dzengisitz lyhyesti, olkapäätään kohauttaen.

"Kuollut hän on", huudahti Ellak. "Hän kuoli minun syliini."

"Kuulkaa tuomioni, te taitamattomat pojat", virkkoi Attila. "Sinä Dzengisitz, punnitset kuolleen isälle sen painon kultaa omasta aarrekammioistasi, et minun. Sinä, Ellak, teit kovin väärin, kun taitoit veljesi jousen. Veljensä asetta älköön kukaan rikkoko — hän rikkoo sen itse. Kuusi yhtä hyvää sinä toimitat hänelle, siinä sinun kevyt rangaistuksesi. Mutta raskas rangaistuksesi — minun tyytymättömyyteni. Pois silmistäni! Tiehesi tästä suojasta! Ulos! — Sinä, Dzengisitz, istuudut tuonne skiirien kuninkaanpojan viereen hänen oikealle puolelleen — vasemmalla istuu ruhtinas Tsendrul! Ja pidä huoli, rakas poikaseni, että nuori sankari saa kunnollisesti kaikki, mitä hänen tulee saada."

Ellak loi silmäyksen isäänsä: turhaan hän etsi hänen katsettaan. Sitten hän painoi päänsä syvään alas ja astui juhlallisesti portaita alas.

Hänen tiensä vei Ildikon ohitse; hän hidastutti askeliaan, mutta ei tahtonut jäädä seisomaan. Silloin nousi neito istuimeltaan ja ojensi hänelle kaiken kansan nähden lennokkaalla liikkeellä kauniin kätensä. Nuorukainen tarttui siihen, kumarsi vaieten ja käveli ripeästi suojasta pois.

Attila oli tarkoin seurannut tapahtumaa; kevyesti nyykäytti hän sille mahtavaa häränpäätänsä ja tiukensi silmäinsä katseen taas vihaiseksi.

Seitsemäs luku.

Jo Dzengisitzin kertomuksen aikana oli ovenvartijain kunnioittavasti tervehtimänä huoneeseen saapunut ylhäinen upeasti puettu hunni. Hänen välkkyvät vaatteensa olivat kuitenkin tomussa. Hänen lammasnahkalakkinsa ympärille oli kierretty vihreä lehtiseppele.

Kärsivällisenä hän oli odottanut ovella, kunnes isä oli ratkaissut poikain riidan.

Nyt hän kulki nopein askelin avaran suojan poikki, juoksi korokkeelle vieviä portaita ylös ja sinne päästyään lankesi polvilleen hallitsijan eteen.

"Nouse ylös, ruhtinas Dzenzil! Sinä tuot voiton; vihreä seppeleesi kertoo sen mykällä kielellään."

"Niin kyllä", huudahti hunni, vielä nuorekas mies, ylpeänä ja kuuluvalla äänellä, ponnahtaen pystyyn maasta, "sinun voittosi ja sinun vihollistesi häviön. Lugioneja ei ole enää."

Hunnit päästivät hurjan riemuhuudon ikäänkuin sudet, jotka ovat löytäneet raadon; läsnäolevat germaanit katsoivat toisiinsa kauhistuksissaan ja surullisina. Attilan viittauksesta aloitti ruhtinas kertomuksensa:

"Danasterinsa soiden takana he luulivat olevansa varmoina ja turvallisina, tohtivat kieltää sinulta veron, joka jo oli langennut. Minulle sallit kunnian kurittaa heitä. Kurituksen kovuuden jätit minun määrättäväkseni. Minä tunnen sinun makusi, oi suuri herra, enkä minä itsekään rakasta puolinaista työtä. Päätin tehdä täyden hävityksen. Ei näyttänyt helpolta tunkeutua soiden läpi, sillä he olivat nostaneet veden kaikkiin kahlaamoihin ja vaimoineen ja lapsineen ja karjoineen ja kaluineen sulloutuneet murtoon veden ympäröimälle maallensa. Mutta —", hän nauroi, siveli harvahaivenista partaansa ja kirskutteli hampaitansa, — "minä rakensin oivalliset portaat. Ajoimme pari tuhatta antia ja sklabenia yhteen. Tosin ne eivät olleet mitään rikkoneet. Päinvastoin olivat antaneet meille apua germaanilaisia naapureitaan lugioneja vastaan, neuvoneet teitä ja luovuttaneet vetojuhtia ja elintarpeita. Ne löimme kuoliaaksi ja asetimme ruumiit parittain, aina kaksi toisensa taa, poikittain rämeiden kapeimmille kannaksille. Aluksi tosin hevosemme säikkyivät, eivät mielellään astuneet vielä lämpimäin ihmisruumiiden päälle. Mutta hunnin ratsu on viisaampi kuin kreikkalainen filosofi: ratsu oppii vielä, filosofi tietää jo kaikki eikä opi mitään ohi kirjansa, jonka joskus on kirjoittanut. Panimme kuolleet kasvot maahan päin, sirotimme selkäpuolelle parhaita kauroja, ja katso: hevuskullat tottuivat maistellessaan astumaan päälle. Sitten auttoi lisää kannus ja ruoska, ja ennen pitkää pääsimme yli. Oli yö, kun karkasimme vihollisen suureen murtoon. Suuri oli heidän kauhistuksensa. Naiset ja lapset parkuivat hengenhätänsä! Se kuului vallan lystikkäältä. Luulivat meidän nousseen maan uumenista. Liekkejä ja peitsiä ja ruoskia ja murskaksi tallaavia kavioita, mihin he kääntyivätäkään! Kun aurinko nousi, ei sen enää tarvinnut antaa valoa lugioneille. Kuusituhatta miestä niitä oli ollut ja yhtä paljon tai enemmän puolustuskyvyttömiä, naisia, lapsia ja ukkoja. — Suuri sinä olet, Attila, voiton poika."

"Suuri sinä olet, Attila, voiton poika!" toistivat hunnit, huutaen, luikaten, mylvien, niin että puusuoja tärisi.

Liikahtamatta, ainoankaan piirteen värähtämättä hänen kasvoissaan, oli hallitsija kuunnellut kertomusta ja riemuhuutoja.

"Hyvä on", sanoi hän nyt levollisesti, "oikein hyvä. Odota, Dzenzil, poikaseni. Attila jakaa sinun kanssasi palasen. He, ota!"

Hän kurotti lyhyillä paksuilla sormillaan edessään olevaan kultavatiin, joka oli täynnä vielä jokseenkin veristä hevosenlihaa, otti valtavan palan, repäisi sen kahtia, niin että veristä mehua pirskahti ympäriinsä, pisti ruhtinaan suuhun ison viipaleen ja söi itse loput.

Mutta ruhtinaan silmät loistivat ylpeydestä ja hän laskei hyvillä mielin kädet rinnalleen siinä pureskella maiskuttaessaan ja niellessään.

"Myös pitää sinun tänään istua minun vieressäni, kunniatuolilla", aloitti Attila ja viittasi palvelijoille. Nämä kantoivat esiin purppuravaatteella katetun tuolin, jonka kuusi jalkaa ja selkänoja oli hopeasta, ja asettivat sen hallitsijan vasemmalle puolelle.

Silloin kaatua kolahti jotakin juuri Attilan viereen.

"Tuo Ernak-poikanenhan se on", virkkoi virnistäen isä, "hän puristaa kädessään vielä pikaria. Se pieni rosvo! Hän on varastanut paljon enemmän kuin jaksaa kantaa. Viekää hänet pois makuuhuoneeseensa. Huomispäivästä alkaen hän juo ainoastaan vettä — joka antaa hänelle viiniä, simaa tai olutta, ristiinnaulitaan."

Kahdeksas luku.

Luodessaan katseen lemmikkiinsä olivat hänen kasvonsa kirkastuneet, mutta nyt niihin tuli taas synkkä, jopa uhkaava ilme kuten ennen. Hän nojautui selkäkenoon, rypisti tuuheita, harjasmaisista kulmakarvojaan ja lausui tavallista kovemmin: "Kuulitteko, te skiirit ja ruugit ja gootit siellä alhaalla? Germaaneja ne ovat nämä lugionitkin. Tai, pikemmin, *olivat!* Jo koko monta uskottoman kansanne sirua olen sillä tavoin pirstonut. Jos niin jatkuu, ei kohta enää kysytä: 'missä ovat lugionit?' vaan: 'mihin ovat germaanit jääneet?' 'Sulaneet ne ovat', lauletaan silloin hunnien teltoissa ja sklabenien majoissa, 'sulaneet niinkuin lumi kesällä. Ei serkkua, ei perillistä ole heistä jäänyt. Hävinnyt on jäljettömiin maan korskein sukukunta, kaikkien kansain vihaama, ylpeäsydämiset germaanit!'"

Ja hän otti taas palan vielä puoliraakaa lihaa.

Silloin kohotti alhaalta pöydän äärestä vanha kuningas Wisigast kunnianarvoisaa päätään, katsoi häntä silmiin ja lausui kiinteällä äänellä:

"Kansamme saattavat kärsiä — ne ovat jo kauan raskaasti kärsineet! — koskaan eivät ne häviä."

"Ja miksi eivät, sinä sen uskoja?"

"Jumalat, Asgardhissa asuvat alkuisämme, suojelevat meitä!" huudahti nuori Daghar.

"Ja kuka suojelee teidän jumalianne?" pilkkasi hunni. "On niidenkin kerran hävittävä!"

"Kaiken lopussa", vastasi Wisigast. "Silloin", puuttui Daghar jatkamaan, "niinä maailman taistopäivinä, seisovat tylsään jättiläisten rinnalla yökansat: suomalaiset, sklabenit ja sarmaatit ja ennen kaikkea — sinä: Fenris-suden rinnalla, herra Attila, minä näen jo sinun varjosi heiluttavan ruoskaa! Kuitenkin meidän esi-isäimme aasain kilpipuolella, aivan rinnalla Einherjar-urhojen, jotka liitelevät alas Walhallasta, me germaanit viskaamme viimeiset keihäämme ja kaadumme yhdessä jumalaimme kanssa ja heidän rinnallaan."

"Minä mahdan olla", vastasi Attila, "se musta sauhujättiläinen, joka uskonne mukaan teidät kaikki syö tulentupruun."

"Ja itse yhdessä tuhoutuu", liitti Daghar, "jotta uusi taivas loistoisana kaartuisi uuden maailman yllä — ilman hunneja ja muita yökansoja! Siinä maailmassa on jälleen Wotan vallitseva, syyn sovitettuaan, ja Frigga, se vaalea valtiatar, ja Baldur ja Donar, uskollinen. Ja kuinka voisi yli-isä olla ilman meitä! Minusta on kuin Wotan tarvitsisi meitä yhtä tähdellisesti kuin me häntä. Uusia germaaneja hän itselleen jälleen luo sydämensä ja iloisen rakkautensa ylpeydeksi. Saarnesta miehen, lepästä naisen."

Hän vaiken. Innostus hehkui hänen säteilevistä silmistään, kirkasti ylväät piirteet. Kaunis hän oli sillä hetkellä, tuo nuori kuninkaanpoika. Runoilun into loisti hänen korkealla otsallaan. Hän etsi Ildikon silmiä; heidän katseensa yhtyivät: täynnä lämmintä rakkautta, ihailen, katsoi neito hänen jaloihin kasvohinsa.

Attila pani sen tarkoin merkille, tuon katseiden vaihdon ja lemмен säteilyn.

"Nainen!" toisti hän käheäsävyyisesti. "Niin kyllä, se ei saa puuttua. Ja varmaan on tällä tulevaisen maailman germaanittarella taas niin kaunis, vahva, kultainen tukka kuin tuolla sinun morsiamellasi, vai mitä?"

"Kyllä varmaan. Naisemme ovat meidän kansamme korkein pyhyys. Pyhiä ja ennustavia ja lähempänä jumalia kuin me karkeatekoiset ovat ne hennot olennot. Ja heidän kauneutensa, heidän puhtautensa on voimamme perimmäinen salaisuus, on sen suloinen tenhovoima."

Leimuavin katsein loi hän silmänsä Ildikoon. Tämä hehkui, mutta ei painanut pitkiä silmäripsiään alas vääärstä häpeästä, vaan lujasti ja autuaasti hän katsoi häntä syvälle silmiin.

Attila nyökäytti Khelkhalille päätään merkitsevästi. Sitten hän pilkkasi edelleen: "Ei juuri paljon miehenylpeyttä puheeseen sisältynyt. Me hunnit voimme olla ilman vaimojamme — otamme silloin toisia."

"Kuinka runsas onkaan, vanha kuningas, tyttäresi kultainen tukka! Kuuluuko sekin tuohon salaiseen tenhovoimaan?"

"Rikas, kultainen, kuolemaa pelkäämätön *sydän*", vastasi Wisigast.

"Niin, ja —", Daghar rupesi taas puhumaan, hän kuumeni yhä, sillä hunnin kylmä pilkka kannusti häntä aina raivoon asti, — "kun sinä nyt sitä niin uteliaana kyselet, niin kuule vastaus: niin, myös tämä *tukka*." Ja hän silitti hellästi armaansa komeita palmikkoja. Sillä perin kiihottuneena hän oli jo kavahtanut pystyyn ja parilla pitkällä askeleella harpannut Ildikon tuolin viereen.

"No, kuinka niin?" arveli Attila päätään pudistaen.

"Sen tahdon kertoa sinulle", aloitti Daghar hengittäen syvään, koettaen hillitä itseään. "Naisemme eivät ole ainoastaan sillä auttaneet meitä monesti saamaan voiton, että ovat keihästaistelussa seisonet juuri sotarintaman takana tulistuttamassa meitä pyhillä lauluilla, — äskettäin ovat markomannien vaimot pelastaneet miehensä ja itsensä ja riistäneet viholliselta jo varman voiton — hiuksillaan."

"Niin kyllä", vahvisti Wisigast. "Se on kaunis tapaus."

Tarkkaavaisena kuunteli Ildiko. "Sitä en ole koskaan kuullut", kuiskasi hän ylös katsahtaen sulholleen. "Miten se kävi?"

"Pari talvea sitten olivat vendiläiset rosvot — tsekeiksi nimitetään sitä tylppänenäistä laumaa — kuhisevan ylivoimaisina päivännoususta käsin karanneet Bojohemumiin, markomannien vuorten sulkemaan maahan. Vihollisia täyteen syöksähtäneen itäalueen miehet olivat vaimoineen ja lapsineen ja renkeineen ja piikoineen ja karjoineen ja kaluineen paenneet lujan murtohakkauksen salpaamalle metsävuorelle Albis-joen varrella. Pian saarsivat nuo epälukuisat vendit heidät sinne. Ryntäys alkoi. Kauan he pitivät puoliaan, nuo markomannit, sillä he olivat urhoollisia kuin karhut. Öisin, nuotiotulien helottavassa päivänpaisteessa savumerkkien oli määrä vuoren korkeimmalta kukkulalta viittoa likimpäin piirikuntain asemiehiä tulemaan avuksi. Mutta voi! Yhä harvemmin, yhä niukemmin suhahtelivat nuolet murtohakkiosta ja turvesuojuksista alas laaksoon. Eivätkä he kuitenkaan olleet millään torjuneet rosvoja sen tehokkaammin kuin juuri aina osuvilla, vihollista peloittavilla nuolillaan."

"Niin aina", vahvisti Wisigast. "Meistä muista kaikista ovat markomannit parhaita jousimiehiä. Sen taidon opetti heille Ullr, talven Wotan, mainio metsästäjä, joka ampuu kaarella ja nuolella."

"Nuolia ja jousia ei noilta jousentutuilta puuttunut, vaan vähitellen syntyi puutos jänteistä. Mukanatuodut katkesivat yhtä mittaa laukaistaessa, yksi toisensa perästä. Tsekit, jotka taukoamatta kiersivät murtohakkuuta — niinkuin sudet väijyvät lammastarhan ympärillä — mutta neljä kertaa verissä päin karkoitettuina, vain tarkalleen laskemansa matkan päässä, huomasivat nyt pian, että ahdistetut ampuivat tuskin ollenkaan enää, kiviä vain sinkoilivat ja oksia. Hurjasti ulvoen he juoksivat nyt uskaliaammin yhä ylemmä metsikön rinnettä. Silloin katkesi Garizoltakin, piirikreiviltä, jänne jousesta; huokaisten hän nakkasi hyödyttömän kaaren maahan. Mutta Milta, hänen nuori ja kaunis puolisonsa, joka seisoi ihan hänen takanaan ojentaen nuolia, antoi hänelle ennen pitkää jousen jälleen käteen; hän oli terävillä saksilla leikannut uhkeat vahvat hiuksensa poikki pääläelta asti, kiertänyt ne katkeamattomaksi nuoraksi ja solminnut sen jänteeksi tuohon marjakuusiseen kaareen. Kreivi kirkaisi ilosta, suuteli vaimoan, sieppasi mieliaseen käteensä, tähtäsi, laukaisi ja lävisti vihollisten päälliköltä, joka jo oli kiipeämässä ylös, turkiskypärin ja pään. Äkipäätä seurasivat kaikki naiset ja tytöt Milta-rouvan esimerkkiä, ja taas suhahtelivat kuolettavat, ohilentämättömät nuolet puolialastomain ryntääjään sankkoihin parviin, jotka voitonvarmoina olivat hupsunrohkeasti uskaltaneet jo aivan lähelle. Ne kaatuivat, mies miehen viereen, niinkuin rakeiden lyömät tähkät. Ruumiiden peittämänä olivat pian

aikaa kaikilta neljältä kulmalta murtohakkiota ympäröivät metsänaukeamat, ja sadatellen riensivät kiireen vilkkaa pakenevat vuorenrintettä alas. Tämäkin rynnäkkö oli torjuttu, ja ennenkuin hajaantuneet olivat kokoontuneet uuteen hyökkäykseen, kajahti päivänlaskun puolelta suurelta pyhältä Irmintieltä, joka kulkee Gabretan metsän poikki, markomanniin häränsarvinen torvi! Kuningas Hariogais itse johti länsi- ja pohjoispiirin nostoväkeä apuun. Rosvot pakenivat itää kohti, kintereillään kuninkaan kostavat ratsumiehet. Mutta Miltonin tukka ei ole ponnahtanut yhtään nuolta sen koommin: puoliso irroitti sen kaaresta, suuteli sitä hellästi ja ripusti sen ihanana uhrina Friggan pyhäkköön. Se nainen, ne hiukset pelasti heidät kaikki."

"Sen teki nainen", virkkoi Ildiko hiljaa itsekseen, "tekivät naisen hiukset."

Hän otti armastaan kädestä ja puristi sitä.

Kuninkaanpojan kiihkomieli oli pitkän kertomuksen kestäessä lauhtunut, hän astui morsiamensa luota pois ja asettui paikalleen harppuunsa nojaten.

Yhdeksäs luku.

Nyt työntäytyi palvelijain ja kotiväen sankan tungoksen läpi esiin noin viisikymmenvuotias mies, aito hunni. Hän oli komeasti puettu, kultaa kuhisi hänen lyhyt, väriltään räikeän vihreä olkaviittansa; pyöreistä, kämmenen levyisistä, litteistä kultaisista kehristä ja neliskulmaisista laatoista muodostetut ketjut kiersivät hänen kaulaansa ja niskaansa kolmeen kertaan; lähes jokaisen kehrän keskeen oli upotettu kirkas kivi, joka kimalti ja säkenöi pikisoihtujen monivärisessä valaistuksessa. Hän tuli pöytärivien väliseen tyhjään paikkaan. Hänen liikkueensa kalisivat ja kilisivät kehrät ja laatat — jokainen niistä riippui erikseen lyhyissä vitjoissa kohtisuoraan alaspäin — kuuluvasti ja keskenään epäsointuisasti, mikä näytti häntä itseään ja hänen hunnilaisia ystäviään miellyttävän tavattomasti, sillä hän tarkoitti aikaansaada kalinaa, ja hunnit tervehtivät häntä äänekkäin huudoin. Dzengisitz lähetti palvelijan viemään hänelle suuren kimpaleen tippuvaa sianihraa, jonka hän sormin otti edessään seisovasta ihanasta korinttilaisesta maljakosta, ja ruhtinas Dzenzil nousi paikaltaan Dagharin vierestä, meni vastatulleen luo, suudella maiskautti häntä kummallekin poskelle ja antoi hänen juoda omasta kilpikonnankuorisesta pikaristaan.

Tämä näin kunnioitettu pureskeli posket pullollaan, joi ahnein siemauksin ja kumarsi samalla Attilalle melkein maahan asti.

"Kas, Drukksal", nyökäytti tämä päätään sangen armollisesti, "kelpo laulajani! Tervetuloa! Mutta mitä näenkään: eipä vielä jokaista kultalaattaa armonsoitusteni ketjuissa ole kivi koristamassa."

"Jokaisesta voitostasi, oi suuriherra, josta lauloin laulun, olet lahjoittanut minulle jalokiven."

"Hyvä! Ennen pitkää, toivon minä, panemme me molemmat täyteen vielä tyhjäksi jääneet — me molemmat: minä voitoillani, sinä lauluillasi. Mistä minä annoinkaan tuon kauniin smaragdin?"

"Laulustani Viminaciumin päivän kunniaksi."

"Entä tuon liekehtivän rubiinin?"

"Niin, liekkejä se merkitsee. Minä pyysin sen itselleni laulustani Aquileian kukistumisen johdosta."

"Kas, hyvin valittu. Aquileia! Saavatpa aikoinaan koko kauan etsiä, ne roomalaiset muinaisuuden penkojat, ennenkuin löytävät sen paikan, missä tämä ylpeä keisarilinna päin ilmoja kohosi."

"Mutta nyt salli, oi herra, minun esittää sinulle uusi laulu, lähimmästä ensikevääisestä voittokulustasi, joka ulottuu päivännoususta hamaan laskuun, Pontuksesta Britannian saarille asti. Sallitko sen, herra?"

Attila nyökäytti päätään.

Kahdella polvenkorkuisella jakkaralla kantoi silloin kaksi orjaa hunnirunoilijalle ja -laulajalle hänen soittokojeensa. He laskivat ne hänen eteensä maahan, sill'aikaa kun hän asettui istumaan korkeammalle tuolille keskelle suojaa. Toinen pelivehje oli eräänlainen patarumpu, johon oli kiinnitetty joukko tiukuja ja kehänmuotoiseen ulkonevaan puureunaan sitäpaitsi pieniä lasi- ja vaskikuulia, jotka, kun hän lyhyellä puunuijalla, jota hän piti vasemmassa kädessään, löi rumpuaan, kalisten ja kilisten ja kolisten säestivät kummaa rumpuaäntä. Toinen kapine, hänen oikean kätensä tavoitettaviin sijoitettu, oli eräänlainen harppulauta, jonka lampaansuolikielistä hän sai iskemällä, mutta myös näpäyttämällä sopivalla kaksipiikkisellä vaskihaarukalla lähtemään kimeitä, hyvin korkeavireisiä ääniä.

Daghar ei ollut eläessään niin ällistynyt kuin nyt, kun hänen hunnilainen laulajaveljensä aloitti hirvittävän alkusoittonsa.

Kummastus pyrki vähitellen antamaan sijaa hilpeydelle, jota hän ei jaksanut hillitä, mutta ennen pitkää, sikäli kuin hän rupesi käsittämään laulun sisällystä, haihtui nuoresta kuninkaansopojasta hilpeys ja kummastus sen tiensä ja vihoissaan hän tapaili asevyötään, jossa hän kantoi lyhyttä miekkaansa. Hunni lauloi omalla kielellään, ei tavu- eikä loppusoinnuin, vaan toistamalla vain viimeisten tavuiden ääntiöt välittämättä kerakkeista säkeen lopussa. Loppusoinnuin käännettynä olisi laulu kuulunut osapuulleen tällaiselta:

Ylitse Isterin, Tonavan takaa
Kuolema ruttoa hengittää:
"Veikkoni musta, äl' enää makaa!
Lännen juhla on määrämme pää.

Oitis kanssani matkahan suon,
veljeni nälkä, sa laiha mies!
Myös sodan korppikotka, iäti nuori,
taas verikentille suuntaa ties!"

Katso, mik' ylhäällä äärellä taivon
kauhea kulkue kiirii päin:
jättejä, karmeita vallassa raivon,
ratsuja, siivillä kiidättäin!

Korppikotka on edellä muista,
silmät sen hehkuvat ahneuttaan.
Tummuu päivä sen kaarteluista,
siivet peittävät meren ja maan.

Kielet tuliset liekkejä valain
joskus sen kidasta leimahtaa:
— Takana yö —, mut paukkuen, palain
salamat suusta sen sinkoaa.

Pilvistä sitten maahan siirtyy
kulkue louhikäärmeinen;
tulta ja myrkkyä jälkihin piirtyy,
kauhua keskehen kansojen!

Ranuall' Alutan käyrää soittaa
torvea muuan villi mies:
Kauhistus maailman kukkuroittaa:
"Hunnit on tulossa!" soitto ties.

"Hunnit, soi maan sotajumala mulle!
Multa sen saatte te! Murhatkaa!"
— "Attila" — vastahan kaikuu —
"sulle kiitos! Sun tarvis ei odottaa."

Kaukason huipuilta Böömihin asti
kavionkapsetta, töminää.
Vuorilla, virroissa kauhistavasti
raivoten taistelu temmeltää.

"Lausuos, Attila, antaja saaliin,
teemmekö jälkeä kelpaavaa!
Miehet me hirtämm', morsiot maaliin
ratsujen jäljessä laahata saa.

Attila, Roomalle armoa ano
ethän sa! Sääli et Germaniaa!
Attila, kauhistus kansojen, sano,
teemmekö jälkeä kelpaavaa!"

Verisen ruoskan, mi ilmaa viiltää,
nostaa Attila huutaen:
"Pyrstötähti, kas, tuolla kiiltää!"

Eespäin! Kutsuu se läntehen."

Kymmenes luku.

Hunnilainen Pindaros voi tuskin esittää lauluaan loppuun asti. Yhä ylpeämmin, yhä hurjemmin, yhä raivokkaammin rupesivat hänen hunnilaisten kuulijainsa rumat mulkosilmät kiilumaan. Monella kohtaa oli kuulunut mielisuosiota ilmaisevia epäselviä, eläimellisiä ääniä, ja loppupuolella jaksoi tuskin hallitsijan herättämä arkailukaan pidättää innostusta puhkeamasta ilmi. Mutta nyt, sittenkuin rumpu oli saanut viimeisen lyöntinsä ja harppulaudan viimeinen kirahdus oli häipynyt, nyt ratkesivat hunnit sellaiseen hihkuntaan ja ulvontaan kuin olisi kolmesataa paholaista helvetissä riemuinnut pääsaatanan voitosta. He ryntäsivät laulajan päälle, peittivät hänet maiskahtavilla muiskuilla, kohottivat hänet ilmaan — äsken hän oli vähältä likistytäkään hengettömäksi —, kantoivat hänet olkapäillään korokkeen porrasaskelmia ylös ja laskivat hänet maahan Attilan viereen.

Tämä oli jo aikoja ennen viitannut luokseen palvelijan, joka toi suuren pitkäkhön arkun. Attila aukaisi nyt sen kannen. Ahneelta runoilijalta pääsi hämmästyksen huudahdus.

"Herra! Mikä loisto! Näin paljon jalokiviä. Voi tätä välkettä! En maan päällä luullut olevan näin paljon!"

"Käy kiinni! Laulusi oli kaunis, koska se oli tosi. Se lupaa täyden kourallisen voittoja. Ota siis sinäkin kourallinen näitä kiviä."

Laulajaa ei tarvinnut kätkeä kahta kertaa, hän upotti kätensä arkkuun ja sadatteli, ettei kädessä ollut kymmentä sormea.

Melu ei alhaalla salissa ollut vielä vaimennut; raa'asti ja äänekkäästi ne, nuo mongolit, yhä menosivat.

Mutta yht'äkkiä kohosi kaiken tuon ulvonnin ja hoilotuksen läpi kaikuville toinen sointi. Edelliseen verraten se näytti olevan peräisin jostakin ihanain valonjumalain taivaanvaltakunnasta. Puhtaana, kirkkaana, kauniina ja kuitenkin terävänä, ikäänkuin voitokas miekansivallus. Sen lähetti suuttuneen käden täysi ote germaaniseen harppuun!

Tarkkaan ne taukosivat kuuntelemaan, hunnit. Heidän laulajansa säikähti, kompasteli, oli langeta Attilan olkapäälle. Melu mykistyi heti. Attila kumartui hieman eteenpäin, hän tunsu harpunsoittajan, hän sinkosi peloitta van silmäyksen häneen.

"Nyt, Khelkhal", kuiskasi hän tälle, joka aikaisemmin oli ollut mukana kantamassa Druksalia tänne ylös ja nyt seuralaisineen nosti hänet pystyyn. "Nyt tulee loppu."

Ryhdykkäänä seiso Daghar täydessä pituudessaan, solakkana, ylväänä, nuoruutta uhkuvana. Liekit leimusivat hänen harmaista silmistään Attilaa kohti, punainen hehku valahti hänen poskilleen. Nopealla kädenliikkeellä hän viskasi tummahkot kiharat otsaltaan. Vielä kerran hän vihoissaan pyyhälsi kilautti kolmikulmaisen, joutsenpäisen harppunsa kieliä. Hän astui askelen likemmä Attilaa kohti ja aloitti. Henkeään pidättäen kuuntelivat kaikki hunnit. Wisigast pani varoittaen sormen suulle, mutta nuorukainen ei nähnyt sitä. Mutta Ildikon sydän tykytti hurjasti odotuksesta, jopa pelosta, mutta myös sanomattomasta ylpeydestä tämän ihmeen uljaan kuninkaallisen harpunsoittajan takia, joka oli hänen omansa. "Hunnin esilaulun", aloitti hän kylmästi, "olemme me vieraat kuulleet. Meiltä ei kysytty, halusimmeko kuulla sitä, vaikka se kuulosti ihmissuden ulvonnalta. Nyt kuulkaa myös, te hunnit, kysymättä, germaanin jälkilaulu ja — vastaus. Mitä tuo vanha laudankalistaja tuossa lauloi, ei minusta ollut hunniretki, jota Attila on johtava *vast'edes*. Ei suinkaan: hän on sen jo tehnyt. Kuulkaa nyt, sittenkuin olette saaneet tietää Attilan lähdön, myös jatko, myös loppu, johon se suuri voittokulku päättyi. Miten viimeiset sanat kuului vatkaan:

"Pyrstötähti, kas, tuolla kiiltää!

Eespäin! Kutsuu se läntehen."

Ja nyt hän lauloi gootinkielellä — jota hunnit hyvin osasivat — tavusoinnuin, mikä loppusointuihin puettuna kuuluisi osapuulleen näin:

Marnen rannalla Gallian puolla kaks aseveikkoa seiso niin. Toinen lausui: "Kai pakko on kuolla maailman hunnien ikeisiin?"

"Ei, ei, Aëtius", — nauroi toinen;

— tukka sen kultana kiharoi —

"yhdessä meillä on mahti moinen,

meit' että kenkään ei voittaa voi!

Joutuen panssarijoukkosi tuota
yhtenen rannalta Tiberin!
Urhoihin Thorismundin sa luota,
Rooman ja goottien aseihin!

Tulkohot hunnit; me kyllä vastaan
joukkion ottaa voimme sen.
Viel' ei kaatunut kunniastaan
voima Rooman ja goottien."

Urhoja kaatui Tuonen työssä
kunnian kentällä parvittain.
Kuoleman neidot kuutamoyössä
liiteli yllä nukkujain.

Vainajille he hengen antaa,
kilvet ja miekat ja kypärät.
— Taistelunmelskettä kaiku kantaa,
haamut kun villisti iskevät.

Kiekuu kukko. — Ja taasen nurmeen
vaipuvat kylminä vainajat.
Roomalaiset ja gootit, hurmeen
peittämät, taasen taistelevat.

Mut mikä ihme! Vaiti kuin hauta
leiri on hunnien voittamaton.
— Vallille kiipee mies: "Jumal'auta,
kaikki on menneet pakohon!"

Yöllä on Attila leiristänsä
karkuhun lähtenyt kammoten.
Wotan voittaja-säilällänsä
pirstasi miekan hirmuisen.

Luulet jos vieläkin jaksavasi,
Attila, ryhdy taistohon!
Huomaat: maassasi, rinnassasi
germaanein sotikeihäs on!

Hän päätti laulunsa näpäyttämällä harppusoinnun niin kilajavan, niin taisteluriemuisen kuin kutsuisi Heimdall jumalat rynnäkköön jättiläisiä vastaan.

Silloin nousi hunnien seassa sellainen raivon ulvonta, että sen rinnalla heidän omalle laulajalleen osoittamansa suosio oli vähäistä; koko avarassa suojassa puhkesi meteli. Yksikään hunni ei malttanut pysyä paikoillaan. Hurjasti he tunkeutuivat, hyppivät, ryntäsivät kaikilta puolin rohkean laulajan päälle, joka jäi suorana seisomaan, turvatonna mutta pelotonna, ylpeän levollisena, vasemmalla kädellään painaen harppua rintaansa vasten, oikea puuskassa lanteilla. Kolmeasataa päällekkärajaa vastaan ei kuitenkaan vastarinta olisi auttanut. Tuo kookas hahmo kohosi yli koko hunnien aallokon, joka myllersi häneen päin. Hän ei räpäyttänyt silmäänsäkään, kun puukko, jonka Dzengisitz sokeassa raivossa viskasi häntä kohden, suhahti juuri hänen kasvojensa ohi hipaisten hänen hiuksiaan. Mutta hän näytti kuitenkin olevan mennyttä miestä, tämä hullunrohkea harpunsoittaja, ja kalveten näki Ildiko monta käyrää sapelia vedettävän hänen armaansa pään menoksi. Äkkiä kuitenkin — koko liikehtiminen oli kestänyt vain muutamia silmänräpäyksiä — jyrähti korokkeelta ääni, ikäänkuin jonkin sadun hirviön suusta lähtenyt:

"Seis! Vihani uhall!"

Kuin maahan juuttuneina pysähtyivät nuo kolmeasataa hunnia siihen paikkaan. Hurjiksi vääntyneet kasvot, pistoon valmiit tikarein asetetut kädet, iskuun nousseet käsivarret, hyppyyn notkistuneet polvet — kaikki jäykistyi sillä kertaa, kuin taian lumouksesta.

Daghar antoi harppunsa vaipua ja meni takaisin paikalleen. "Ne tottelevat hyvin", hän sanoi rauhallisesti.

"Senpätähden he ovat pystyneet valloittamaan maailman, laulaja. Ja pitävät sen, harpustasi,

keihäästäsi ja vihastasi huolimatta", vastasi Attila, ei ilman ylhäisyyttä. Hän oli seissut, nyt hän laski henkensä istumaan jakkaralleen taas. "Mutta te hunnit", jatkoi hän hitaasti, "pitäkää kestitoikeus kunnialla! Tahdotteko murhata harpunoittajan sanan takia? Päälle päätteeksi *toden* sanan takia! Sillä eikö muka niin tapahtunut, että me tuona yönä väistyimme teltoistamme? *Miksi* väistyimme — sitä ei tuo vaaleaverinen poika tosiaankaan aavista. Sen tietää Puru ja hänen valiopoikansa Attila. Jänteen, joka ensimmäisen nuolen kaarelta lennättää, *täytyy* höltyä ennenkuin se, uudestaan jännitettynä, voi ponnahtuttaa toisen, *kuolettavan!* Rangaista häntä menneestä tapahtumasta lausumansa sanan tähden —? Hyi! — Rangaista häntä siitä, että hän ennustaa jotakin tulevaisuudessa tapahtuvasta? Se näyttäisi siltä kuin pelkäisimme ennustuksen käyvän toteen. Hänen rangaistuksensa olkoon elää nähdäkseen, että hän on ennustanut väärin. Edellyttäen", jatkoi hän hetken päästä vielä pidättyvämmän, "että hän *elää* niin kauan, että näkee sen. Ja se — niin minä arvelen — on miltei epäiltävää. Hänen rohkeasti lausumastaan toivomuksesta minun ja minun valtakuntani tuhoutumisesta en häntä myöskään rankaise. Tiedänhän minä, että epäluokuisat sadattuhannet toivovat sitä samaa. Olisiko minun surmattava heidät kaikki? Antaa heidän olla! Kuinka sanoikaan eräs roomalaisten keisari? — se lausuma on miellyttänyt minua enemmän kaikesta roomalaisviisaudesta, mitä olen kuullut —: 'vihatkoot vain, kunhan pelkäävät meitä'. Mutta kuitenkin..."

Tähän asti hän oli puhunut hillitysti, aivan rauhallisesti, mutta nyt alkoi hänen äänensä paisua yhä kovemmaksi ja kovemmaksi, kuin kaukainen, alati lähenevä ukkosen jylinä, kunnes hän lopulta karjuen huusi. — "Kun kiihkeä toivo ja himokas kosto ovat yöllisen salakähmäisyyden inhoittavassa vuoteessa siittäneet valapattouden ja murhahankkeen kaksoiset, silloin! —" Tässä hän karkasi seisoaalleen ja astui korokkeen rintanojan ääreen, ruhtinas Dzenzil tuli hänen rinnalleen.

"Kaksikymmentä päivää sitten — ruokorantaisella Tonavan saarella — kaukana leimahtelivat yössä kalevantulet —, silloin kuiskutteli kaksi palvelijoistani keskenään. Vain vanhan salavan he luulivat kuulevan heidän supatuksensa. Mutta salava oli ontto ja salavan sisässä *minä*, Attila, teidän herranne, te kurjat koirat. Mutta sinä, uhkea morsian, älä ole pahoilla mielin: vielä tänä yönä saat sinä *sittenkin* viettää hääsi — sill'aikaa kun nuorukaisesi kiemurtelee ristillä, tulee sinusta Attilan vaimo. Hunnit, ottakaa kiinni heidät kaikki!"

Niin salamannopeasti oli käsky pantu täytäntöön, että yllätetyt huomasivat, että pienimmätkin seikat oli sitä varten tarkoin valmistettu. Vastarinta oli mahdotonta. Jokainen noista kahdeksasta seuralaisesta, jotka oli sijoitettu kauas isännistään ja myös melkoisen matkan päähän toisistaan, joutui kokonaan hunniparven keskeeseen.

Neljä hunnia heittäytyi vanhan kuninkaan kimppuun, Dzensisitz, Tsendrul ja neljä muuta miestä Dagharin. Mutta kuitenkin onnistui tämän epätoivoissaan kiskaista tuokioksi oikea kätensä vapaaksi moninkertaisen otteen puristuksesta. Samassa hän salamannopeasti tempaisi lyhyen miekkansa kannikkeesta ja sinkosi sen kaikella voimallaan Attilaa kohti, joka rintanojan yli kumartui häntä katsomaan. Heitto oli hyvin tähdätty: terävä kärki olisi ehdottomasti osunut keskelle kasvoja. Mutta kiljaisten nähdessään kalvan välähtävän Dagharin kädessä hypähti ruhtinas Dzenzil herransa eteen suojelemaan häntä ruumiillaan. Miekka lävisti hänen kurkkunsa, sanaakaan päästämättä hän kaatui ja heitti henkensä.

Jo oli Dagharin oikea käsi taas kuuden kouran puristuksessa. Hän näki Wisigastin maahan viskattuna — Khelkhal painoi polvellaan hänen rintaansa —, näki urhoollisten seuralaistensa, monen haavoitettuna, voitettuna kaatuvan, näki Ildikon, käsivarret leveiden kultaisten kahleiden kytkemänä — silloin hän voihkasi ääneen.

"Odota, nulkki", huusi Attila, pyyhkien kädellään ruhtinaan verta, jota oli pirskahtanut hänen kasvoilleen, "tämän veren saat sinä erikoisesti maksaa. Vanhus vain ristiinnaulitaan, mutta poika — hänet seivästetään — minun makuuhuoneeni takana! — Saat, kaunis morsian, kuulla hänen huutavan, samalla kun sinusta tulee minun vaimoni."

Neito oli ääneti. Mutta hänen laajaksi avautuneista, jäykästi Attilaan luoduista silmistään tapasi tätä katse: tuo kuvatus hätkähti, lysähti kokoon, hänen täytyi sulkea silmänsä, jääkylmät väreet kulkivat hänen selkäpiitänsä pitkin. — Hän viittasi rajusti kädellään, osaamatta virkkaa yhtään sanaa. Vangit vietiin pois.

KUUDES KIRJA:

Ensimmäinen luku.

Tuskin oli avara vierassuoja tyhjentynyt — ainoastaan Khelkhalia oli hallitsija pidättänyt jäämään —, kun ovi temmattiin auki ja mies syöksi suoraa päätä sisään.

"Ellak!" huudahti hänelle isä vihaisena. "Miten uskallat? Enkö ole karkoittanut sinua silmäini edestä? Olenko muka kutsunut sinua?"

"Et, herra. Mutta..."

"Mitä sinä täältä haet? Tahi — *ketä* haet?"

"Isää."

"Tarkoitat: herraa."

"Olkoon niin! Suurta hallitsijaa, oikeamielistä tuomaria!"

"Kas niin! Tiesinhän minä, mikä sinut ajoi tänne!-Oikeamielistä tuomaria? Hyvä! Sen nimen — minä ansaitseen sen — tahdon pitää kunniassa, peloittavassa kunniassa. Älä siis vaivaannu puhumaan kavaltajain puolesta."

"Onko heidät jo todistettu syyllisiksi? Kuulin vain hunneilta epäselvää, suutuspäissä lausuttuja huhuja. Onko heidän rikoksensa todistettu?"

Attila oli vaiti. Hän pysyi äänettömänä vihastuksesta. Kamalasti kohosi puna hänen keltaisenhallaville kasvoillensa.

Mutta Khelkhal huusi äkäisenä: "Luulenpa kylläkin! Poikavekara heitti miekan isäsi päälle! Vain hunnilaisuskollisuutta saa maailma kiittää siitä, että hän vielä elää. — Entä vanhus? Molemmat ovat toisten kanssa koplassa tehneet kapinasalaliiton surmataksesi isäsi. Mutta me — isäsi itse ja minä — me kuulumme kaikki ollessamme ontossa puussa piilossa autiolla Tonavan saarella."

Ellak loi silmänsä maahan. "Jos niin on laita — no niin! Tuomitse molemmat!"

"*Ovat* tuomitut", lausui Attila.

"Surmaa heidät — minä en rohkene pyytää heille armoa. Mutta — onko totta, mitä kujilla hoetaan — Ildiko myös? Hän on viaton!"

"Ei ole. Hän tiesi salaliitosta — epäilemättä! — minä näin sen hänen silmistään, heti kun hän astui sisään ja huomasi minut. Hänellä oli tieto juonesta eikä siitä puhunut herralleen."

"Olisiko hänen pitänyt saattaa isänsä ja sulhasensa tuhon omiksi?"

"Olisi, hänen olisi pitänyt! Mutta minä annan hänelle anteeksi — *koska* minä en ole ainoastaan oikeamielinen tuomari, vaan koska olen lempeä hallitsija, joka halusta armahdan. Häntä *ei* rangaista."

"Mutta — isä — ei ole totta, mitä vakuutetaan?"

"Mikä sitten?" Kysymys tuli sangen uhkaavasti, sangen kärsimättömästi.

"Sinä tahdot surmata hänen isänsä ja hänen rakastettunsa, ja kuitenkin...! Ei! Sehän on mahdotonta!"

"*Mikä* on Attilalle mahdotonta?" Pidätetty viha nousi.

"Iljettävyys", huusi nuorukainen voimatta enää hillitä itseään. "Perkeleellisyys! Heidän molempain veren tahraamana sinä et voi pakottaa syleilyysi tuota ihanaa olentoa, tuota vaaleaa jumalatarta, tuota valkeaa —"

"Kautta mustain jumalieni, voin!" ratkesi tuo julmettu vastaamaan. "Sen minä teen. Korkein kunnia, mikä naiselle — sinun vaalealle jumalattarellesikin — on olemassa, on tuleva hänen osakseen: hänestä tulee Attilan oma."

"Ei ikinä! Minä sanon sinulle: hän *rakastaa* skiiriä."

"En ole mustasukkainen — kuolleille."

"Mutta minä sanon sinulle vielä enemmän: hän vihaa sinua, inhoaa sinua!"

"On oppiva minua ihailemaan."

"Ei! Hän kuolee, jos hänet pakotat. Oi, herrani ja isäni" — hän heittäytyi hurjan tuskan raatelemana maahan hänen eteensä — "näe minut tässä jalkaisi juuressa. Anna minun takertua kiinni polviisi. Minä rukoilen sinua! Sääli! Koskaan, en koskaan, niin kauan kuin minä onneton olen hengittänyt, minä ole tohtinut kuullaksesi mitään pyytää. Voitettuani jazzygit lupasit armollisesti täyttäväsi jonkin toivomukseni, jonkin pyynnön, monta vuotta sitten! En lausunut mitään toivomusta. Nyt, nyt minä teen pyynnön. En rukoile armoa miehille, vain neidolle."

"Se *on* myönnetty!"

"Isä, minä kiitän sinua!" Ihastuneena hän hypähti ylös, mutta säikähtyi katsahtaessaan kolkon pilkallisiin kasvoihin.

"*Korkein* armo: hän on synnyttävä minulle pojan."

Silloin parahti Ellak kuin kidutettu eläin: "Ei, isä! Sitä... ei sitä. Et saa sitä naista häpäistä. Minä olen epätoivoissani! Minä en jaksakaan elää enää sen jälkeen. No, tiedä sitten: minähän rakastan häntä mielipuolisuuteen asti."

"Sen olen tietänyt aikoja sitten."

"Isä, täytyykö Dagharin tosiaan kuolla?"

"Täytyy."

"Anna sitten neito *minulle*."

Isä remahti räikeään nauruun: "Ha, ha, niin löyhkäpäinen sinä todella olet. Niinmuodoin, kun hän rakastaa harpunsoittajavainajaa ja *sinä* häntä syleilet, se *ei* ole häpäisyä."

"Minä en ole häneen kajoava milloinkaan. Vannon sen sinulle ja — hänelle. Vain kunnioittaa häntä puolisonani minä tahdon ja — suojella."

"Minulta, senkin koira!" huusi Attila raivosta vaahdoten ja tavoitellen leveää vyöhönsä pistettyä käyrää veistä.

Molemmin käsin tarttui Khelkha! hänen käsivarteensa pidättäen häntä.

"Pistä päälle, isä! Ja minä tahdon kiittää sinua, jos otat minulta hengen! Voi, jospa et sitä olisi minulle antanutkaan!"

Ja hän levitti käsivartensa levälleen.

"Ei", virkkoi Attila synkkänä. "Kiitän sinua, vanhus. Poika-lurjus ei ole sen arvoinen, että minun käteni hänet kaataisi. Saakoon elää, ja tietäköön vaalean, valkean jumalattarensa joutuvan näiden käsivarsien syleilyyn", — hän kohotti ne ylös jännittäen joka lihaksen. — "*Se* olkoon hänen rangaistuksensa."

Liikkeissään epätoivo Ellak kääntyi ja syöksyi ovea kohti.

"Ildiko!" hän huusi, kooten siihen yhteen sanaan tuskansa ja päätöstensä tulvan: vapauttaa hänet. — Se oli varmaan mahdotonta! — Surmata hänet — sitten itsensä!

Kaikki tämä kiiti yht'aikaa hänen aivojensa läpi, samalla kuin hän vetäisi pitkän miekkansa tupesta ja juoksi ovelle päin.

Mutta hän ei kerjennyt pitkälle.

Attilan vihankiljahduksen kuultuaan olivat DzenGISITZ ja joukko sotilaita tulleet ovelle, mihin äännettömän kammon lamauttamina jäivät seuraamaan isän ja pojan riitaa.

"Pidättäkää hänet!" huutaa jymisi Attila poisrientävän jälkeen. "Riisukaa häneltä aseet! Hyvä on, DzerigISITZ, ripeä poikaseni. Sinä, Khelkhal, telkeät hänet heti paikalla saarnitorniin, neljä vartijaa ovelle. Minä annan hänestä tuomion — mutta vasta hääyön jälkeen."

Toinen luku.

Ilta hämärtyi.

Aurinko oli, kuten usein tässä aromaassa, vajonnut loisteettomana punahehkuvana pallona sumeiden usvajoukkojen taa, jotka kerrostuneina tiheään päällekkäin majailivat viimeisten aallonmuotoisten matalain seutujen yllä, joiksi paljas, autio nummi näköpiirin reunassa lännessä haihtui.

Attila käveli edestakaisin vierassuojassa, josta pöydät, penkit ja ruoka-astiat oli sillävälän korjattu pois. Hän oli toistamiseen päästänyt kaiken väen menemään. Khelkhal tuli sisään ilmoittamaan suorittaneensa saamansa tehtävät.

Hallitsija nyökäytti päätään virkkamatta mitään. Hautoen jotakin mielessään hän otti hitaasti leveän seitsensakaraisen kultavanteen mahtavasta päästään ja pani sen jalokiviarkkuun. Sitten hän aukaisi hakasen, joka kiinnitti viitan hänen vasemmalle olkapäälleen, ja viskasi pukimen pois. Hän seisoi nyt alusvaatteissaan, jotka olivat himmeää valkoista silkkiä. Myöskin hän päästi soljesta auki leveän asevyönsä, jossa riippui pitkä käyrä tikariveitsi, ja antoi sen Khelkhalille.

"Ota makuuhuoneen avain huostaasi", hän käski.

"Kyllä, herra, niinkuin aina ennenkin." Hän otti avaimen miekankannikkeen vyötäskusta.

"Sinä lukitset ulkopuolelta."

"Mutta — tornin avain? Hän yrittää paeta, heti kun olet nukkunut."

"Ole huoletta! Se on täällä — rinnalla — ihokkaan alla. Kuusi hunnia vartioi makuuhuoneen kynnyksen edessä, tuon korokkeen takana, yövahti."

"Niinkuin aina ennenkin, herra." — Hän odotti käskyä mennäkseen lähettämään morsiamen.

Mutta vielä kerran käveli Attila hitain askelin tilavan vierassuojan poikki. Nyt hän pysähtyi seisomaan ajatuksiin vaipuneena. Hän sulki silmänsä.

Vihdoin hän kivahti: "Missä on Gerwalt, alemanni? Minä käskin noutaa hänet heti kun kepponen oli onnistunut. Miksei hän näyttäydä?"

"Ei ole löydettävissä. Sinun viittauksestasi minä panin — kunniavahdin, niinkuin hänelle selitin, vartioimaan häntä hänen majatalossaan. Mutta hän maisteli niiden kolmen hunnin kanssa, ryppäsi kaikki kolme pöydän alle ja katosi talosta."

"Hänet etsittäköön ja sidottakoon. Pelkonsa ja uskollisuutensa vahvistukseksi saakoon vielä tänään nähdä molempain germaanisruhtinainden kuolevan."

"Hyvä, herra, minä otan hänet vangiksi. Mutta oikeassa vihassasi unohdat, että *tänään* emme saa enää verta vuodattaa yhtään. Dzriwillin juhlan aattoilta on jo alkanut —, vasta kolmen päivän päästä..."

"Pyh, minä uskon vain Puruun, nauran tuolle puisen tamman hahmoon kuvatulle ratsunjumalattarelle!"

"Sinä — valitettavasti! Mutta en minä eivätkä hunnisi. Sinä et saa! Sinunhan täytyy huomenna toimittaa kaiken kansan edessä suuri uhri, heidän käsitystään sinun pappeudestasi ei saa järkyttää."

"Se on totta. Kärsikööt sitten kolme päivää vielä kuolemantuskaa."

"Entä Gerwalt, kun saamme hänet kiinni? Hän on kuitenkin..."

"Hänen rangaistuksensa — vaitiolostaan — määrätköön uskollinen Ardarik — joka hänkin on ollut puhumatta. — Nuo kolme juoppoa — juhlan jälkeen! — ristille!"

"Herra, ne ovat urhoollisia miehiä. Ja tämä oli ensimmäinen kerta..."

"Senvuoksi tahdon varjella heitä uusimasta tekoaan. Germaanit juokoot, älkööt minun hunnini: alati raittiille kuuluu maailma."

Khelkhal vaikeni.

Taaskin käveli Attila mietteisiin vaipuneena kerran tuon avaran suojan poikki. Aivan ystävänsä eteen hän pysähtyi: "Kummallista, vanhus, kerrassaan kummallista. — Milloinkaan ennen ei nainen ole minuun tällä tavoin vaikuttanut. Näistä neitsyellisistä kasvoista, tuosta lähestymättömyydestä, tuosta

surmaavaa vihaa ilmaisevasta katseesta hiipii minuun jotakin, jota ennen en ole koskaan tuntenut. Kuinka minua poltti, kun hänet ensi kerran näin! Miten himoitsikaan sillä hetkellä käsivarteni halata tuota uhkeaa kaunotarta —! Ja minun sieluani..."

"Mitä, herra?"

"Minun sieluani — kammottaa! Se ei ole pelkoa! Joutavaa! Minähän hänet muserran syleilyyni. Pelkoa! Ei edes siellä Marnen varrella minua pelko tavoittanut — sinä ilkeänä yönä. Länsigootit olivat todellakin päässeet kolmannenkin, viimeisen leiriäni ympäröivän haudan yli, sillä monta tuhatta omain hunnieni ruumista täytti sen reunaa myöten. Minä laitatin telttani edustalle kunnaankorkuisen polttorovion hevossatuloista ja puukilvistä ja voitelin sen piellä yltä yleensä. Sen päällä minä makasin palava soihtu kädessä polttaakseni itseni elävältä, ennenkuin ne tunkeutuvat tänne asti ja Attila joutuisi vangiksi. Päätösten jäinen levollisuus oli tehnyt minut tunteettomaksi, ikäänkuin kuolleeksi, jolla oli elävä ruumis. Mutta pelkoa ja kammaa? Ei merkkiäkään! Mutta tämä germaanilaistytö! Tiedätkö mitä, pelkoa se ei ole: *arkuutta*, samaa, jota tunsin poikana, jolloin vielä uskoin pyhäkköihin —! Se rakastunut penikka on oikeassa: työssä on jotakin jumalatarmaista. Kun hän, kasvot lumivalkeina, kädet sidottuina kultaisilla kahleilla selän taakse — hurmaavana näkyi silloin hänen jalo povensa! —, loi siveät silmänsä minuun: vilunväreet puistattivat minua ytimiä myöten." Hän katsahti arasti ympärilleen, oliko suoja tyhjä, astui ihan hänen viereensä ja jupisi hiljaa:

"Kuule, vanhus — mutta älä puhu kenellekään kuolevaiselle! — minun täytyy saada rohkeutta — ei: mieletöntä hurjuutta! — tätä neitoa vastaan. Sinä tiedät, kuusiviidettä vuotta olen juonut vain vettä... Khelkhal! Pane nyt makuusaliin esille se korkea kultaruukku — tiedät kai? Se Aquileiasta saatu — *ilman* sekoitusastiaa! — täyteen kaikkein väkevintä gazzotiniäistä viiniä..."

"Ei, herra! Se on pelkkää juoksevaa tulta!"

"Minähän sanon: minua *paleltaa* hänen katseensa. Tahtoisin voivani valaa Vesuviuksen tulen nyt suoniini! Odotahan, valkea jumalatar! Tämänkin kammon saat hirvittävästi hyvittää. Minä tahdon sinut...! Mene, vanhus! Pidä huoli viinistä! Tuo sitten luokseni se uhmaileva morsiameni. — Ja kuule, ota häneltä ketjut pois."

"Herra..."

"No?"

"Germaanitar on väkevä. Pidä hänet sidottuna, kunnes olet hyvällä hänet voittanut taipumaan. Muutoin..."

"Loruja", nauroi hän kohauttaen, niinkuin hänen oli tapansa, käsivarsiaan ja jännittäen lihakset. "Ja vielä eräs asia: vihani uhalla, Khelkhal, älköön kukaan rohjetko häiritä viinin ja lemмен ilojani! Kukaan älköön koputtako! Kukaan älköön uskaltako tunkeutua sisään, kunnes itse aamulla avaan oven ja tulen ulos. Mitä sillävälän saapuu minulle ilmoituksia — suullisia tai kirjallisia — sinä otat ne vastaan, sinä avaat ne. — Sillä minä halajan pitkällistä autuutta ja sitten pitkää, pitkää lepoa."

Kolmas luku.

Kohta senjälkeen seisoi Ildiko makuusalissa. Khelkhal itse oli kuljettanut hänet — kädet selän taakse kiinnitettynä — vierassuojan läpi sinne. Saatettuaan hänet kynnyksen yli hän irroitti hänen keveät kultakahleensa ja lähti pois. Ildiko kuuli kauhulla, miten saattaja kiersi oven lukkoon ulkopuolelta.

Häly pani koko hänen ruumiinsa vapisemaan. Hänestä tuntui kuin hän kuulisi jäävänsä peruuttamattomasti teljetyksi hirveän kohtalonsa valtaan.

Hän katsahti hätäisesti ympärilleen puolihämärässä huoneessa keksiäkseen pelastus- tai pakotien tai jonkin turvakeinon, mutta turhaan!

Tästä puolipyöreästä puurakennuksesta, joka oli muodoltaan edessäolevan vierassuojan kaltainen, kooltaan vain paljon pienempi, oli yksi ainoa uloskäytävä. Vahvat tammesta tehdyt ovet olivat, samoin kuin kaikki seinätkin, sisäpuolelta verhotut paksuilla matoilla pienimmänkin ulkopuolisen äänen kuulumisen estämiseksi. Painaessaan korvaansa avaimenreiälle hän kuuli kuitenkin aseiden kalinaa toiselta puolen aivan likeltä: hunnilaiset vartijat olivat ikäänkuin suuret koirat paneutuneet kynnykselle: yövahti oli asettunut paikoilleen. —

Hän ryskytti ovea, mutta se pysyi liikahtamatta, vaikka pitkä raskas rautasalpa, jolla sen saattoi sulkea lukon lisäksi, ei ollut sisäpuolelta lykätty eteen. Yhtään ikkunaa ei ollut; ilma ja valo pääsivät,

samoinkuin vierassuojaan, yksinomaan ylhäältä laudoitetun katon aukoista, jotka kävi sulkeminen lykättävillä verhoilla. Nyt ne *olivat* suljetut.

Makuuhuoneen keskiosan täytti valtava vuodesija. Siinä ei ollut minkäänlaista puualustaa, vaan se oli laitettu pehmeistä peitoista, polstereista ja patjoista välittömästi lattialle, joka oli kämmenen paksult peitetty taljoilla joka lajia: ei puuttunut Hircanian tiikeri eikä Itämeren hirvi, ei suomalaisten jääkarhu, ei Nubian leijona.

Vuoteen vieressä oli taiteikkaasti tehty pöytä, jolla seisoivat kolme jalkaa korkea kultainen ruukku ja pieni hopeapikari. Laatta, jalointa kreikkalaista pronssityötä, esitti Plutonin ja Persephonon häitä ja lepäsi mustasta marmorista tehdyn jalan varassa.

Joukko korkeita puisia kaarevakantisia arkkuja oli huoneen kummallakin pitkällä seinällä, ja moniaat matalat polsterit täydensivät sisustuksen.

Turhaan tähyili vanki seiniltä voitonmerkkejä, aseita tai jotakin astaloo, jota olisi sopinut käyttää aseena, mutta mitään sellaista ei ollut huomattavissa. Turhaan hän koetti avata arkkuja, joissa ehkä saattaisi olla aseita tai työkaluja. Sormia rupesi kivistämään, mutta kannet pysyivät kiinni.

Silloin osui hänen katseensa solakkaan, puoleksi miehen korkuiseen seeteriseen patsaaseen, joka kannatti siroa, revitetystä hopeasta tehtyä suitsutusastiaa. Hän juoksi sen ääreen, yritti nostaa sitä — painoa, jolla kyllä voisi murskata ihmisen, mutta ah! se ei liikahtanut; syvälle maaperään oli patsas kytketty rautaisilla kaaritangoilla!

Epätoivoisena hän antoi kohotettujen käsivarsiensa hervottomasti vaipua alas. Kyynelet pyrkivät nousemaan hänelle silmiin, mutta hän ei päästänyt. Hän ei *saanut* joutua toivottomaksi. Hän ajatteli tulta!

Tuhota liekkiin huone, vihollinen, itsensä? Mutta voi! Suitsutusastiassa ei ollut hiiliä, se oli tyhjä. Ja tavoittamattoman korkealla riippui katosta tuo läpinäkyvä merenvahakuppi, jossa vaskisessa kuvussa kiilui ainoa liekki, joka levitti puolihämärää valaistusta tähän hautakammioon verrattavaan morsiushuoneeseen. Se paloi epävakaisesti, epätasaisesti; välisti se loimahti kirkkaammin, sitten siitä nousi epämiellyttävän imelähköä sauhua, joka kerääntyi vähäisiksi pilviksi: polttoaine oli kaikkein kallisarvoisinta arabialaista suitsutetta, josta sydäntä myöten alemmaksi painuva liekki tapasi aina uusia kerroksia. Mutta hunnilainen määrättömyys oli moniaiden rakeiden asemesta ravistanut kupuun kourallisen tuota ihanaa ainetta, ja milteipä huumaavana pilvieli kellanruskea höyry hiljakseen ympäri huonetta. Neito pyyhkäisi nyt pukuaan, aprikoiden, eikö hänen mukanaan olisi jotakin torjumisvälinettä. Mutta Khelkhal oli vetänyt pitkän vahvan neulankin pois hänen takaraivonsa hiuspalmikoista, riisunut häneltä metallisen vyönkin.

"Jospa sillä itsellään olisi ase!" ajatteli Ildiko nyt. "Minä tempaan sen ja tapan itseni." Se oli hänen viimeinen toivonsa.

Silloin kahahti huoneessa, juuri vastapäätä sen ainoaa ovea. Taidokkaasti oli sille kohdalle sovitettu esirippu niin, että se näytti välittömästi verhoavan puuseinän, mutta sen takana oli vielä tilava komero, puolipyöriön pääteosa.

Hän hätkähti. Hänen silmänsä kiintyivät jäykästi esirippuun. Kovaan sykki hänen sydämensä: hän se *oli*.

Attila tuli komerosta esiin, hitaasti, katse imehtien nuoren naisen hahmoa.

Hän se *oli*! Ja aseetta — Ildiko näki sen heti paikalla! — ei edes minkäänlaista vyötä, millä hänet kuristaa!

Kun hunni oli päässyt keskelle huonetta, syöksähti hädänalainen neito nuolennopeasti hänen ohitse, esiripun taakse komeroon; hän toivoi — mutta ah! Ei ulospääsyä, vain paksu tammiseinä vastassa.

Silloin loppui häneltä toivo, rohkeus ja voimat. Hän vaipui polvilleen, painoi yhteenpuserretut kätensä seinää vasten ja kallisti niiden päälle ihmeenkauniisti muodostuneen päänsä.

Attila kääntyi. Tyytyväinen pilkkahymy kohosi hänen turpeille huulilleen. Tämä epätoivo, tämä avuton alistuminen ilahduttivat häntä sanomattomasti. Tuo kammotus kaikkosi, hän piti peliä — niinkuin niin usein ennen oli tapahtunut — helposti voitettuna.

"Ei, lintuseni", hän nauroi, "*tässä* häkissä ei ole aukkoa. Älä ole höperö. Et aavista, sinä nuori olento, miten suurenmoisen kohtalon ovat tähdet sinulle suoneet. Kuule siis — se on sinut voittava — sanoma, ihanampi kuin sille juutalaistytölle ilmestynyt. Hänelle ilmoitti enkeli, että hän on synnyttävä jumalan.

Hän synnytti. Mutta poika päätyi — ristille. Mutta sinä synnytät *minulle* pojan, josta tulee Attilan perillinen ja maailman herra."

Kuumemmaksi kävi hänen arvioiva katseensa, mutta hän hätkähti.

Sillä kuin näkymättömäin voimain ponnahduttamana vimposi neito pystyyn maasta ja masennuksistaan.

"Minä? Sinulle? Pojan? Minä muserran sen kuvatuksen otsan, ennenkuin se saisi silmiään auki."

Attila hämmästyi, mutta koetti malttaa mielensä: "Niinpä saat sitten synnyttää kultakahleissa. — Mutta antaudu nyt hyvällä. Älä pakota minua käyttämään väkivaltaa! Sinä olet minun. Mikään jumala ei voi sinua pelastaa minun käsistäni."

"Mutta jumalatar!" huudahti neito hurskasuskaisen hartaudella. "*Minun* jumalattareni! Auta, heimoäiti Frigga!"

Pystyssä päin hän siinä seiso, ei enää pelokkaana, vaan ylväänä, uhkaavana.

Tämän äkillisen muutoksen yllättämänä Attila astui, vitkastellen, askelen taapäin. Kylmä kammo tuli hiljaa häneen taas, mutta hän ei ollut sitä tuntevinaan, kohautti vain korkeita olkapäitään ja pilkkasi: "Miten hän mahtanee yrittää tunkeutua tänne?"

"Hän on jo *täällä!*" huudahti tyttö haltioissaan. "Minä tunnen hänen läsnäolonsa. Minä havaitsen, miten hän terästä käsivarteni." Ja hän kohotti molemmat ihanat käsivartensa häntä vastaan puristaen kädet nyrkkiin.

Attila perääntyi vielä askelen vuodetta kohti. Hän räpytti silmiään. "Sinä vain lisäät tuskaasi", hän vastasi sangen tyllysti. "*Kaikki* ovat taipuneet — lopuksi."

"Mutta minä ennemmin kuolen!" huusi Ildiko ja seurasi häntä askelen perästä. Hänen hienopiirteiset sieraimensa värähtelivät, hänen kullalta loistavat silmänsä iskivät pohjattoman vihan salamoita: hunnista tuntui kuin nousisivat hiukset Ildikon päässä ratisten pystyyn. "Kosketapas vain minua, niin minä kuristan sinut!"

Silloin hunni säpsähti, kylmä kauhu solui hänen lävitsensä, hän käänsi silmänsä pois hänestä — nyt osui hänen katseensa pöytään ja sen kultaruukkuun.

"Ah, oikeaan aikaan! Parahiksi!" hän kuiskasi itsekseen, liukui, kuin väsyksissä, vuoteelle, sysäsi pienen juomapikarin syrjään, kävi molemmin käsin kiinni raskaaseen, leveään ja korkeaan, reunoja myöten täytettyyn ruukkuun, nosti sen huulilleen ja — joi.

Joi ja joi ja joi, käsistään laskematta, pitkin, syvin, janoisin, ahnein siemauksin tuon vahaisen astian melkein tyhjäksi — raskaan, enemmän mustan kuin punaisen viinin tuoksu levisi Ildikoa vastaan — jäi vain tilkka, jota hän ei jaksanut enää. Hän yritti, syvään hengähtäen, laskea ruukun pöydälle takaisin; mutta tuijottaessaan siinä eteensä verestäväreunaisin silmin hän panikin sen viereen, ilmaan, se putosi jääkarhunaljalle ja viinitilkka värjäsi hohtavan valkean nahan siltä kohdalta tummanpunaiseksi.

Mutta juoja maiskutti kieltään ja noleskeli huuliaan. "Ah! Voi! Ah! Erinomaista! Melkein yhtä suloista kuin suuteleminen. Miten tyhmää — että olen niin kauan — neljäkymmentä vuotta — ylikin — ollut ilman! — Nyt korvaan sen! — Voi! Tosiaan niinkuin juoksevaa tulta. Mutta — raskasta! Nyt — Ildiko! Tule! Tule pian! Muuten minä — väsyn! Istuudu minun luokseni! Et? Etkö vieläkään?"

Suurin silmin katsoi neito lepertelijää.

"Oi, älähän! Älä katso niin surmaavasti! Minä en sitä jaksaa — nähdä! En *voi* nähdä! Tahdon — sulkea silmät. — Ne menevät kiinni itsestään. Nukkua? Niin, hetken aikaa! Nähdä ihania unia! Ja — herättyä — ensin vielä lisää viiniä — ja sitten..."

Silloin hän raskaasti hengittäen retkahti selälleen, paksu, raskas pää solui vuoteen pääpuolen reunan yli, niin että hän joutui makaamaan niska reunan kohdalla. Hän alkoi kuorsata heti. Mutta se kuorsaaminen oli pikemmin korisemista. Hänen kasvonsa olivat tummanpurppuranpunaiset, suu ammollaan — punaisia pisaroita valui siitä — olivatko ne verta, olivatko viiniä? —

Ildiko meni aivan pylvään ääreen: "Oi, Frigga! Kiitos! Voi, vain ase!" hän kuiskasi intohimoisesti liikutettuna, tarttuen molemmin käsin tukkaansa.

Katso, silloin irtautuivat äkkiä komeat palmikot ja putosivat itsestään hänen avoimiin käsiinsä.

* * * * *

Ulkopuolella, morsiushuoneen kynnyksellä loikoi virkkuina viisi hunnia ja heidän päällikkönsä.

Kaikki hiljaa, ulkopuolellakin, sillä vierassuojan portin edustalla seisoi niin ikään vartijat, jotka estivät ketään lähestymästä.

Ja sisäpuolella — makuusalissa — kaikki hiljaa.

Vain kerran hyppäsi eräs — päällikkö — pystyyn ja pani korvansa lukolle, tirkisteli myös avaimenreiästä.

"Ettekö kuulleet mitään?" hän kysyi. "Puoliksi tukahtunutta huutoa — arvelen? Hätähuutoa: 'Apua!'"

"Emme mitään", sanoi toinen.

"Ei sieltä mitään kuulunut", nauroi kolmas ja veti kysyjän viitasta takaisin alas kynnykselle. "Etkö lakkaa tirkistelemästä?"

"Ei siitä mitään näy", virkkoi ensimmäinen kyykistyen jälleen maahan.

"Pilkkoson pimeä siellä on. Lamppu on palanut tyhjiin."

"Ja muuten", irvisti toinen, "jos tuolla sisällä kenellä on hätä ja ken apua huutaa..."

"Niin ei ainakaan meidän herramme", päätti kolmas. Eikä nyt enää kuulunut mitään, ei kerrassaan mitään.

Lyhyt kesäyö loppui. Tähdet kalpenivat. Sitten nousi leimuavasta aamusarastuksesta aurinko komeana, voitollisena: tuli kirkas aamu, tuli keskipäivä.

Morsiushuoneessa ei hieva dustakaan. Ovi pysyi liikahtamatta, pysyi suljettuna.

Neljäs luku.

Jo monta tuntia ennen auringon ehdittyä puolipäiväkorkeuteen saapui Khelkhalkin istumaan kärsivällisenä kynnykselle.

Mutta myös kärsimättömänä. Sillä tärkeitä, uhkaavalta kuulostavia sanomia oli yön ja aamun kuluessa saapunut monelta taholta sekaisin kaikenlaisista lähetystöistä ja käynneistä ja germaanilaiskuninkaiden ja tuomarien kokouksista: lähettejä, tiedustelijoita oli hän kuulustellut, hallitsijalle osoitettuja kirjeitä avannut...

Yhä levottomammaksi hän kävi.

Tosin ei odotus ikävystyttänyt häntä, vanhusta. Päiväkaudet hän olisi jaksanut nurisematta pysytelläidä kovalla kynnyksellä, jossa hän kyykötöi. Mutta erinäiset ilmoitukset, rajavartijain kyselyt, uhkaavat merkit näyttivät vaativan ratkaisua, ohjeita, torjuntaa.

Ja näiden väikkyessä hänen mielessään nousi tuohon uskolliseen mieheen vähitellen jokin ahdistava aavistus, kun hän uudestaan kuunnellessan ovelta ei vielä kukaan kuullut Attilan lausuvan ainoatakaan sanaa, ei liioin minkäänlaista ääntä nuoresta avioavaimosta.

"Nukkuisivatkohan — molemmat — näin pitkään? Tuskinpa!"

Ja surulla hän ajatteli sitä suunnatonta ruukkua, joka oli täynnä kaikkein väkevintä viiniä, mihin herra ei ollut laisinkaan tottunut.

Vielä kerran, sittenkuin hän oli turhaan kuunnellut, hän tukahdutti pelkonsa ja asettui kärsivällisenä, mutta huoaten, jälleen kynnykselle.

Silloin ajaa karautti taas pölyn peittävä ratsumies — kuolleena kaatui hänen hevosensa vierassuojan edustalle — ja antoi hänelle kirjelmän. "Olemme ajaneet väsyksiin erään Ardarikin gepidin ja saaneet sen häneltä", ilmoitti hunni hengästyneenä. "Hänen oli määrä viedä se Tyyrinkiin, ja meidän täytyi hakata hänet palasiksi ennenkuin se häneltä lähti."

Khelkhal leikkasi langan poikki, loi silmäyksen kirjeeseen — rupesi heti kolkuttamaan ovea miekkansa ponnella ja huusi: "Ja vaikka pääni menisi — ylös, Attila! Ylös, ylös! Nyt ei ole aika maata! Ei liioin juoda ja suudella. Aukaise, herra! Lue! Kapina! Ardarik uhmaa julkisesti! Hän on koonnut tänne aivan lähelle koko sotaväkensä! Svaabi Gerwalt on paennut hänen luokseen! Germaanit nousevat kapinaan!"

Hiljaa kaikki.

Silloin se uskollinen mies huusi: "Niinpä minä sitten avaan itse, vihastasi huolimatta!"

Ja hän otti vyönsä taskusta hänelle uskotun avaimen ja aukaisi lukon.

Mutta ovi pysyi liikkumatta, vaikka hän painoi ja sysäsi käsivarsin ja polvin.

"Se sisäsalpa! Rautasalpa! Sisäpuolelta lykätty eteen!"

"Miksi? Mitä varten herra on niin tehnyt?"

Arkoina, jännityksissä, uteliaina kurkkivat vartijat hänen takanaan.

"Pois siitä, nenäkkäät!" tiuskaisi hän heille. Miehet väistyivät kuin koirat, joille ärjäistään.

"Attila! Rouva Ildiko! Avatkaahan toki! Vetäkää salpa pois edestä!
Tärkeitä tietoja! Germaanit kapinoivat!"

Silloin hän kuuli, miten raskas salpa vedettiin sisäpuolelta hitaasti, vaivoin, syrjään.

Nyt lensi lukitsematon ovi itsestään auki — nopeasti hän astui sisään, vetäen jälkeensä oven lukkoon.

Ildiko seisoi hänen edessään, ääneti, kalpeana, suorana. Salvan luona hän seiso, sillä hän sen oli lykännyt syrjään.

Yhä vielä olivat verhot vedettynä tuolla ylhäällä poikittain kattovalon eteen — lamppu oli aikoja sitten sammunut. Niinpä vallitsi siellä hämärä, vaikka ulkona oli räikeä puolipäiväauringon paiste.

Hän tunnusteli eteensä, koetti totuttaa silmiään.

Ensiksi huomasi hänen etsivä katseensa mahtavan kultaruukun. Se virui kumollaan nahkojen päällä, edessä lätäkkö ikäänkuin verta, mutta mustanpunaista viiniä se oli, tuoksuen sangen vahvasti, niin että voimakas haju tuntui koko huoneessa. Hän astui sen ylitse, leveään vuoteen ääreen.

Siinä makasi — nyt hän sen näki — hallitsija selällään, hievahtamatta.

Hän näytti nukkuvan sikeästi, mutta tuntui oudolta, että purppurapeite kätki hänen kasvonsa melkein kokonaan; vain suu oli näkyvässä, ja se oli ammollaan.

"Nukkuuko hän?" kysyi vanhus hiljaa morsiamelta. Tämä ei vastannut mitään. Liikkumatta hän pysyi paikallaan seisomassa.

Silloin astui Khelkhal aivan viereen ja veti peitteen pois kasvoilta.

Säikähtyneenä hän kiljaisi.

Silmät, selkosen selällään, mutta elottomina, vielä tavallista enemmän kuopistaan ulos pullistuneina, katsoivat tylsästi Khelkhaliin. Hänen piirteensä olivat hurjasti vääntyneet ikäänkuin kouristuksesta tai kovista tuskista, kasvot olivat ylt'yleensä pöhöttyneet, verenpunaisten, verenpunaisten olivat silmänvalkuaisetkin. Punaisia täpliä — eivät nekään viiniä! — eivät, jotakin muuta ne olivat — näkyi räiskyneen hänen poskilleen ja kaulalleen ja valkeille silkkisille alusvaatteille.

Mutta Khelkhal ei tahtonut uskoa, mitä näki.

"Herra!" hän huusi ja ravisti häntä käsivarresta — se retkahti hervotonna alas.

"Herra!" Suurella vaivalla hän kohotti nyt leveän, raskaan yläruumiin ylös — se oli vielä aivan lämmin. "Attila! Herää! Sinä nukut vain!"

"Ei!" virkkoi neito tyyneesti ja lujasti. "Hän on kuollut."

"Kuollut!" parkaisi vanhus rajusti. "Ei, ei!" Hän hypähti pelästyneenä taapäin.

Silloin kaatui puoliksi kohotettu ruumis jäykkänä ja raskaana kuin lyijy takaisin vuoteelle.

"Kuollut! Todella kuollut? Voi! Näenhän minä: verta. Verensyöksy — niinkuin usein ennenkin — voi, se viini! Se hänet on tappanut."

"Ei ole. Minä hänet kuristin. Hän oli päihtyneenä nukkunut. Mutta heräsi jälleen. Hän tahtoi minut... pakottaa. Silloin minä lykkäsin oven salpaan, ettette te voisi tulla häntä auttamaan. Hiuksillani minä hänet tukehduitin."

"Naisen murhaama!" huusi vanhus tuskallisesti ja repi tukkaansa ja partaansa. "Ole vaiti! Hirtehinen! Kirottu! Jospa sen hunnit saisivat kuulla. Epätoivoon he lankeaisivat! Voi, suuri Attila naisen käden kaatamana! Hänen henkensä tuomittu elämään iankaikkisesti alhaisessa madossa!"

Ja hurjassa tuskassaan vanhus heittäytyi polvilleen ruumiin ääreen, peittäen suudelmilla sen kädet ja otsan.

Tarkkaavaisena, jännittyneenä kuuli neito nämä sanat. Hän tiesi tarpeeksi paljon hunnien sielunvaellususkosta ymmärtääkseen täysin sen merkityksen — merkityksen hunnilaiskansallekin.

"Onko se sitten totta?" valitti Khelkhal, kavahtaen pystyyn ja taas heittäytyen ruumiin päälle. Hän olisi niin mielellään epäillyt sitä kuolintapaa!

"Luuletko Ildikon voivan valehdella? Luuletko, että minun oli helppoa koskettaa tuota iljetystä näillä käsillä? Taistelu oli lyhyt: päihtymys teki hänet melkein puolustuskyvyttömäksi."

"Niin, totta se on!" päivitteli vanhus. "Tuossa! Hänen hampaidensa välissä on vielä haiven germaanittaren keltaisista hiuksista! Voi, tämä on hirveää!" Hän otti suuren vuodematon ja viskasi sen vainajan kasvojen päälle. "Minä en voi niitä katsoa. Odotahan, sinä murhaaja! Kolme päivää suojelee sinua vielä pyhä juhla, mutta neljäntenä pitää sinun, yhdessä omaistesi kanssa, kuolla kauhea kuolema."

Ja hän antoi hänet hunnisotilaiden huostaan, jotka hän nyt huusi saapuville, käskien telkeämään vangin erääseen tyrmänä käytettyyn, tornimaiseen, korkeaan laakeakattoiseen pölkyvarustukseen: "Yksikseen! Ei heikäläisten mukaan! Eikä Ellakin luo! — Panette kolme miestä vahtiin suljetun oven eteen. Jos hän pääsee karkuun, vahdit kuolevat."

Ja hänen viittauksestaan otettiin neito kiinni ja vietiin pois. Syvään hengittäen hän lähti morsiushuoneesta — kuolinkammioista.

"Tottelemme, ruhtinas", virkkoi vartijain päällysmies katsellen kummastellen ympäri huonetta. "Mutta — missä on —? Hän ei ole tullut kynnyksen yli! — Missä herra on?"

"Tässä hän on", vastasi voihkien vanhus, tuskan raastamana, "kuollut hän on!" Hän tempaisi peitteen pois.

"Kuollut? Attila?"

"Voi, voi!"

"Kuollut! Siis murhattu!"

"Kuka on murhaaja?"

"Ketään ei ole tullut sisään!"

"Mehän makasimme kynnyksellä!"

"Siis naisen murhaama."

Niin ulvoivat hunnit sekaisin.

"Ei! Ei *murhattu!*" huusi Khelkhal jyrisevällä äänellä, ojentautuen suoraksi. "Miten voitte ajatellakaan. Tyttö murhannut — hänet! Miehen, joka oli väkevä kuin härkä. — Katsokaa! Tuon valtavan suuren ruukun — hän ei muulloin koskaan juonut viiniä — tehän tiedätte sen! Viime yönä on hän tyhjentänyt sen liian pian — hän kuoli verensyöksyyn — viinin ja rakkauden autuaaseen kaksoishurmioon! Kadehdittava loppu! Kutsukaa Dzensisitz, Ernak ja kaikki ruhtinaat tänne. Heidän on saatava siitä tieto ja julistettava se kaikelle hunnien kansalle: mahtaja kuoli iki-ihanan kuoleman."

Viides luku.

Järkyttävä, suurenmoinen kaikessa barbaarisessa viileydessään oli hunnikansan tuska mahtavan hallitsijansa kuolemasta, ainoan suuren miehen, joka koskaan oli sen keskuudesta noussut — tai nouseva.

Hämärä tunne näytti valtaavan nuo tuhannet: "Tässä lepää särkyneenä se vahva rengas, joka oli kerännyt yhteen kaikki hunnilaumojen yksityiset ja itseksensä helposti katkeavat nuolet, pitänyt ne koossa murtumattomana voimana." He aavistivat, että siinä makaa nyt kuolleena maassa hunnien mahti

ja suuruus ikuisesti; heidän tähtensä oli sammunut.

Epätoivoiset olivat niiden tuhansien miesten, naisten ja lapsien valituksenpurkaukset, joita makuuhuoneessa kuljetettiin ruumiin ohi, sillä hunnit eivät ainoastaan pelänneet ja ihailleet, jopa jumalaisena olentona palvoneet, vaan kiihkeästi rakastivat häntä — huolimatta hänen ankaruudestaan — nämä hänen hunninsa, joiden omaperäisyyden, joiden edut ja inhoittavuudet olivat hänessä yhtyneet ja päässeet esiin korkeimmassa, koskaan saavuttamattomassa täydellisyydessä.

Kaikki lankesivat maahan kuolinsijaksi tulleen morsiusvuoteen ääreen kasvoilleen tai polvilleen, ulvoivat ja parkuivat, raastoivat rintaansa, nyhtivät harvakasvuisia haiveniaan, repivät vaatteensa.

Yksi niistä tuhansista, jotka sillä tavoin heittäytyivät maahan, ei noussut enää. Se oli Zerko, epämuodostunut kääpiö, vainajan hovinarri, niin ruma, että herätti pilkkaa ja naurua. Attila oli suojellut häntä kymmenet vuodet toisten mielivallalta ja raakuuksilta. "Sinä olet kuollut", huusi hän kyynel silmissä, "miten voisi Zerko elää?"

Ja vuoteen jalkopäässä hän työnsi puukon sydämeensä.

Kauan, kauan kesti, päivän ja yön läpeensä, keskeytymättä tämä valitus makuuhuoneessa.

Khelkhal, Dzengisitz, Tsendrul ja Ernak olivat vuorotellen johdattaneet joukkoja sisään. Ernak-poikanen oli kuitenkin aikaisimmin kuivannut kyynelensä ja tuon tuostakin kuiskaillen ruhtinas Tsendrulin kanssa ruvennut osoittamaan ylpeää, oudon uhmaavaa käytöstä yksinpä Dzengisitziäkin kohtaan.

Ellakille toi puutorniin Khelkhal tiedon isän kuolemasta.

Hän ei näyttänyt uskovan verensyöksykuolemaan.

"Entä Ildiko?" — se oli hänen ensimmäinen kysymyksensä — "tuliko hänestä hänen vaimonsa? Mitä sinä hänelle aiot?"

"Pysy vangittuna", vastasi vanhus synkkänä, "kunnes kuolee omaisineen."

"Ja minun muka pitäisi uskoa, että hänestä tuli hänen vaimonsa? Uskoa, että hän kuoli verensyöksyyn? Khelkhal murhaisi herransa lesken? Verenhimoisessa vihassasi paljastat itsesi. Ildiko *ei* ole hänen leskensä! Hän on Attilan —"

"Vaiti, jos henkesi on sinulle rakas!" varoitti vanhus vihaisesti.

"Päästä minut, vain silmänräpäykseksi, ulos! Anna minun puhutella häntä!"

"Eikö mitä, sinä rakastunut hupsu, sinä kehno poika! Sinä pysyt täällä vankina, kunnes — kunnes tyttö ei enää tarvitse suojelusta. Katso, minä suutuin Dzengisitzille, joka hylkäsi esitykseni sinun vapaaksipäästämisesestäsi — tällä hetkellä, jolloin koko Mundzugin valtakunta horjuu. Minä olenkin aina tahtonut enemmän sinun parastasi kuin — isäsi ja veljesi! Hän epäsi. Vain veljien ja ruhtinaiden yhteinen päätös voi tuomita ja päättää isän vangituttamasta. Minä tahdoin, hänestä huolimatta, päästää sinut vapaaksi, mutta nyt, kun paljastat mielettömyytesi, jäät vangiksi siihen asti, kunnes et enää voi vähääkään muuttaa sitä kosta, jonka olen suuren vainajan ruumiin ääressä vannonut."

Kuudes luku.

Niin oli jumaljuhlan ensimmäinen päivä kulunut loppuun.

Nyt valmistivat hunnit suurelle hallitsijalleen hautajaisjuhlaa.

Kaikkein ensiksi ajelivat miehet partansa ja naiset hiuksensa oikealta puolen aivan kaljuiksi.

Sitten viilsivät miehet tikareillaan haavoja molempiin poskiinsa, niin syviä, että niihin olisi saattanut pistää sormensa; sillä ei naisellisin valituksin ja kyynelin tullut ruhtinaista vakavinta surra, vaan miehenverin.

Sen jälkeen pystytettiin suurelle avoimelle torille keskelle leiriä, niisanottuun "renkaaseen", jota käytettiin sotilaiden kokoamiseen ja katsastukseen, mutta myös ratsumiesten ja ratsujen temmelyspaikkana ja kilpa-ajoratana — senvuoksi se oli sangen avara — eräs koko hunnilaisen kuningasaarteiston kaikista suurimpia kalleuksia.

Se oli valtavan korkea ja tilava täyssilkkinen teltta, hienointa tummanpurppuranpunaista silkkiä, Kiinasta keisarin lahjana Tibetiin, sieltä Persiaan saapunut; sieltä taas oli, Byzantionin parempina päivinä, eräs roomalainen sotapäällikkö ottanut tuon kalleuden sotasaaliiksi ja tuonut pääkaupunkiin. Mutta Attila kuuli lähettiläiden kautta tästä purppuraisesta ihanuudesta ja pani kerran johonkin kiristyssopimukseensa tuon loistoesineen luovuttamisen ehdoksi, jota viheliäinen imperaattori ei voinut hylätä.

Tämä teltta, jossa Attila oli vain harvoin, esiintyessään suurimmassa prameudessaan, ottanut vieraita kuninkaita vastaan, pystytettiin nyt puhtaasta kullasta tehtyjen tukitankojensa varaan. Kultainen liikkuvasiipinen lohikäärme, joka näytti tuulessa lyövän siipiään ylös ja alas, kieli lekkuen ja häntä kiemurassa, komeili ylhäällä päätangon nupissa.

Tähän telttaan, joka alhaalta ylös asti oli täynnä sotasaaliiksi otettuja kallisarvoisia aseita ja hevosvaljaita, kaikki helmissä ja jalokivissä kimaltelevia, he kantoivat vainajan kultaisessa arkussa, joka oli pantu hopeiseen ja hopeinen rautaiseen. Sittenkuin teltta oli tällä tavoin täytetty ja koristettu, Dzengisitz, Khelkhal ja muut ylhäiset kokosivat kaikki ne leirin hunnit, joilla oli ratsu käytettävänä — niitä oli monen monta tuhatta —, järjestivät ne ratsueiksi, ja sitten he ratsastivat kolmesti käymäjalkaa, kolmesti ravia, kolmesti laukkaa, kolmesti täyttä karkua teltan ympäri, jonka edustalla jalkaväki taajana tungeskeli. Ratsastaessaan he yksitoikkoisesti lauloivat tai mölisivät Attilan mielilaulajan, sen runsailla lahjoilla palkitun, sepittämää kuolinlaulua, monin paikoin nyyhkytysten keskeyttämää:

"Attila, Mundzugin poika, hallitsija hurjain hunnein, kauas kuulu kansain herra, germaanein ja vendein voima, maita sull' ol' ennestäänkin; satamäärin kaupungeita lisäksi' vielä keisareilta Itä-Rooman, Länsi-Rooman anastit sa pakkovalloin. Nuopa tuosta säikähtyivät: siitä saakka vuosittaisin aarteitaan he toivat sulle, kaikkea sa jott'et veisi. — Sinust' ennen kuulumaton maine kulki kautta kansain.

Itse Puru, henki taiston sotisäilän antoi sulle. Viuhuvaisin nahkaruoskin aivan niinkuin orhikarjan pakotit sa kansat kaikki tietä tahtos kulkemahan.

Täytit tään kun onnekaasti, onnekaasti myöskin kuolit: Kaatanut ei miestä miekka eikä vilppi veljein viekas, tappanut ei tauti, eikä ikä vienyt vainajaksi. Ei, vaan vailla vaikerrusta kunniana kunnan kansan kuolit niinkuin kukka kuolee. Täysin, runsain ruumiinvoimin nukuit helmaan kauniin vaimon riemuiten ja tuskatonna. Kuolemaksko kutsuisimme moisen oivan matkaanlähdon, jota kosta ei oo tarvis? Sinut kätkimme me kultaan; sitä Länsi-Rooma antoi. Hopeaan sun hoivasimme; Itä-Rooma maksoi sillä. Rakensimme rauta-arkun; viholliset raudoin voitit.

Siirtynyt on sielus' suuri toiselle jo sankarille, joka taasen vuorostansa hunnit voitosta vie voittoon. Ylivalta maailmassa ain' on meidän — — —"

Laulua he eivät saaneet lopetetuksi.

Tällä kohtaa se keskeytyi rutosti. Sillä yht'äkkiä ajaa karautti eteläportista hautauspaikalle hunnilaisia ratsumiehiä, niiden joukossa Ernak-pojan ylimmät palvelijat ja seuralaiset, liikkeissään ja eleissään kaikki paon ja pelästyksen tunnusmerkit. "Apuun!" huusivat he. "Apuun! Kostamaan! Gepidit! Kuningas Ardarik murtautui leiriin!"

Seitsemäs luku.

Ja niin oli laita.

Gerwalt oli hakenut hänet.

Vapauduttuaan "kunniavahtinsa" silmälläpidon alaisuudesta oli alemanni pysytellyt piilossa leirissä. Yritys hävitä sieltä tiehensä ei ollut onnistunut, mutta kun tieto hallitsijan kuolemasta oli ikäänkuin ukkosenisku lävähtänyt leirin kaikilla kaduilla ja toreilla, oli hänen onnistunut siinä hämmissä, joka oli hunnit vallannut, ja vastustamattomasti tempaissut kaikki, portinvartijatkin, kuolinvuoteen ääreen, nopean hunnilaisratsunsa selässä — sen omistaja lojui ulvoen Attilan makuusalissa — päästä livahtamaan eteläportista.

Hän oli kuullut kuningas Ardarikin saapuneen suurella sotavoimalla rajametsään, joka Theiss-joen ja Attilan leirin eteläpuolella ulottuen laajalle tämän ja Körös-joen välille erotti välittömästi siihen rajoittuvan ja gepidien maan toisistaan.

Tuo uskollinen mies ei hellittänyt ohjia ennenkuin saapui gepidien etuvartijain luo.

Ollen ratsastuksesta hengästymäisillään hän ilmoitti kuningas Ardarikille tuon suuren uutisen ja hunnien leirissä sitä ennen sattuneet tapaukset, vannotti ruhtinaan lähtemään kaikkein kiireimmiten auttamaan vangittuja, pelastamaan arvoasemansa nojalla hyvällä tai tarpeen tullen väkivallalla heidät mitä julmimmasta kuolemasta, ryhtymään ehkä vielä suurempaan, yleisempään ratkaisuun. Hän kehoittikin nimenomaan tuohon jälkimmäiseen, sillä pelätyn päällikön kaaduttua oli myös tässä urhoollisessa miehessä pelko hunnien valtakuntaa kohtaan kuollut.

Kuningas Ardarik ei vitkastellut silmänräpäystäkään. Syvään huokaisten hän virkkoi: "Suuri hetki on käsissä, se kauan kaivattu. Se tuli pikemmin kuin toivoa saattoi. Hyvä, se ei ole tapaava meitä pieninä, eikä hitaina. Minä tulen."

Hyvin hän tiesi, kuinka vähän hänen tänne kerätty sotavoimansa painoi hunnileirin kymmeniätuhansia vastaan. Lisäksi tuli, että vain hänen ratsumiehensä — pari vaivaista tuhatta! — voivat oikeaan aikaan ehtiä perille vangittuja pelastamaan. Paljon suurempi osa hänen sotajoukkoaan oli, niinkuin kaikki nämä germaanisiksi nostoväkijoukot, jalkaväkeä. Kuitenkin hän käski heti paikalla — ei hän juonut pohjaan sarveakaan, jonka hän oli nostamaisillaan huulilleen, kun alemanni astui hänen eteensä — ratsumiestensä nousta hevosenselkään ja lukunsa lisäämiseksi toisella puolella ottaa kunkin mukaan yhden jalkamiehen, joka väliin istui ratsastajan takana hevosenselässä, väliin juoksi ratsun vieressä, käsi pitkässä hulmuavassa harjassa. Ratsumiesten kantajoukkona oli kuninkaan uskollinen seurue miehistö valikoituine ratsuineen ja oivallisine, anteliiden seurueherrain lahjoittamine puolustus- ja hyökkäysaseineen. Mutta niitä ei kuitenkaan ollut kuin kaksisataa hevosta.

"Ratsuille, miehet!" huusi kuningas valtavan, ruskean taisteluratsunsa selästä, kohottaen peitsensä. "Nornat kutsuvat, itse kohtalonjumalatar Wurd viittoo teitä tulemaan. Kuolleena makaa Attila! Nyt ratsastakaa niinkuin ette koskaan ennen ole ratsastaneet: ratsastatte vapauteen."

Ja joutuin kävi riento suhisevaa, kapsavaa karkua vanhalla, vielä hyvinsäilyneellä roomalaistiellä, joka vei etelästä, Tonavalta käsin pohjoiseen, Theissia kohti ja Attilan leirille joen vasemmalle rannalle. Useampituntisen tiukan ratsastuksen jälkeen he saapuivat hunnien pääkaupungin uloimmille puumajoille.

Portinvartijat päästivät Ardarikin tulemaan muitta mutkitta. Hänhän oli heille aivan tuttu uskollisimpana ja amali Valamerin ohella suurinta kunnioitusta nauttivana kaikista alamaiskuninkaista.

Ensimmäiset, jotka leirissä ratsastavat gepidit kohtasivat, olivat Ernakin seuralaiset. He kuljettivat tätä kuninkaallisiin vaatteisiin puettua poikasta, jonka sinisenmustille hiuksille olivat laskeneet pienen sakaradiadeemin — liian väljä, kirjaeltu ja riippuvilla kultapalasilalla runsaasti koristettu purppuravaippa, liehuva ja luiskahteleva, kätki tuon pojan-vartalon tykkänään — pitkin katuja, hankkiakseen hänelle suosiota ja kannattajia.

Sillä vielä ei suuri hallitsija ollut haudattu, ja jo riitelivät hänen pienet perillisensä perinnöstä: nuo epälukuisat pojat, joista aikalaiset sanoivat, että ne yksin muodostivat pienen kansan. Monet heistä olivat vielä nuoremmat kuin Ernak eivätkä useimmat täysikasvuista olleet läsnä leirissä, vaan virkamiehinä, käskynhaltijoina, sotapäällikköinä, johtajina, isän lähettiläinä hajaantuneina laajaan valtakuntaan. Eikä kuolinpaikalta kuitenkaan puuttunut myöskään poikia, jotka eivät tosin halunneet pitemmittä puheita nykäistä omakseen palasia valtakunnasta — sen he pidättivät itselleen myöhempään ajankohtaan palkkioksi palveluksistaan —, mutta jo nyt asettuivat Ellakin, Ernakin, Dzengisitzin tai huomattavampain poissaolevain veljien puolelle ja värväsivät heille kannatusta. Niin oli jo isän kuolinvuoteen ääressä alkanut tuo vihaa uhkuva, pian verisiin murhiin ja taisteluihin puhkeava veljesriita, josta oli germaaneille koitua niin tuntuva etua heidän ravistaessaan päältä *kaikkien* noiden vallantavoittelijain ies.

Prinssin kasvattaja, aseenkantaja, hovimestari ja varsinkin myös ruhtinas Tsendrul, kasvattajan veli, olivat jo Attilan eläessä salaa, hiljaksen kaikkialla hunnikansassa samoinkuin leirissäkin, niin myös niiden laumain keskuudessa, jotka majailivat teltoissa ja vaelsivat maakunnissa paikasta toiseen, levittäneet tietoa, että isä oli viimeisenä tahtonaan hunnilaisten päämiesten edessä — tie vanhoivat itse lukeutuvansa todistajiin — asettanut tuon kauniin pojan valtansa yksinperijäksi; kaikkien muiden poikain tuli hallita vain Ernakin alikuninkaina tai käskynhaltijoina hänen yliherruutensa alaisina ja hänen toimenantonsa nojalla.

Nyt, isän kuoltua, he olivat kiireesti leiristä käsin lähettäneet airuita joka paikkaan viemään tätä ilmoitusta, ja joskaan he eivät itse pääkaupungissa vielä uskaltaneet pelätyn Dzengisitzin tähden — Ellakinhan oli kaikeksi onneksi Attila itse tehnyt vaarattomaksi eikä hän myöskään ollut erikoisessa suosiossa täysveristen hunnien silmissä — esiintyä noine kauasmenevine vaatimuksineen, niin tekivät he kuitenkin kaikkensa valmistakseen tätä viimeksimainittua esiintymistä. Sitä varten he kuljettivat

kaunista valtaistuimellepyrkijää pitkin katuja ja koettivat herättää mieltymystä häneen, niinkuin kaikki tiesivät, suuren hallitsijan rakkaimpaan, nyt orpoon poikaan. Mutta niiden, jotka täten tulivat auttamaan häntä herruuteen, täytyi sitten päästä ennen muita myös osille hunnilaisvaltakunnan vallasta ja aarteista.

Sillä tavoin oli jokaisessa kujannurkkauksessa yhä kasvanut se joukkue, joka pojan valkoisen hevosen perässä ratsasti tai juoksi, suosiota hoilaten, suurta isää ja poikasen miellyttävyyttä ja kauneutta ylistäen.

Eräs portinvartijoista oli ratsastanut leiriin edeltäpäin ilmoittamaan herran perillisille Ardarikin tulosta. Hän tapasi ensiksi Ernakin.

"Onko hän vihdoinkin täällä, se laiska germaanikoira?" huusi poika kohottautuen leveiden kultalapaisten jalustimiensa varaan ja ratsunsa pään yli kurottaen. "Minä kyllä opetan häntä antamaan herransa odottaa! Attila oli käynyt heikoksi vanhuuttaan! Eteenpäin!"

Ja hän piiskasi yhdeksänkaistaleisella hunnilaisruoskallaan eläimen kylkiä, painoi kannuksen kupeeseen, niin että veri tirskahti, ja ampaisihen kappaleen matkaa edelle toisista gepidiä vastaan.

"Missä sinä näin kauan olet viivytellyt, Ardarik?" kirkaisi hän epäkauniilla, kimeällä, liian korkealla äänellä kuninkaalle.

Tämä oli hänet huomattaessaan vetänyt ohjaksista. Liikkumattomana hän istui, ikäänkuin vaskinen ratsaskuva, korkean, valtavan sotaratsunsa selässä, tumma viitta laskihen hänen leveiltä harteiltaan, hänen kypäristään kohosivat kuningaskotkan valtavat siivet, sen alta valuivat pitkät, kullanuskeat, mutta jo vähän harmaantuneet kiharat rautapaidalle asti, keihästä hän piti, kärki pystysuorassa alaspäin, rauhallisen keskustelun merkinä. Vaiti, vakaana ja ylväänä hän siinä istui, ja aito kuninkaallinen oli kuva: tämä väkevä mutta levollisena pysyvä voima olisi herättänyt jokaisessa ajattelevassa kunnioitusta, arkuutta, niin, varovaisuutta.

Mutta tuo puolislaavilainen hunnilaispoika kirkui: "Missä sinä olet näin kauan vitkastellut, gepidi? Minun suuri isäni erkani tästä elämästä vihoissaan sinulle. Odotutit Attilalla itseäsi! Sitä ei anneta koskaan anteeksi. Minä perin samalla kuin valtakunnan sinun rangaistuksesi toimeenpanon. Älä istu siinä edessäni hevosenselässä kuin öykkäri! Alas ratsultasi, senkin mahtaileva germaani! Lankea polvillesi minun viereeni, suutele jalustintani ja odota, mitä tuomitsen kohtaloksesi!" Ja hän sivalsi ilmaan hunniruoskallaan.

Ardarik pysyi ääneti. Hän ei liikahtanutkaan. Mutta varoittaen, pahaennustavasti hän kiinnitti teräksenharmaat silmänsä vihoissaan menoavaan poikaan. Tämä kannusti kärsimättömänä hevostaan, ratsasti ihan kuninkaan viereen ja huusi: "Joko kohta, huovi."

"Minä en neuvottele poikasten kanssa", virkkoi kuningas katsoen hänen päänsä ylitse, "mutta te, te hunnien ruhtinaat, sinä, Tsendrul, kuulkaa sanani. Vain Attilalle olen valan tehnyt, en hänen pojilleen, en ole velkapää tunnustamaan heille uskollisuutta tai kuuliaisuutta. Mutta suuren isän takia neuvon teille hyvän neuvon: sopikaamme kaikesta rauhassa. Asettakaa vangitut germaanit germaaneista ja hunneista kokoonpannun oikeuden eteen ja..."

"Pidä suusi neuvoinesi, röyhkeä huovi!" huusi Ernak. "Minä olen sinun herrasi. Sen saat nyt tuta."

"Koskaan, ruhtinas Tsendrul, en minä rupea poikasta palvelemaan. Palvelun aika on ohi. Minä ja Valamer, amalungi, me olemme tästä lähin vapaat. Ja minä neuvon teitä, te hunnien ruhtinaat, päästäkää muutkin germaanilaiskansat vapaiksi. Teidän täytyy kuitenkin — tehkää se ennemmin vapaaehtoisesti!"

"Emme!" huusi Ernak. "Kuin katraan oinaat, kuin maatilän orjat jaamme me, herranne perilliset, teidät keskenämme. Irti toisistaan riuhtaisemme me teikäläiset kansat. Yhden riekaleen otan minä gepidien kansasta ja toisen saa Dzengisitz; kuusi muuta, arvan määräämänä, lankeaa kuudelle muulle veljelle. Opite tuntemaan minut, te germaanilaiskoirat."

Ja hän kohotti ruoskan iskuun ja löi kuninkaan ratsua päähän, niin että se hypähti pystyyn takajaloilleen.

Mutta heti paikalla taltutti selässäistuja vimmastuneen eläimen reisiensä rautaisella puristuksella, nosti nyt ja uhkaavasti käänsi vaivuksissa olleen keihänsä: "Varjele itsesi! Minä varoitin. Älä lyö toiste! Muuten —"

"Pyh", kirkui Ernak, "muudan vangittu juutalainen kertoi äskettäin eräästä kansansa kuninkaanpojasta jutun, joka miellytti minua. Kansa napisi häntä vastaan, mutta vallanperillinen lausui:

'Minun isäni ruoskitti teitä raipoilla, mutta minä kuritan teitä skorpiooneilla'. Ota opiksesi, germaani!"

Ja hän heilautti ruoskaansa taas, tällä kertaa lyödäkseen kuningasta kasvoihin.

"Kuole sitten, nuori myrkkymato!" huusi tämä ja varjellen iskun, kannustaen ratsuaan, syöksi keihään hänen kullalla kirjaellun rengaspanssarinsa läpi sellaisella voimalla hänen rintaansa, että kärki tunkihe hartiaain välistä ulos.

Mutta pahoin oli hänenkin henkensä uhattuna.

Sillä ennenkuin hän kerkesi tempaista keihään pois selälleen suistuvan ruumiista, oli ruhtinas Tsendrul hänen vieressään ja huutaen: "Alas, lapsenmurhaaja!" heilautti käyrää sapeliaan hänen päänsä päällä.

Kuitenkin ennenkuin isku ehti pudota, lensi heittokeihäs ruhtinaan otsan läpi — Gerwalt oli tähännyt osuvasti.

"Karatkaa päälle, gepidit! Vapaus!" huusi alemanni tempaisten sotakirveen vyöstään käteensä.

Kaikuvin riemuhuudoin heittäytyivät Ardarikin ratsumiehet molempain päällikköjen kaatumisen johdosta kauhun tyrehtyttämän vihollisen päälle. Jykevään germaanilaisratsujen painokas törmäys viskasi heti hunnien hevoset kumoon: ulisten pakenivat hunnit syvemmä leiriin, voitonriemuisasti huutavain germaanien takaa-ajamina.

Kahdeksas luku.

Pako ja takaa-ajo pysähtyi tosin pian, heti kun hunnit ja gepidit olivat saapuneet puukaupungin keskusta, hautajaispaikalle, missä monta tuhatta hunnia, toiset ratsain, toiset jalkaisin, oli pakkautunut tungokseksi kuolinteltan edustalle.

Mutta jo ennemmin, matkalla pääpaikalle, soi kohtalo päälletunkeville menestystä, jota kukaan heistä ei osannut toivoakaan.

Kun Ardarik miehineen ratsasti erään leirikujan korkean kulmatalon ohi — pari hunnilaista soturia, jotka näyttivät olevan ovella vahdinpidossa, tempasi pakoonsyöksijäin vyöry mukaansa —, kuulivat he talosta huudettavan kuninkaan nimeä ja gootin kielellä apua ja vapautusta.

Gerwalt hyppäsi alas ratsultansa ja rikkoi sotakirveellä puisen ikkunaluukun, joka ollen ulkopuolelta salvassa sulki maakerroksen ikkunan. Joutuin ryömivät aukosta Wisigast, Daghar ja heidän seuralaisensa. He olivat melun hälyttämänä katsellessaan luukun raoista huomanneet hunnien pakenevan ja gepidien ratsastavan perästä.

Iloisesti tervehdittyinä ja aseilla varustettuina liittyivät vapautetut Ardarikiin ja hänen väkeensä. Nyt vasta he saivat kuulla — vartijat eivät olleet puhuneet heille sanaakaan — suuren uutisen Attilan kuolemasta ja Ildikon ihmeellisestä pelastuksesta, mutta myöskin hänen vankinaolostaan jossakin Gerwaltille tuntemattomassa talossa.

Kun nyt germaanit olivat saapuneet keskusta kuolinteltan lähetyville, keskeytyi lähestyvä ratkaisu hetkiseksi.

Gepidit hämmästyivät äkätessään noin suunnattoman määrän kokoontuneita hunnilaisia sotilaita, ratsuja jalkamiehiä. Mutta näiden johtajat, varsinkin Dzengisitz ja Khelkhal, tiedustelivat hengästyneiltä pakolaisilta ensin niitä tapahtumia, jotka juuri ikään olivat sattuneet leirin eteläpuolella.

Vihastuneina he kuulivat tiedon Ernakin ja ruhtinas Tsendrulin kuolemasta. He ja heidän joukkonsa näkivät vähitellen, miten vähän oli gepidejä, jotka kuninkaansa ylevämielinen pelastushalu oli temmannut tänne — niinkuin nyt näytti, välttämättömään turmioon.

"Ernak murhattu! Tsendrul tapettu!" huusi Dzengisitz. "Kuule, isä Attila, me kostamme heidän puolestaan."

Ja nyt kävi tilanne germaaneille epätoivoiseksi.

Pelastumattomasti tuhon omaksi täytyi noiden parisen tuhannen ratsumiehen joutua ollessaan noin valtavan ylivoiman puserruksissa, jo aikaa ennen kuin jalkaväki ehtisi paikalle ja voisi ainakin jonkin verran suojella paluuta. Vielä kerran ratsasti Dzengisitz ruoskaa heiluttaen pitkin hunnien etumaista riviä, ojentaen ja järjestäen. "Eteenpäin, Purun pojat", hän huusi, "seuratkaa minua! Ettekö ole sitä

papeiltanne kuulleet, ettekö itse olleet mukana laulamassa? Isäni henki — hänen kuoltuaan mitä onnellisimman kuoleman kaksinkertaisessa autuudessa — on mennyt toiseen yhtä suureen sankariin. Minä tunnen: *minä* olen se sankari! Seuratkaa minua, Dzengisitz vie teidät voittoon. Sillä Dzengisitzistä on tullut Attila!"

Syvä hiljaisuus seurasi hetkiseksi näitä sanoja. Hartaina, hurskaan harhaluulon valtaamina painoivat hunnit päänsä alas ja ristitsivät käsivartensa rinnalle mykkään rukoiluun vaipuen, valmiina karkaamaan seuraavassa silmänräpäyksessä hurjaksi ratkeavassa raivossa liian rohkeiden tungettelijain päälle: nämä näyttivät olevan toivottomasti hukassa.

Silloin tapahtui jotakin peräti odottamatonta.

Yhdeksäs luku.

Kajahti yht'äkkiä tuossa syvässä hiljaisuudessa ennen myrskyn puhkeamista kuuluvasti hunnien kielellä:

"Valhetta! Kaikki valhetta!"

Korkealta, ylhäältä, kuin taivaasta, kuuluivat nuo sanat tulevan.

Yllätettyinä katsoivat germaanit, säikähtyneinä hunnit ylös äänen suuntaan.

Korkealla puutornin tasakatolla näkyi pystyssä vaaleavaatteinen hahmo, pää ikäänkuin selkeän sädekehän ympäröimänä. Se oli Ildiko. Hänen kultainen tukkansa loisti mailleenpainuvan auringon täydessä paisteessa.

Ja hän huusi rintansa kaikin voimin hiiskahtamatta kuunteleville tuhansille sointuvalla, kauaskuuluvalla äänellä: "Valheteltu teille on, hunnit, ja petettyjä olette. Ei hän verensyöksyyn kuollut. Nainen on hänet surmannut: minä, Ildiko, kuristin hänet juopumukseensa näillä hiuksillani! Siitä keltaiset suortuvat hänen hampaidensa välissä."

Näiden koko keskuspaikalla kuultujen sanain vaikutus noihin tuhansiin hunneihin oli suunnaton. He katselivat loisteessa sädehtivän neidon ylpeää, valoisa hahmoa, kun hän kaikkialle näkyvällä tasakatolla seisoi suorana, jumalattaren kaltaisena. Hänen jalo muotonsa, hänen ylpeytensä, hänen kuolemaa halveksiva rohkeutensa, hänen äänensä soinnusta kajahtava todenperäisyys eivät antaneet vähintäkään tilaa epäillä hänen puhettaan.

"Voi! Voi!"

"Naisen käden surmaama!"

"Niinkuin hänen isänsäkin!"

"Se on pannahinen!"

"Kirous on mennyt hänessä toteen!"

"Menee edelleenkin!"

"Sukupolvesta sukupolveen!"

"Voi hänen poikiaan!"

"Ah, hän on iankaikkisesti kirottu!"

"Iankaikkisesti viheliäinen mato!"

"Voi meitä! Voi!"

"Mikä kauhistus!"

"Paetkaa pois hänen kirotun ruumiinsa luota!"

"Kirousta tuo sellaisen ruumiin läheisyys! Viho viimeistä kirousta!"

"Paetkaa! Paetkaa!"

Niin huudettiin, niin valitettiin, niin paruttiin, niin riehuttiin, niin raivottiin avaran torin kaikilla

puolilla. Ja he hajaantuivat joka taholle, ulisten, viskaten aseet pois, jalkaisin, mutta enimmäkseen ratsain ja hurjasti ruoskimalla kiihoittaen ratsut täyteen karkuun, niin että ne syöksyivät naisten, lapsien, jalankävelijäin, ystävän ja vihollisen ylitse.

Hunnit olivat ikäänkuin merenrannan hiekka: vastustamattomat voitokkaassa törmäyksessä, kun onnen myötätuuli lykki heitä eteenpäin, ryhdittömästi irralliset ja hillittömästi sirottautuen hajalle, kun vastuksien tuulenpuuska tapasi heidät edestä.

Sokea kauhu ja epätoivo hajoitti nuo monet tuhannet päättömään pakoon.

Suotta heittäytyivät heidän johtajansa, heidän ruhtinaansa heitä vastaan. Turhaan Khelkhal-vanhus, harvaa tukkaansa repien, rukoi heitä olemaan toki jättämättä herran ruumista alttiiksi, turhaan löi Dzensisitz useamman kuin yhden pakenijan ruoskallaan maahan. Hänet itsensä sysäsivät hevosenselästä, kiskaisivat maahan ne monet sadat, jotka taajoiksi keriksi sulloutuneina tulvivat joka puolelta hänen päälleen, ja hän katosi ratsujen ja ihmisten jalkoihin.

Khelkhalin oli onnistunut kiivetä ylimmille, telttaa joka puolelta ympäröiville portaille. Tältä näkyvältä paikalta hän huusi nyt yli tuon sikin sokin myllertävän joukon:

"Älkää uskoko häntä, germaanitarta! Hän valehtelee! Kuinka, pakenetko sinäkin, urhoollinen Dzorrtilz? Seisahduhan toki! Hän valehtelee!"

Ja molemmin käsin hän tarttui ohi ryntäävää soturia olkapäihin. Se oli vartijain johtaja — hän oli Khelkhalin kanssa puhdistanut ruumiin ja laittanut sen kuntoon.

Mutta epätoivon tuskassa mies riuhtaisihen irti ja huusi kaikin voimin: "Ei! Hän *ei* valehtele! Päästä minut irti vanhus! Paetkaa, ystävät, paetkaa kirotun ruumiin luota. Minä näin omin silmin. Minä vannon: minä näin kauhun, kaamean aavistuksen läpitunkemana — keltaisia hiuksia — hänen suussaan. Tyttö ei valehtele! Hän on kuristanut hänet hiuksillaan! Paetkaa!"

Ja hän juoksi tiehensä, ja kaikkialla, niin pitkälle kuin hänen huutonsa kantoi, se lisäsi kauhua.

Vain vähäisen parven hänelle uskollisina pysyneitä orjia ja pari seuralaista sai vanhus pyynnöin ja väkivalloin pidätetyksi luonaan kuolinteltan ympärillä, ja häntä vapisutti luulo, että germaanit uhkaisivat sitä tuossa paikassa.

Mutta se oli heistä kaukana. Hämmästyneinä siitä, että he näin äkkiä, melkein ihmeentapaisesti pelastuivat toivottomasta asemastaan, ei heillä vielä ollut aikaa tehdä minkäänlaista päätöstä. Heidän täytyi myös alinomaan torjua yksityiset hunnit, jotka tarkoittamatta hyökkäystä tai kosta, pelkästään sokeassa ahdistuksessaan päästä ruumiiseen liittyvää kirousta pakoon pyrkivät, kiireesti pois, kuten kaikille muillekin tahoille, niin myös eteläpuolelle, missä gepidit seisovat ja huitoivat vihollista ja ystävää, kaikkea, mikä oli heitä estämässä.

Monesti onnistui noiden silmittömästi ryntääväin murtautua gepidien rivien läpi ja paeta edelleen etelää kohti.

Sillä tavoin sukeutui siellä täällä pikku kahakkoja yksityisten hunnien tai kokonaisten hunniryhmäin ja germaanienvälillä. Mutta vaaratta jälkimmäisille. Sillä epätoivoisilta hunneilta puuttui sekä taistelutarkoitusta että taistelun johtoa. Takaa tunkeutuvat ajoivat heidät gepidien keihäisiin ja tulivat lävistetyiksi, niin että miltei yksinomaan hunneja, ei germaaneja, kaatui tässä sekasortoisessa ottelussa.

Mutta turhaan pyrkivät Wisigast, Daghar ja heidän pari seuralaistaan keskustan eteläpuolelta torin poikki koilliseen kulmaan, jossa Ildikon puutorni kohosi. Liian paljon oli heidän ja tuon kadunkulmauksen välillä sekaisin ratsain ja jalan pakenevia, tiheään sulloutuneita hunnijoukkoja, irrallisia hevosia, jotka olivat menettäneet ratsastajansa, naisia ja lapsia.

Huonolla menestyksellä pyrkiessään tunkeutumaan eteenpäin — aika monta hunnia, jotka eivät kyllin nopeaan väistäneet, hän pisti lyhyellä keihäällään maahan — piti Daghar alati silmällä kattoa, josta hänen armaansa korkea hahmo näkyi selvään. Neito oli koettanut moneen otteeseen turhaan avata talon ovea, ennenkuin torilla kasvavan melun herättämä tuska ja levottomuus oli ajanut hänet kiipeämään portaiden virkaa toimittavia tikapuita myöten katolle katsomaan alas ympärilleen. Sillä samoinkuin ainoa, ulkopuolelta suljettu ovi, samoin oli talon ikkunaluukut lujasti teljetty ulkoapäin salvoilla.

Vähitellen pääsi Daghar kuitenkin tunkeutumaan likemmäksi taloa, kiitos hänen vihaisten iskujensa, sillä aikaa kun kuningas Ardarik piti gepidinsä suljettuna ryhmänä Khelkhalin varalta, joka nyt oli hiljaksiin saanut keräytyä ympärilleen sellaisen joukon hunneja, ettei enää näyttänyt mahdottomalta, että he voivat ryhtyä hyökkäämään. Gepidi oli siten varuillaan ja valmiina taisteluun.

Yht'äkkiä parahti kuningas Wisigast: "Voi, Daghar! Katso ylös! Hän on hukassa! Katolla! Katso sinne! Hunni!"

Dagharilta keskeytyi eteenpäintunkeutuminen ja hän katsoi ylös.

"Dzengisitz!" hän ähkyi. "Painivat!"

Peloittavin sivalluksin hän raivasi itselleen tietä vihollisten taajain joukkojen läpi. Mutta niin vähän kuin näistä olikin vastusta hänen aseilleen, hänen epätoivolleen, hänen oli kuitenkin pakko myöntää itselleen, että vaikka tie taloon olisi ollut aivan avoin, ei hän olisi voinut enää saapua ajoissa ylös katolle pelastamaan tyttöä tämän ja hunnihirviön epätasaisesta ottelusta. Mutta kostaa hän tahtoi rakastettunsa puolesta! Ja vihan vimmoissa hän käytteli keihästään ja miekkaansa.

Kymmenes luku.

Vaatteet riekaleina, keihäs poikkitaitettuna, ruoska katkenneena oli Dzengisitz ponnistamalla viimeisetkin voimansa saanut kohottaudutuksi maasta makaamasta ja päässyt seisoaan hevosten ja ihmisten jalkain sekaan. Joukko häntä tallanneiden kavioiden ja jalkain tekemiä puristushaavoja tuotti hänelle kipua. Verta valui noronaan hänen kasvoilleen; terävä okakannus oli viiltänyt hänen oikean poskensa halki ylhäältä alas asti. Hän oli aina ollut hunnilaisrumuuden valio; nyt, loassa kieriskelyään, runneltuna ja vaatteet revittyinä, veren tahraamana, vimmattu mutta voimaton raivo julmettuneissa piirteissään hän näytti helvetistä karanneelta paholaiselta.

Tosin hän nyt seisojaloillaan; mutta hetken verran hän vielä horjahteli, hänen voimansa oli epätoivoinen ponnistelu, kuolemantuska ja hänen haavainsa kivut kuluttanut loppuun, ja hän pysytteli jalkeilla pitämällä kiinni vieressä ontuvan mielettömän hevosen harjasta, hän nojautui sen kuvetta vasten, hän sulki silmänsä, hän haukkoi ilmaa.

Jo uhkasi häntä taas vaara joutua uuden ryöpsähtävän hunniaallon maahan paiskattavaksi tai sen mukana laahattavaksi.

Mutta etumaiset tunsivat hänet ja kaikki voimin pidättivät jäljestätunkeutuvia hetkisen: "Se on kuninkaanpoika. Dzengisitz! Haavoittuneena! Pysähtykää! Älkää puristako häntä!"

Selkäpuolelta sillä hetkellä näin suojattuna hän kokosi kaikki voimansa, loi silmäyksen katolle, jonne Ildiko oli taanoin ilmaantunut, kääntyi pohjoista kohti ja pyrki taloon.

Leveä parvi pakenevia hunneja — niitä tunki takaa, etelästä käsin Daghar tieltään — erotti hänet, lännestä pohjoiseen pyrkivän, päämäärästään.

"Päästäkää minut tästä läpi", hän sanoi läähättäen käheällä äänellä.
"Päästäkää minut läpi, miehet! Minä *pyydän* teitä. Kuuletteko?
Dzengisitz *pyytää!*"

Niin hirvittävä intohimo loimusi näistä sanoista, että likinnä olivat, jotka ne kuuluivat, niiden satuttamina väistivät ja sysäsivät vierusmiehiäänkin syrjään.

"Dzengisitz pyytää! Sitä ei ole tapahtunut!"

"Tilaa, tilaa herran pojalle!"

"Mitä tahdot, herra?"

"Paetako, sinäkin?"

"En: kostaa!" sähähti hän, sysäsi hajalle viimeisen ohuen pakolaisrivin, joka erotti hänet kulmatalosta, tempaisi käyrän tikarin vyöstä ja paiskautui ovea vasten. Mutta se oli suljettu ja sangen luja. Se seikka oli tähän asti Ildikon pelastanut.

Sillä monien hunnien päähän, heidän rientäessään pakomatallaan hänen vankilansa ohi, oli kuitenkin, vaikka he kaikki voimin pyrkivätkin tiehensä, juolahtanut aikomus rangaista herran murhaajaa, joka hupsunrohkeasti vielä julkisesti kerskui teollaan, kostaa herran kuolema. Vartijat, jotka oli asetettu ovelle, olivat jo heti hunnien hajaannuksen alussa lähteneet itsekänpälämäkeeseen tai tempautuneet pakenijain mukaan. Mutta vahditon ovi oli ulkoapäin sekä rautasalvoilla että avaimella suljettu, ja vartija, jonka huostassa avain oli, oli samoin kuin toisetkin hävinnyt.

Niin olivat hunnit koettaneet turhaan rynnätä äkkiä sisään ja viipymiseen siinä kellään ei ollut aikaa.

Dzengisitz tapasi rautasalvan jo sellaisten sisäänpyrkijäin syrjään vetämänä. Mutta hurjan kirouksen päästään hän huomasi, että oven tammiliitokset olivat liian vahvat ja paksut, jotta ne olisi voinut jalalla potkaista säpäleiksi. Turhaan hän koetti lukkoakin avata käsin, tikarilla ja polvin.

"Piilu! Kirves! Talollinen kultaa kirveestä!"

"Tästä saat kirveen, Dzengisitz", huusi ohikiitävä hunni, tempaisten sotakirveensä asevyöstä, ja heitti sen prinssille, joka sieppasi sen nokkelasti käteensä.

"Vai niin, minä opetan sinut pakenemaan, koira!" riehahti hän, juoksi miehen perästä ja halkaisi yhdellä huitaisulla häneltä takaraivon.

Jo hän seisoj ovella ja hakkasi lukkoa.

Niin lujaan hän löi, että jyske kuului parkuvain naisten hälinän ja miesten huutojen yli ja tunkeutui läheisiin taloihinkin selvään.

Vastapäisessä kulmatalossa — se oli niin ikään ulkopuolelta lujasti teljetty ja vahdit sen edustalta kadonneet — kuunteli ja tähyili maakerroksessa mies, kasvot painettuina kahden hirren väliseen hataraan saumaan, noita kajahtelevia iskuja ja tuota vihaapuhkuvaa hakkaajaa. Mutta äkkiä ne tutkivat silmät hävisivät.

Yhdestoista luku.

Sillävälin oli neito korkealta paikaltaan huomannut rohkeiden sanainsa suunnattomat vaikutukset, ylpeys ja ilo, mutta myös säikähdys mielessään.

Hän kuuli hunnien epätoivoisen ulvonnin, näki heidän hajaantumisensa, ottelunsa keskenään ja germaaneja vastaan. Hän tunsi myös — ah, niin kaukana olevan! — rakastettunsa, isän, hän näki, miten nämä voimallisesti mutta vitkaan menestyen pyrkivät tunkeutumaan lähemmäksi häntä, näki heidän aseidensa välkähtelevän, monen hunnin suistuvan. Mutta kovin vähän he pääsivät eteenpäin.

Koko se valtava, peloittava näytelmä, jonka loppupäätöksen täytyi ratkaista hänenkin kohtalonsa, piti häntä äärimmäisessä jännityksessä. Kumartuneena tasakaton kaiteiden yli hän ei pannut merkille, että nuoli, määränään murhaajan rankaiseminen ja paon vilskeessä vaukkoilevan ratsun selästä epävarmasti tähdätty, väliin iski hänen viereensä aitauksen puuaineeseen.

Hän ei tullut mitään ajatelleeksi niistä kirveeniskuista, jotka kylläkin selvään kuuluivat alhaalta hänen korviinsa. Hänen katseensa kohdistui tuonne avoimeen paikkaan, ei kulmatornin sivukadun oveen.

Mutta nyt tapasi hänen korvaansa hänen oma nimensä. Kovaan se huudettiin lähimmän talon tasakatolta — sivukadun tuolta puolen —, niin kovaan, että kuului torin melun ja noiden kirveeniskujen läpi.

"Ildiko! Ildiko! Hän ottaa sinut hengiltä! Pakene katolta kellariin, piilottaudu! Hän saattaa olla siellä heti paikalla!"

Hän kääntyi sinnepäin, mistä huuto kuului, ja näki vastapäätä sivukadun kulmassa olevan puutornin katolla miehen, jonka erotti hänestä koko kujun leveys, huutavan ja viittaavan hänelle.

"Ellak! Sinä täällä!" vastasi neito. "Mitä tahdot?" "Älä kysy! Piilottaudu. Liian pitkä matka!" Hän mittasi etäisyyttä harkitsevin katsein. "Minä en voi hypätä yli! Hän surmaa sinut!"

"Kuka?"

"Veljeni! Dzengisitz! Hän murtaa tuolla alhaalla ovea. Kiiruhtaa portaita ylös. Voi! Siinä hän on jo."

Ja todellakin työntäytyi siitä kapeasta aukosta, joka vei ylimmästä kerroksesta puutornin tasakatolle, näkyviin hunnin kauhea, verinen, raivosta vääntynyt naama.

Kirveen hän oli jättänyt rikkomaansa oveen, pitkää puukkoaan hän piti hampaidensa välissä, sillä molempia käsiään hän tarvitsi kiivetessään sitä nopeammin ylös portaina käytettyjen tikapuiden astuimia myöten.

Kuninkaantytär oli paljon uljaampi kuin tytöt yleensä, mutta nyt, tuon nähdessään, hän säikähdyksissään päästi hätähuodon. Tuokion hän ajatteli hypätä katolta kadulle — kunhan ei vain joutuisi tuon käsiin! Hän katsoi alas; hänen päätänsä huimasi. Hurjan korkea oli torni — hyppäys olisi

kuolemanhyppäys.

Hän aikoi — sillä vastarinnan ajatuksesta ja pelastuksen toivosta ei hän nytkään luopunut! - heittäytyä hirviötä vastaan, estää häneltä pääsyn tuosta vain miehen levyisestä kattoluukusta. Hän kääntyi sinnepäin: voi, liian myöhään!

Dzengisitz seisoi jo katolla. Hetken aikaa hän mittaili häntä kiiluvilla silmillään niinkuin susi ennenkuin se tekee surmaavan loikkauksen metsäkauriin kurkkuun.

"Daghar!" huusi neito. "Daghar! Apuun!"

"Niin, paru päälle", pilkkasi hän käheällä äänellä, kohottaen puukon. "Turhaan sinä huudat! Voi sinua, suurimman miehen murhaaja! Valitettavasti ei ole aikaa kiusata sinua niinkuin ansaitsisit, kiduttaa sielusi värähtelevästä ruumiistasi irti. Mutta elää et sinä saa. Sinun pitää..."

Silloin tyttö epätoivon rohkeudella karkasi häntä vastaan.

Neito oli vahva ja uskalias.

Usein hän oli tarttunut vastustelevaa nautaa sarviin ja taivuttanut sen kuuliaiseksi. Hän ei aikonut kaatua hunnin kädestä vastarintaa tekemättä. Hän puolusti henkeään.

Molemmin käsin hän takertui vihollisen kohotettuun oikeaan käteen, jossa puukko oli — varjellen, ettei hän päässyt sillä pistämään, varjellen myös, ettei hän saanut siirretyksi asetta vasempaan käteen. Ja kaikkiin voiminsa hän työnsi häntä takaperin kattoluukua kohti.

Hetken seisoi hunni pökerryksissä, odottamattoman vastarinnan yllättämänä. Mutta vain hetken! Pian pääsi miehen ylivoima näkyviin. Vapaaksijääneellä vasemmalla kädellään hän puristi tyttöä kaulasta ja työnsi häntä, kaikesta vastustelusta huolimatta, edellään tasakaton alemmaa aitaa kohti etelään päin. Sillä kohtaa hän voi, hänen täytyi ehdottomasti saada hänet voitetuksi, heti kun tyttö ei enää voisi väistyä. Puukkoa ollenkaan käyttämättä tarvitsi hunnin vain syöstä hänet takaperin katon yli alas.

Neito tunsu jo, vaikka olikin pannut epätoivon vimmalla vastaan, askel askeleelta lykkäytyvänsä taaksepäin ja kaiteiden puisen rintanojan kinnerkoukuissaan, jo alkoi höltyä hänen otteensa hunnin oikeasta kädestä, jo painoi tämä hänen yläruumistaan taaksepäin kaiteiden yli. Hänen tajuntansa rupesi sekaantumaan. "Auta, Frigga!" hän huusi vielä...

Silloin tapasi kamppailevain korvaan alhaalta torilta ja etenkin sivukujan puolelta sellainen sadoista kurkuista lähtevä parkaisu — niin ytimiin asti tunkeva säikähdyksen ja hämmästyksen kiljaisu —, että molemmat sävähtivät. Dzengisitz hellitti uhrinsa kaulan, riuhtaisi mahtavalla tempaisulla oikean kätensä tytön otteesta ja hypähti taaksepäin, kuunnellen ja väijyen.

Samassa hetkessä hyppäsi heidän takanaan ulkopuolelta päin kaiteen yli katolle mies. Se oli Ellak.

Kahdestoista luku.

Hän oli Ildikon kuolema silmänsä edessä uskaltanut, tehdä epätoivoisen hypyn katolta toiselle. Kujalla ja torilla olevan väen kiljaisu oli seurannut sitä. Se näytti toivottomalta, hirveältä, mutta onnistui. Lujalle otti: vain parista tuumasta siinä oli kysymys; kurotetun vasemman kätensä sormilla — murskatun oikean käden tynkää ei hän voinut käyttää — hän tavoitti rintasuojan ristikkoon, kouraisi kiinni ja piteli itseään riipuksissa, kunnes sai alaruumiinsa vedetyksi perästä, ja pannen oikean kyynärpänsä rintanojan toiselle puolelle keikautti itsensä yli. Tosin hän siinä joutui kierimään tuolla tasaisella katolla, mutta hän kavahti heti pystyyn ja juoksi Dzengisitzin ja tytön väliin.

"Pakene, Ildiko!" hän huusi. "Tikapuita myöten alas. Teikäläiset ovat lähellä! Daghar..."

Mutta salamannopeasti Dzengisitz loikkasi takaperin kattoluukulle asettuen sen eteen. Hän kohotti uhkaavasti tikariaan.

"Kurja, kirottu gootti! Suojelet isäsi murhaajaa? Hyvä on! Nyt saatte molemmat..."

"Tuomittava hän on, ei murhattava."

Ja hän heittäytyi Dzengisitzia vastaan, kävi kiinni hänen käsivarteensa ja koetti vetää häntä kattoluukulta pois päin, jotta pääsy tulisi Ildikolle vapaaksi.

Todellakin: jännittämällä kaikki voimansa hänen onnistui kiskoa tuo raivoisa mies kolmen askelen

verran pois aukosta.

"Pakene, Ildiko!" huusi hän vielä kerran.

Tämä juoksi joutuin taistelevain ohi luukulle.

Molemmin käsin hän kokosi avaran hameensa, kyyristyi, työnsi jalkansa luukun neliskulmaiseen aukkoon, tavoitti tikapuut ja laskihen liukumaan niitä myöten, käyttämättä yksityisiä puolia, vaan pidellen molemmin käsin pystysuorista kaiteista ja siten laskien mäkeä.

Hän seisoj jo ylimmän kerroksen lattialla.

Silloin kuului ylhäältä katolta raskas kumahdus.

Heti senjälkeen tulla huristi Dzengisitz, verinen puukko kädessään, yltään verissä, tikapuita alas.

"Kuolleena koira makaa! Sinä seuraat häntä!" karjaisi hunni ja sieppasi hänen pitkistä huimailtavista hiuksistaan kiinni, juuri kun hän oli saanut jalkansa seuraavaan kerrokseen vievään leveiden portaiden ensimmäiselle askelmalle.

Tyttö parkaisi kovaan, päässä tuntuvasta kivusta ja kuolemanpelosta. Hän luuli jo tuntevansa veitsen niskassaan, hän sulki silmänsä, valmistautuen kuolemaan. "Daghar!" huusi hän vielä.

"Tässä minä olen!" kajahti häntä vastaan alemmaa portailta. Samassa hän tunsi tukkansa pääsevän irti, kuuli juuri takaansa kamalan kiljahduksen. Hän aukaisi silmänsä: hänen vieressään seisoj Daghar. Hän katsahti ympärilleen, hänen takanaan maassa lojui henkiiieverissään hunni sätkien käsin ja jaloin, heittokeihäs rinnassa.

Silloin menetti kovin koeteltu tyttö aistiensa kyvyn: tajuttomana hän vaipui armaansa syliin.

Kolmastoista luku.

Kun Daghar suudelmista taas tajuntaan heränneen neidon kera astui talon ovesta ulos, hän kohtasi kuningas Wisigastin seuralaisineen, jotka ajoivat hunnien tähteitä edellään.

Yhdessä riensivät pelastuneet eteläpuolelle suurta toria kuningas Ardarikin luo. He tapasivat hänet keskustelemasta Khelkhalin kanssa.

Molemmat johtomiehet olivat astuneet esiin soturiensa etumaisesta rivistä.

Ardarik nojasi vasemmalla käsivarrellaan rinnankorkuiseen kilpeensä, hänen kypärinsä levällään olevat kotkansiivet varjostivat hänen kasvojaan. Oikean käsivartensa hän oli kietonut keihään ympärille. Niin hän seisoj siinä, ylväänä, pystypäisenä, korkeana sankarihahmona ja kuninkaallisena. Hän viittasi Wisigastia ja Dagharia asettumaan hänen rinnalleen Gerwaltin viereen.

Heidän edessään seisoj Khelkhal koristelemattomissa, jopa kehnoissa vanhahunnilaisissa hevosenahkapukimissaan, avopäin, ja hänen pitkät, ohuet harmaat hapsensa roikkuivat takkuisina veltosti hänen olkapäillään. Hän nojasi itseään miehenkorkuiseen hunnilaisjouseensa, jonka katkennut jänne heilui tuulessa. Verta tihkui hänen kaulastaan, nuoli oli häntä hipaissut. Hänen vartalonsa oli kumarassa, hän näytti elinytimiltään murtuneen, vanha pää oli painuksissa rinnalla, ikäänkuin kuolemaan asti väsyneenä. Kyynelet, ne katkerat, kuumina polttavat kynelet, jotka vain kypsyyneen miehen silmä tuntee, valuivat kahtena suurena pisarana hitaasti parrattomain laihain poskien yli ja sekaantuivat harvassa leukaparrassa hänen haavansa vereen.

Hänen silmänsä tuijottivat maahan, hän karttoi kohtaamasta germaanilaiskuninkaan vakaata, voitonvarmaa katsetta. Voimakkaalla, mutta levollisella hillityllä äänellä kuningas puhui hunnien kieltä, niin kovaan, että Khelkhalin soturienkin täytyi se kuulla ja ymmärtää:

"Sinä uskollinen mies siis huomaat: moite, että olisin ollut uskonon, ei tapaa minua; ainoastaan vainajalle olen vannonut enkä senjälkeen ole häntä vastaan miekkaani nostanut, mutta mikään ei sido minua hänen poikiinsa. Niin, teidänkin on pakko, hunnilaiset miehet, havaita: senjälkeen kun pelästys, jonka meidän jumalamme lähettivät teidän sekaanne — he haastoivat tuon ihanan neidon suun kautta —"

"Murhaajan!" viskasi Khelkhal siihen väliin, luoden vihaisen katseen Ildikoon.

"Ei, hätävarjelijan, joka oli totisessa hädässä, perin pohjin oikeassa! Sen jälkeen kun meidän jumalamme Ildikon totuuttarakastavan suun kautta ovat puhaltaneet hajalle hurjaan pakoon monet tuhannet teikäläiset — sinä, urhoollinen Khelkhal, ja ne harvat, jotka vielä seisovat takanasi, te ette pystyisi meitä torjumaan, jos me tahtoisimme karata teidän päällenne — kohta on jalkaväkenä täällä, kahdeksan täyttä tuhatta! — ja syöstä hallitsijanne ylvään hautapatsaan kumoon."

"Uskallapa, koetapa!" uhkasi Khelkhal synkästi, epätoivoisesti. "Me peitämme joka tuuman siitä ruumiillamme."

"Olkoon se kaukana meistä! Minä kunnioitan teidän uskollisuuttanne, kunnioitan myös vainajaa. Emme etsi kostoa, vaan vapautta."

Hän toisti nämä sanat gootin kielellä.

"Vapautta! Vapautta!" huusivat riemuiten hänen takanaan soturit.

"Sentähden kuule ehdotukseni. Mieleton oli vaatimuksesi, jonka näiden neuvottelujen alussa teit — että minun tulisi luovuttaa sinulle kuningas Wisigast, Ildiko ja Daghar ja palkkioksi saisin vapaasti lähteä tieheni. Luovuttaa ne, joiden pelastamiseksi olen pannut alttiiksi oman ja ratsumiesten! hengen! Sillä kannalla eivät enää ole asiat meidän kesken. Nouda vapautetut aseineen, jos mielesi tekee saada heidät jälleen haltuusi."

Khelkhal voihki. Hän heitti aran silmäyksen epäröiviin hunneihinsa.

"Päinvastoin hyväksy, mitä minä — puhtaasta kiitoksesta vainajaa kohtaan! — sinulle tarjoan. Me emme hyökkää teidän kimppuunne, me lähdemme rauhassa. Mutta kaikkien leirissä olevain germaanien, naisten samoin kuin miesten, jotka *tahtovat*, tulee saada seurata meitä kotiinsa. Te hunnit jääkää — meidän ahdistamattamme — ja surkaa herraanne, surkaa valtakuntanne kukistumista. Mutta Attilan monille sadoille pojille viekää tämä tervehdys:

"Valamer, amalungi, ja Ardarik, Wotinin jälkeläinen, ja Wisigast, ruugi, ja Dagomuth, skiiri, ja Fara, herulien kuningas, ja Hildiwalt, turkilingi, ja Helmikis, longobardi, ja Hariogais, markomannien kuningas, ja Sido, kvaadien kuningas, ja Gerwalt ja Hortari, alemannit, ja Irnfried, tyrinkiläinen, ja Arpo, khatti, ja Markomer ja Sunno, rannikkofrankit — kaikkien näiden kansain kuninkaas tahi kreivit, me olemme päättäneet, yhtyneet ja vannoneet, ettemme enää hunnien iestä kannaa."

"Me", vastasi Khelkhal uhkaavasti, "pakotamme teidät kuin karanneet orjat kuuliaisuuteen jälleen tahi kaadumme!"

"Niinpä kaadut sitten, vanhus, sinä ja kaikki Attilan pojat. Jumalat antakoot teistä ja meistä verisen tuomionsa surmaansuistavassa kansaintaistelussa. He ratkaiskoot, kenelle maailma on kuuluva: Attilan pojilleko vai Asgardhin pojille! Ja määrätäkäämme nyt kansamme vanhaa sankaritapaa seuraten sen suuren ottelun aika ja paikka. Neljään kuukauteen te voitte, me voimme koota kaikki kansamme. Pannoniassa juoksee kaunis joki — Netadiksi sitä sanotaan — leveiden kenttäin halki; komea taistelutanner. Sinne kutsun minä sinut ja kaikki Attilan pojat ja kaikkien hunnien sotavoimat taisteluun. Päteekö?"

"Pätee!" vastasi Khelkhal lujasti, oikaisten vartalonsa suoraksi.

Hän viittasi hunneilleen. Nämä lähettivät airuita kaikille leirin kujille ilmoittaen germaaneille, että he saavat valita, jäävätkö vai lähtevätkö Ardarikin kanssa pois. Kuninkaaseen kääntyen hän aloitti jälleen: "Lähtekää pois tästä pyhästä paikasta, tämän suuren vainajan tyköä, jota teidän läsnäolonne häpäisee."

"Me menemme!" huudahti Daghar. "Mutta näkemiin neljäksi kuukaudeksi! Silloin Netadin laineet vierivät verisinä. Silloin palatkaa takaisin päivännousumaiden aroille, mistä tulittekin. Silloin luhistuu hunnien valtiut, silloin tulee maailma vapaaksi!"

"Vapaus, vapaus!" kajahti kaukaa leirikujilta, joissa Khelkhalin sanomaa kuulutettiin.

Silloin astui Ildiko isänsä ja rakastettunsa viereen, kohotti, kasvoissaan vieno puna, kauniin päänsä heidän puoleensa ja kuiskasi heille jotakin.

Molemmat nyökäyttivät päätään myöntävästi ja kuningas Wisigast aloitti: "Khelkhal, paitsi germaaneja, jotka tahtovat seurata meitä elämään, vaadimme sinulta vielä yhden kuolleen: Ellakin. Hän kaatui lapseni puolesta, kaatui hunnin puukosta. Hänen ruumistaan älköön teidän kostonne häväiskö. Me viemme hänet muassamme..."

"Ja me kasaamme", puuttui Daghar puheeseen, "hänelle, amalunginvesalle, hautakummun vanhan goottilaistavan mukaan."

Khelkhal nyökäytti päätään myönnytykseksi. "Ei hän eläessään kuulunut meihin", hän virkkoi jurosti, "älköön kuoltuaankaan kuuluko meille. Ottakaa hänet, se epäröijä."

Daghar kävi itse nyt muutamain muiden kanssa noutamassa Ellakin ruumiin katolta, ja se pantiin kantopaareille.

Hunnit vetäytyivät äänettöminä, heittäen gepideihin synkkiä mutta alakuloisia katseita, takaisin teltalle ja ympäröivät sen taajaan. Viimeinen, mitä Ardarik, joka antoi lähtökäskyn, hunneista näki, oli Khelkhalin laiha hahmo. Se lyyhistyi kokoon teltan edustalle rakennusten salvoksen ylimmälle portaalle.

Neljästoista luku.

Gepidit lähtivät nyt ottaen Ellakin ruumiin mukaansa liikkeelle leirin eteläistä porttia kohden. Siellä he asettuivat odottamaan joka puolelta tulvehtivia germaaneja. Iloinen vapautusviesti keräsi heitä sinne taajoin parvin, miehiä, naisia ja lapsia, ratsain, jalan ja vankkureissa, tavarat vankkureihin ja kärryihin sälytettyinä ja ajaen edellään nautaeläimiään.

Niitä oli monta tuhatta. He olivat olleet täällä toiset pitemmän, toiset lyhyemmän ajan panttivankeina, vangiksi joutuneina, anojina, syyttäjinä tai syytettynä, mutta myös pääkaupungin vakinaisena varusväkenä ja asukkaina.

Meni hyvän aikaa ennenkuin gepidien airuet, jotka torveen puhaltaen ratsastivat ristiin rastiin kaikki avaran leirin kujat ja kehoittivat kaikkia germaaneja lähtemään matkaan, olivat palanneet ja ilmoittivat, ettei missään ollut enää yhtään ainoaa germaania, ei miestä eikä naista — ketään ei ollut jäänyt.

Vihdoin saivat ruhtinaat tuon pitkän, monipäisen jonon järjestetyksi, ja se lähti eteläportista käsin liikkeelle.

Aurinko, joka oli koko pitkän kesäpäivän vain silloin tällöin päässyt pilkistämään näkyviin paksujen usvapilvien takaa, tunkihen nyt, vähän ennen mailleenpainumistaan, voitokkaana sameiden verhojen, synkeän harmauden läpi. Sen säteet lankesivat melkein vaakasuoraan tuon leveän tien päälle valaisten kuin tultahehkuvalla kullalla marssivain germaanien kypärit, keihäiden kärjet, rautapaidat ja kilvet.

Kuningas Ardarik pysäytti eteläportin ulkopuolella mahtavan sotaratsunsa toisten johtajain rinnalle. Hän heitti vielä silmäyksen leiriin. "Katsokaa", huudahti hän, "mitä punaista tuolla nyt loimahtaa?"

"Ja sen päällä", virkkoi Daghar, "leijuu musta savu! Kuin suunnaton surulippu!"

"Kuulkaa", kysyi Gerwalt, "mitä ne ulvovat? Sitä parkua!"

Muudan vapautetuista germaaneista oli Ardarikin ensi huudahduksella kiivennyt portin vieressä kasvavaan korkeaan poppeliin.

"Oi herra", huusi hän nyt sieltä, "kamalaa näytelmää!"

"Mitä ne tekevät?"

"Telтта! Kuolintelтта! Koko peijaispaikka aarteineen! Ovat syyttäneet sen tuleen! Se loimuaa ilmi liekeissä! Ja voi kauheaa!"

"Mitä näkyy?"

"Heittelevät ihmisiä, elävältä, liekkeihin! Minä näen sen selvään. Tunnenkin viskatut! Ne ovat ne orjat, jotka rakensivat teltan, jotka salvoivat puosat."

Kauhun valloissa laskeutui mies alas puusta.

"Minä ymmärrän heidät", virkkoi kuningas Wisigast. "He aavistavat, että heidän on ennen pitkää pakko lähteä maasta, ja ylväs kuninkaankaupunki jää suojattomaksi ja autioksi. Silloin ei saa kukaan enää tietää, missä Attila makaa haudattuna, kukaan ei hänen tomuaan häiritse penkoessaan hänen aarteitaan. Tule, rakas tytär!" Hän kehoitti häntä nousemaan ratsulle, joka oli valmiiksi satuloitu.

Mutta ujosti Ildiko meni rakastettunsa luo, joka juuri otti eräältä seuralaiseltaan tämän vankilasta tuoman harpun.

Neito ojensi kätensä, tuijotti siihen ja kuiskasi: "Voi, Daghar, eikö tämä käsi kammota sinua? Se on tehnyt murhan."

Intomielisesti tarttui nuorukainen kapeaan käteen ja suuteli hellästi sen pitkiä valkeita sormia.

"Tämä käsikö?" hän huudahti. "Jumalattaren kätenä minä sitä kunnioitan! Frigga itse on sitä väkevöittänyt ja johdattanut."

Ja hän näpättyi harpun kieliä ja lauloi:

Terve teille, te urhot kultakutrit, kunnan gootit ja keihäskelvot gepidit! Terve, te germaanein suvun suuren jälkeenjääneet! Raikuos riemu ja kaikuos harpun kieli: Vaipui vihdoin kansojen kauhu, Attila, julma jumalanvitsa! Ei häntä surmannut säilä, ei keihäs; ei, vaan yljältä yöllä, kurjalta käärmeeltä polki pään vihitty vaimo, tuo uljas impi, kostauen kansojen kärsimykset, itselleen ikikunnian voittain. — Harpun sävelet soikaa, soikaa! Terve sä morsio maire, terve, sa säihkyväsilmä, sa sankaritar satusorja! Ildiko, kaikkein kaunein, terve, sa urhea, terve!

Ja sadat, tuhannet toistivat ojentuen kätensä tuota korkeaa hahmoa kohden, joka kainona painoi kauniin päänsä armaansa kaulalle:

Ildiko, kaikkein kaunein,
terve, sa urhea, terve!

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK ATILA: HISTORIALLINEN ROMAANI
KANSAINVAELLUKSEN AJOILTA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

**Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™
electronic works**

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. "Project Gutenberg" is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation ("the Foundation" or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States,

we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™

works.

- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and

future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.